

РАҲИМБОЙ ЖУМАНИЕЗОВ

МУСТАҚИЛ ЎРГАНУВЧИЛАР УЧУН

ТОШКЕНТ "Ўқитувчи" 1989

МУҚАДДИМА

Ёзув — инсоният тафаккури яратган маънавий бойликларни асрлардан асрларга, авлодлардан авлодларга етказувчи бебаҳо восита. У инсоннинг энг олий кашфиётларидан бири.

Жаҳон тарихидан маълумки, юксак маънавият, бой маданиятга эга ҳар бир халқнинг ўз ёзуви бўлган. Дунё халқларининг тиллари каби ёзувлари ҳам ўзига хос.

Афсуски, ижтимоий—сиёсий шароит, моддий ва маънавий вазият тақозосига кўра, айрим халқларнинг ёзуви, ҳатто, тили ҳам унутилиб кетган. Бунга уруш ва низолар, кескин суръатда олиб борилган сиёсий тазйиқ ва таъқиблар ҳам сабаб бўлган. Истеъмолда йўқ тил ҳам, ёзув ҳам, шубҳасизки, таназзулга юз тутади. Урта Осиёда қўлланилган қадимий битиклар — айрим хроника ва тарихий манбалардагина сақланиб қолган хо-разм, сўғд (оромий), ўрхун—енисей ва уйғур ёзувларининг тарихий қисмати ҳам шундай бўлди. Маълумки, УП асрдан бошлаб, араб босқинчилари

Ўрта Осиё ва Кавказ бўйлаб катта ҳарбий юриш қилдилар. Қонли муҳорабалар натижасида бу улкан территориянинг асосий қисмини босиб олдилар. Тез фурсат ичида араблар ўз тили, ёзуви ва маданиятини, урф-одатини маҳаллий халқларга зўрлик билан сингдиришга киришдилар. Шу тариқа бу ўлкаларда араб алифбоси ҳукмрон ёзув бўлиб қолди. Барча расм-русумлар, ижтимоий-иқтисодий масалалар араб ёзуви асосида расмийлаштириладиган бўлди. Фан ва маданият, адабиёт ва санъат, ўқиш ва ўқитиш ишлари ҳам араб ёзуви ва тили негизида амалга оширила бошлади.

Хўш, араб ёзуви қандай ёзув? Унинг қандай турлари мавжуд?

Араб хатларининг тури кўп. Шулардан қадим замонлардан бери ишлатилиб келинадиганлари асосан, қуйидагилардир:

	наسخ,
ماکالی،	куфий،
توقیع،	ریقوہ،
نستعلیق،	شیکاستا،
ثلث سولس،	تاہلیق ва ҳоказо.

Бۇ ёзув турларининг ҳар бири ўзига хос хусуси-

ятларга эга^I. Куйий ва суло хатлари ошқалари-
га қараганда ўқилиши ва ёзилиши жиҳатидан бир-
мунча мураккаб. Бу хатлар кўпинча иморатлар,
меъморчилик ёдгорликлари пештоқиға, қаор тош-
ларига ёзилган. Настаълиқ ёзуви бу турлар ичи-
да осон ўқилиши ва чиройли ёзилиши билан ажра-
либ туради. Шунинг учун ҳам Ўрта Осиё ва Кав-
казда у расмий ёзув сифатида қабул қилинган.
Ёзма ёдгорликлар шу ёзувда яратилган.

Настаълиқ – "насх" ҳамда "таълиқ" хатла-
рининг ўзаро бирикувидан вужудга келган ёзув
туридир. Ўрта Осиё ва Закавказъенинг ошққа хат-
лари сингари ўзбек халқининг ҳам минг йиллик
маънавий мероси ана шу ёзувда битилган.

Машҳур шоиру носирлар, муарриху мутаржим-
ларимиздан: Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожио,
Аҳмад Югнакий, Алишер Навоий, Бобур ва Отаҳис-
лардан тортиб, Ҳамза, Абдулла Қодирий, Фитрат,
Чулпонларнинг энг яхши бадийят дурдоналаригача,
Беруний, Жувайний, Муҳаммад Наршахий, Рашидид

^I Китобнинг "Илова" қисмига қаралсин.

дин Вотвот, Насавий, Байҳақий сингари муаррихлар яратган ўлкамиз тарихига оид мўмтоз асарларнинг барчаси араб ёзувида битилган. Булардан ташқари, тиббиёт, риёзиёт, ҳандаса, кимё, илми нуҷум, жўғрофия каби фанлар тарихи ҳақида қимматли маълумотлар берувчи манбалар ҳам ана шу ёзувда сақланиб қолган. Буларнинг ҳаммаси биздан, хусусан, ўша соҳалар тарихи бўйича шуғулланувчилардан араб ёзувини мўкаммал ўрганишни тақозо этади. Чўнки халқимизнинг кўп асрлик маънавияти, руҳий олами, ижодкорлик салоҳияти ана шу ёзувда акс этган. Шўндай экан, ўз халқи тарихини, ўтмиш адабиётини билиш, уни чўқурроқ идрок қилиш истагида бўлган ҳар бир ўқувчи араб алифбоси асосидаги эски ўзбек имло-сидан бохабар бўлиши, мазкур ёзувнинг ўзига хос нозик жиҳатларини обдон ўрганган бўлиши зарур. Тарихий манбаларни ўқиш-ўрганиш учун, Қозон босмасидан ташқари, Тошкент литографияк нусхалари, қўлёзма асарларга хос ёзув қоидаларини яхши ўзлаштирган бўлиши лозим.

Қўлёзма китобларни ўқиш учун эса кишида

етарли малака, савия, бой тажриба бўлиши керак.

Бугунги воқелигимиз, ҳаётнинг тараққиёт оқими ўтмиш меросимизни ҳар томонлама ўрганишни тақозо этмоқда. Бу эса олдимизга ўтмиш меросимизни атрофлича эгаллаш билан борлиқ муаммоларни тезликда ҳал этиш вазифасини кўндаланг қўяди. Маънавий меросимизни ўрганиш, тадқиқ этиш, унинг илғор гоъларини кенг халқ оммасига етказиш учун эса эски ўзбек тили, яъни араб ёзувини пухта ўзлаштириш лозим.

Биз ўтмиш меросимизни қанчалик пухта билсак, бугунги кунимиз қадрини, мазмунини шу қадар теранроқ англаб етамиз. Рус революцион демократларидан бири Н.Г.Чернишевскийнинг "Ўтмиш-ни унутма, ўтмиш келажакнинг устозидир",—деган сўзлари замирида ҳам ана шу мантиқ ва кўламдор маъно ётганлигини англаб олиш қийин эмас.

Қўлланманинг мақсади, тузилиш принциплари. Ушбу қўлланмада араб ёзуви ва унинг ўзига хос томонлари хусусида сўз юритилади. Мазкур китоб тил ҳамда ёзувимиз тарихига қизиқувчиларга мўлжалланган.

Ушбу қўлланма олий ўқув юрлари филология факультетлари студентлари учун мулжаллаб, 1959 ҳамда 1973 йилларда чиқарилган "Ўқиш китоби" (Тузувчилар: Т.Шермухамедов, Ф.Абдуллаев, Л.Халилов)дан фарқ қилади. "Ўқиш китоби"да асосий диққат эски ўзбек тилининг фонетик, лексик ва грамматик хусусиятлари ҳамда араб ёзувининг босма шаклларига қаратилган. Китобга киритилган матнлар ҳам босма ҳарфда берилган. Ушбу қўлланма эса эски ўзбек тили курсининг илк босқичи, яъни араб алифбоси асосидаги эски ўзбек ёзувини босма ҳамда ёзма шаклларини ўргатишга, аниқроғи настаълиқ хатининг сирлари хусусида маълумот беришга бағишланган. Демак, китобнинг асосий мақсади эски ўзбек имлосини ўрганувчиларга ёрдам ва йўл-йўриқ кўрсатишдан иборат. Шунингдек, китобда ҳарфларнинг ўзаро боғланиши асосида сўзлар ясалиши ҳам бирмунча соддалаштирилган ҳолатда берилган.

Қўлланма оддийликдан мураккабликка принципи асосида тузилган, бу эса ўрганувчиларда ўқиш ва ёзиш малакасини секин-аста ошира боришни на-

зарда тутади. Шу тариқа ўқувчиларни ўтмиш даврлардан мерос бўлиб қолган, уста хаттотлар томонидан кўчирилган қўлёзма китобларни ўқиш ва ўрганишга чоғлайди. Ўқувчиларга осон бўлсин учун китоб дарс-сабоқлар тартибида тузилди. Ҳар бир дарс сўнгида ўтилган мавзунини мустаҳкамлаш мақсадида машқлар келтирилди. Китобнинг "Илова" қисми ҳам ана шу мақсадга хизмат қилади.

Машҳур хаттотлар ўз хуснихатларини чиройли ва жозибадор бўлиши учун араб алифбосидаги ҳар бир ҳарфга сайқал беришга интиланлар. Бу эса араб ёзувининг, хусусан, ундаги ҳарфларнинг турлича ёзилишига олиб келган. Қолаверса, араб ёзувидаги бежиримлик, котибларнинг қоғоз ва сиёҳни иқтисод қилиш мақсадида қисқа бир шаклда ёзишга интилиши ҳам ҳарфларнинг ўзгаришига олиб келган. Шунинг учун ҳам ўтмиш даврлардан сақланиб қолган китобларнинг босма ҳамда қўлёзма нусхалари ўртасида катта тафовут бор. Ҳатто бу фарқни қўлёзманинг нусхалари орасида ҳам кўришимиз мумкин. Шунингдек, турли шаҳарлардаги матбааларда чоп этилган китоблар ўрта-

сида ҳам фарқлар сезилади. Масалан, Қозон ва Тошкент босма китоблари ёзув жиҳатидан бири-биридан ажралиб туради. Қозон босма китоблари кўпроқ типографик усулда, Тошкентда нашр этилган китоблар эса тошбосма усулида чоп этилганлиги билан характерланиб туради. Булардан шу нарса равшан бўляптики, араб ёзуви асосидаги эски ўзбек имлосини чинакам маънода ўзлаштириш фоят мураккаб жараён, у ўқувчидан тинимсиз ўқиш, машқ қилиш ва ёзишни талаб этади. Шуларни ҳисобга олиб, ушбу қўлланмада имкони борича араб ёзувининг тошбосма ва қўлёзма турлари ҳусусида тўлароқ маълумот беришга ҳаракат қилинди.

Дастлабки сабоқларда араб алифбосидаги ҳарфларнинг вазифаси ва ёзилиш хусусиятлари ҳақида сўз юритилади. Кейинги сабоқларда эски ўзбек имлосини тўла ўзлаштириш билан боғлиқ мунфасил ва муттасил ҳарфлар, унли товушларнинг ёзувда ифодаланиши, араб сатр ости ва сатр усти белгилари, араб ва форс изофалари, йил, абjad ҳамда мучал ҳисоби, араб, форс календари

ва туркий календарь ойлари, ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви каби масалаларга эътибор берилди. Сабоқлар охирида ўқувчиларнинг олган билимларини синаш мақсадида "Савол ва топшириқлар" қисми ҳам киритилди.

Қўлланманинг охириги бўлими хрестоматиядан иборат. Унда Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Абурайҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида сақланаётган, "халқ китоблари" номи билан юритилувчи асарларнинг айримлари факсимилеси билан берилди. Эски ўзбек ёзувидаги айрим матнлар ўқувчиларнинг тушунишлари осон бўлиши учун ҳозирги ўзбек ёзувида ҳам берилди.

Қўлланма охирида, анъанага мувофиқ, ёзма ёдгорликлардан келтирилган парчалардаги тушунилиши мушкул сўзлар изоҳланди.

Биобарин, ўтмиш даврлардан мерос бўлиб қолган манбаларни ўқиб ўрганишда муратларнинг қиммати ва аҳамияти беқиёс. Эски ўзбек тили ва ёзуви ёдгорликларини мутолаа этишда ҳам бу жуда асқотади. Чунки, ҳозирги тилимиз билан эски

тилимиз ўртасида фарқ жуда катта. Бу тафовут, айниқса, унинг луғат таркибида яққолроқ кўзга ташланади. Эски ўзбек ёзуви ёдгорликлари тилида (ҳозирда кам истеъмолда бўлган) арабча, форсча сўзлар салмоқли қисми ташкил этади. Ижтимоий-иқтисодий шароит ва маънавий заруратнинг тақозосига кўра арабча, форсча сўз ва сўзлар халқ тилига сингишиб кетган. Баъзилари эса адабиёт ва санъат тилида сақланиб қолган. Шунинг учун ҳам эски ўзбек тилидаги манбаларни луғатсиз ўқиш ва тушуниш гоётада мушкул.

Мазкур луғат ўқувчиларни ана шу эзгу ниёт йўлидаги қийинчиликларини бир мунча бўлса-да енгилаштиришга кўмаклашади, деб ўйлаймиз.

Луғатда эски ўзбек тили ёдгорликларидан олинган сўзларнинг изоҳи келтирилди. Луғат эски ўзбек алифбосидаги ҳарфларнинг жойлашиш тартиби асосида тузилган. Биринчи устунда муайян сўзнинг араб ёзувидаги кўриниши, иккинчи устунда транслитерацияси (ҳозирги имлодаги шакли) ва учинчи устунда эса ўша сўз ифода этган маънолар берилди. Бу эса, аввало, эски ўзбек тили

ва ёзуви ёдгорликларини мутолаа этиш ва тушу-
нишга, иккинчидан, турли матнларда учрайдиган
арабча-форсча сўзларни тўғри ёзиш ва уқинишга ёр-
дам беради.

Ушбу қўлланмани тайёрлашда Ўзбекистон ССР
Фанлар академиясининг Абурайхон Беруний номи-
даги Шарқшунослик ҳамда Ҳамид Сулаймонов номи-
даги Қўлёзмалар институтлари фондларида сақла-
наётган "Устоди аввал", "Муаллими соний",
"Адиби аввал", юқорида зикр этилган "Ўқиниш ки-
тоби" ҳамда Малик Абдусаматов томонидан тузил-
ган "Форс тили" (1977) дарслигидаги йўл-йўриқ
ва айрим фикр-мулоҳазаларга таянилди.

Мазкур қўлланма тузувчининг шу йўлдаги
илк тажрибаси бўлганлиги учун айрим камчилик-
лар бўлиши табиий.

Тузувчи ҳурматли тақризчиларга, қимматли
маслаҳатлар берган тилшунос олимлар Иристой
Қўчқортоев, Қажумжон Каримов ҳамда мазкур қўл-
ланмани нашр эттиришдаги ёрдамлари учун фило-
логия фанлари доктори Бахтиёр Назаровга самим-
ий миннатдорчилик ва ташаккур изҳор қилади.

Биз қуйида араб имлоси асосидаги эски ўзбек алифбосининг муайян жиҳатлари билан бири-биридан фарқланиб турувчи ёзма ва босма шакллари битилган иккала жадвални келтирамиз. Уларни дафтарингизга кўчириб олинг, ўзаро солиштиринг ва ёдланг.

Ҳарфлар ифода- лаган товуш- лар	ЁЗИЛИШ ШАКЛЛАРИ				Ҳарф- ларнинг номла- ниши
	Сўз охирида	Сўз урта- сида	Сўз бошида	Якка қолда	
А, О					алиф
Б					бе
П					пе
Т					те
С					се

Ж					ЖИМ
Ч					ЧИМ
Х					ХОЙИ ХУТГИЙ
Х					ХЕ
Д					ДОЛ
З					ЗОЛ
Р					РЕ
З					ЗЕ
Ж					ЖЕ

С					СИН
Ш					ШИН
С					СОД
З					ЗОД
Т					ТО
З					ЗО
Ъ					АЙН
Ғ					ҒАЙН
Ф					ФЕ

Қ					ҚОҒ
К					КОҒ
Г					ГОҒ
Л					ЛОМ
М					МИМ
Н					НУН
В, У, Ү					ВОВ
Х (А)					ХОЙИ ХАВВАЗ
Е, И, Й, Э					ЙО

Ҳарф ифода этган товуш- лар	Ҳарфларнинг ёзилиши				Ҳарф- нинг номи
	Сўз охирида	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида ҳолда	
а, о	ا	—	—	ا	алиф
б	ب	ب	ب	ب	бе
п	پ	پ	پ	پ	пе
т	ت	ت	ت	ت	те
с	ث	ث	ث	ث	се
ж	ج	ج	ج	ج	жим
ч	چ	چ	چ	چ	чим
ҳ	ح	ح	ح	ح	хе, ҳойи хуттий
х	خ	خ	خ	خ	хе
д	د	—	—	د	дол
з	ذ	—	—	ذ	зол
р	ر	—	—	ر	ре
з	ز	—	—	ز	зе
ж	ژ	—	—	ژ	же
с	س	س	س	س	син
ш	ش	ش	ش	ش	шин

с	ص	ص	ص	ص	СОД
з	ض	ض	ض	ض	ЗОД
т	ط	ط	ط	ط	ТО (ИТКИ)
з	ظ	ظ	ظ	ظ	ЗО (ИЗГИ)
Ъ(а, и, у)	ع	ع	ع	ع	айн
Ғ	غ	غ	غ	غ	Ғайн
Ф	ف	ف	ف	ف	Фе
Қ	ق	ق	ق	ق	ҚОФ
К	ك	ك	ك	ك	КОФ
Г	گ	گ	گ	گ	ГОФ
Л	ل	ل	ل	ل	ЛОМ
М	م	م	م	م	МИМ
Н	ن	ن	ن	ن	НУН
В, У, Ү ✓	و			و	ВОВ
ҳ(а)	ه	ه	ه	ه	ҲОЙИ ҲАВ- ВАЗ, Ҳе
и, э, й, е	ی	ی	ی	ی	ЙО

БИРИНЧИ ДАРС

Араб алифбоси. Алиф ҳарфи.

Эски ўзбек алифбосидаги ҳарфларни таъриф-
лашдан олдин араб ёзувига хос умумий хусусият-
лар тўғрисида сўз юритиш зарур.

Араб алифбоси жами 28 ҳарфдан иборат. Эски
ўзбек ёзувида эса 32 та ҳарф бор.

Муайян бир тилдаги товушларни ифодаловчи
ҳарфлар иккинчи бир тилга тегишли бўлган айрим
товушларни ифодалашга ҳамиша ҳам қодир бўла-
вермайди. Табиийки, бундай ҳолларда иккинчи
тилга тегишли ҳарфлар қабул қилиш зарурияти
туғилади. Уш асрдан бошлаб араб алифбосини ўз
ёзуви сифатида қўллаб келган форсий халқлар
араб алифбосига ўз тилларидаги айрим товушлар-
ни ифодаловчи тўртта (пе), (чим),
 (же), (гоф) ҳарфларини қўшган-
лар.

Шунинг учун араб алифбосида ҳарфлар сони
32 тага етган. Эски ўзбек ёзувида ҳам узоқ
даврлардан бери ана шу ўттиз иккита ҳарф исти-
фода этиб келинади.

Араб ёзувининг асосий хусусиятлари: а) ҳат унлдан чапга қараб ёзилади; б) ёзувда бош ҳарф ҳамда кичик ҳарфлар ифодаланмайди; в) унли товушларнинг айримлари, аниқроғи қисқа унлилар ёзувда акс этмайди; д) ҳарфлар бир-бири билан боғланиш-боғланмасликлари жиҳатидан икки гуруҳга бўлинади; г) сўзнинг ўзагида бир хил қўш ундош ёки қўш унли келса улардан биттасигина ёзувда ифодаланadi. Эски ўзбек ёзувининг бу жиҳатлари ҳақида кейинги дарсларимизда махсус тўхталамиз.

ا (алиф) – араб алифбосидаги энг биринчи ҳарф. У муайян вазифаларни бажаради. Бир томондан қўшилувчи ҳарфлар сирасига киради, яъни ўзидан олдин келган ҳарфга қўшилиб, ўзидан кейингисига қўшилмайди. Шунинг учун ҳам ёзувда икки кўринишда акс этади: алоҳида (ا) ҳамда боғланган ҳолда (ل).

ا (алиф) ёзувда а унлисини ифодалайди: اى
-ака; اى – ана.

ا (алиф) сўз бошида мадд белгиси билан келганда (ا) о ҳарфини ифодалайди. Сўз ўртаси

ва охирида келганда, асосан, мадд белгиси тушиб қолади, лекин сўзнинг матний маъносига қараб о тарзида ўқилаверади:

ات - от; بابا - бобо;

Алиф сўз бошида келиб баъзан и, э, у,

ў унинг товушларни ифодалашга хизмат қилади:

ايپ - ип; ايل - эл; اويچ - уч; اوت - ут.

Алиф араб хатларининг турларига қараб чўзинчоқсимон , ёйсимон шаклларда ёзилади. У (лом) ҳарфига боғланган ҳолда келганда кўпинча қия шаклда, сўл томонга оғдрилиб ёзилади:

Алиф ёзма шаклда ифодаланганда унинг ўстки қисми остки қисмига нисбатан йўғонроқ бўлади. Чунки, қалам юқоридан пастга томон юритилганда қоғозга нисбатан чуқурроқ ботади:

Алиф ҳарфининг мустақил ҳолатдаги шаклини ёзганда қалам тепадан пастга томон юритилса, уланган ҳолатдаги шаклини ёзишда эса пастдан тепага томон юритилади. Сатр чизиғида ёзилади.

I- машқ.

Алиф ҳарфининг алоҳида ҳамда

боғланган шаклларда кўринишини олти қатордан ёзиб чиқинг.

2- машқ. Мадр беллили алиф ҳарфини олти қатордан ёзинг.

3- машқ. Алиф ҳарфининг лом ҳарфига боғланган ҳолатини беш қатордан кўчириб ёзинг.

ИККИНЧИ ДАРС

— шаклидаги ҳарфлар

Бу типдаги ҳарфлар тўртта. Улар шаклан ўхшаш, лекин нўқталарининг ўрни ва миқдори билан фарқланиб турадилар.

1. (бе) араб алифбосидаги иккинчи ҳарф. Ўзбек тилидаги б портловчи ундошини ифодалайди. Ҳар иккала томонидан келадиган ҳарфлар билан боғланади. Шунинг учун ҳам тўрт хил кўриниши (алоҳида - , сўз бошида - , сўз ўртасида - , сўз охирида -) мавжуд. бе ҳарфида битта нўқта бўлади ва у ҳарфнинг остига қўйилади. "Бе" сатр чизигида ёзилади унинг нўқтасигина сатр чизигидан пастга ту-

шади.

Масалан, "бош" сўзини қандай ёзиш керак? У учта ҳарф воситасида ифодаланади. У араб алифбосидаги **ب** (бе), **ا** (алиф) ва **ش** (шин) ҳарфларининг ўзаро боғланиши асосида ясалади. Аввал бе ҳарфининг сўз бошидаги шакли (**ب**)-ни оламиз. Сўнг алиф ҳарфининг сўз ўртасидаги шаклини ёзамиз (**ا**). Ш товуши сўз охирида келаётган бўлса ҳам, уни ифода этувчи шин ҳарфининг алоҳида ёзиладиган шаклини оламиз **ش**. Чунки, аввалги сабоғимизда айтиб ўтганимиздек, алиф ҳарфи ўзидан кейин келган ҳар қандай ҳарфга қўшилмаслик хусусиятига эга. Шу сабабли шин ҳарфининг алоҳида ёзиладиган кўриниши ёзилади, чунки ундан кейин бошқа ҳарф йўқ, акс ҳолда сўз бошидаги шакли ёзиларди.

Натижада қуйидагича бириқув юзага келади:

бош - **ب ا ش** — **ب + ا + ش** — **باش**

Бе ҳарфининг сўзнинг турли ҳолатларида

ёзилишига доир айрим мисоллар:

بوتير - ب ا ت ي ر - ب + ا + ت + ي + ر - باتر
 قبول - ق ا ب و ل - ق + و + ب + و + ل - قبول
 ل ا ب - ل + ا + ب - لب
 روباب - ر و ب ا ب - ر + و + ب + ا + ب - رباب

ب (бе) ҳарфининг ёзма ва босма кўриниш-
 лари орасида деярли фарқ йўқ. Ёзувда баъзан
 бир оз чўзиқроқ тарзда битилади:
 Бу усул хаттотларнинг қоғоз юзидаги бўшлиқни
 тўлдириш истаги, субъектив майли билан боғлиқ.

4-машқ. **ب** (бе) ҳарфининг турли шаклла-
 рини олти қатордан дафтарингизга кўчириб ёзинг.

5-машқ. Тубандаги бугин ва сўзларни ўқинг
 ва кўчириб ёзинг.

اب، باب، بابا، آب، آبا، آبا

2. **پ** (пе) ҳарфи форслар томонидан кири-
 тилган ҳарфларнинг биринчиси. Унинг узишга ўқинаш
 ҳарфлардан фарқи учта нуқтаси борлиги ва нуқта-
 ларнинг ҳарфининг остига қўйилишидир. Она тили-
 миздаги **پ** жарангсиз ундошини ифодалайди. Пе

харфи сатр чизигида ёзилиб, унинг нуқталаригина сатр чизигидан пастга туширилади. Нуқталарнинг жойлашиш ўрнига ҳам эътибор қилиш керак. Олдиниغا ёнма-ён иккита нуқта қўйилиб, сўнг уларнинг тагига битта нуқта қўйилади (❖). Бу ҳам ҳар иккала томонидан қўшилиб ёзилувчи ҳарфлар таркибига киради. Тўрт хил ёзилиш шаклига (якка ҳолда , сўз бошида , сўз ўртасида , сўз охирида) эга. Масалан:

 ا د و ه — پ + م + و + ه — پ ا و ه — -пода
 ا ي پ ا ك — ا پ ر + پ + ك — ا ي ك — -шпак
 س ي پ — س + ي + پ — س ي پ — -сеп
 ق ا پ — ق + م + پ — ق ا پ — -қоп

Келинг, яхшиси ҳарфларни боғлашда қийналмаслигимиз учун пе ҳарфи иштирок этувчи сўзлардан биронтасини ёзиб кўрайлик. Масалан, "паршон" сўзини қандай ёзамиз?

Аввало, еттита ҳарфдан иборат бўлган ушбу сўзни ифодаловчи ҳарфларни алифбедан ажратиб

оламиз: **پ، ا، ر، ي، ش، ان**
Бу ёзганимиз ҳарфларнинг алоҳида кўринишлари.

Энди уларни сўзда келиш ўрнига қараб изомелик билан жойлаштирамиз пе ҳарфи ўша сўзда биринчи ўринда келаётганлиги учун сўз бошидаги шаклини (**پ**) оламиз. "Паришон" сўзидаги иккинчи товуш а қисқа унлисидир. Араб ёзувида қисқа унлилар ифода этилмаслигига асосланиб, уни ёзмаймиз.

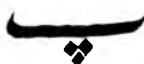
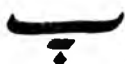
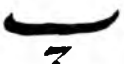
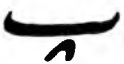

Учинчиси **ر** (ре) ҳарфи. Бу ҳарфни ёзув қоида-сига мувофиқ пе ҳарфи билан боғлаймиз:

(**پر**) Кейинги ҳарф **ي** (йо). Сўз ўртасида келаётган бўлса ҳам, унинг сўз бошидаги шаклини (**پري**) ёзишимиз шарт. Нега? Чунки ре ҳарфи ўзидан олдин келган ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмаслик хусусиятига эга. Қўшиб ёзилса, ёзув қоида-сига хилоф равишда иш тутилган бўлади. Бешинчи ҳарф - **ش** (шин)нинг сўз ўртасидаги шаклини (**ش**) ёзамиз: (**پريش**). Ундан кейинги ҳарф очўзиқ унлисини ифодаловчи алифдир. Алифнинг сўз ўртасидаги шаклини (**ا**) ёзамиз: **پريشا**. Нун ҳарфи сўзда

охирги уринда келаётганлиги ҳамда алифнинг
ўзидан кейинги ҳарф билан боғланмаслигини
эътиборга олиб, алоҳида ёзиладиган шаклини
(ن) оламиз.

Натижада қуйидагича боғланиш юзага кела-
ди:

پارميشان ← پ + ر + ي + ش + م + ان ← پيريشان

پ ҳарфи ҳам ёзувда келиш ўрнига қараб
баъзан чўзинчоқ шаклда ёзилади: . Бу
ҳарфдаги уч нуқта кўпинча каттароқ бир нуқта
шаклида, баъзи ҳолларда қуйидагича ёзиб кети-
лади:

Бундай усулда ёзиш кўпинча қўлёзма китобларга
хосдир.

ЭСЛАТМА: Ёзма ёдгорликларнинг аксариятида
п товуши иштирок этувчи сўзларда (пе)
ҳарфи эмас (бе) ҳарфи ёзиб кетилиши кўз-
га ташланади.

6-машқ. (пе) ҳарфининг сўзнинг турли
ўринларидаги кўринишларини олти қатордан ёзиб
чиқинг.

7-машқ. Қуйидаги сўз ва бўғинларни уқинг ва кўчириб ёзинг.

پا، اپ، اپا، آپ، اپا، باپ، پاپا

باپا، اپا، اباب، پاپا، ابابا

8-машқ. Бе ва пе ҳарфларини алиф билан боғланган ҳолда уч қатордан ёзиб чиқинг.

3. **ت** (те) ҳарфи ўзбек тилидаги -т товушига мувофиқ келади. Ҳар иккала томонидаги ҳарфларга қушиб ёзилади. Сатр чизигида ёзилади. Тўрт хил кўринишга эга: (якка ҳолда **ت**, сўз бошида **ت**, сўз ўртасида **ت**, сўз охирида **ت**). Те ҳарфида нуқталар сони иккита, улар ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

ت ي ل - تيل — ت + ي + ل — تيل
 ك ي ت ا ب - كيتاب — ك + ي + ت + ا + ب — كيتاب
 ا ن ت - انت — ا + ن + ت — انت
 م ا ت - مات — م + ا + ت — مات

ت (те) ҳарфининг икки нуқтаси қўлёзма асарларда кичик чизиқча билан ҳам ифодалаб кетилмаверади: ت

Баъзи манбаларда те ҳарфи сўз ўртасида келса, унинг нуқталари ёнма-ён эмас, балки уст-ма-уст қўйиб кетилиши ҳам кузатилади:

کیشدی - кетди тарзида.

ت (те) ҳарфи сўз охирида келган арабча сўзларда сал бошқачароқ ифодаланади. Яъни ҳойи ҳавваз ҳарфи ёзилиб, унинг устига иккита нуқта қўйилади. Масалан: حکمة - ҳикмат.

9-машқ. ت (те) ҳарфининг турли шакллари орти қатордан ёзиб чиқинг.

10-машқ. те, бе, пе ҳарфларини ўзаро боғланган ҳолда ёзиб машқ қилинг.

II-машқ. Мазкур бўғин ва сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

تا، تاب، تاپ، تاپا، بات، باتا، تب
ات، اتا، اتاب، آت، آتا، تات، پت

4. **ث** (се) ҳарфи арабча сўзларга хос.

Тил оралиғи с товушини ифодалайди. Демак, эски ўзбек тилига фақат араб тилидан ўтган сўзлардагина ишлатилади. Ҳар иккала томондан келувчи ҳарфлар билан боғланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга: (якка ҳолда **ث**, сўз бошида **ث**, сўз ўртасида **ث**, сўз охирида **ث**). Сатр чизигида ёзилади.

Се ҳарфида ҳам учта нуқта бор, лекин (пе ҳарфига зид ўлароқ), нуқталар ҳарфнинг устига қўйилади. Се ҳарфида олдин иккита нуқта ёнма-ён қўйилиб, учинчиси уларнинг устига қўйилади. Масалан: **ث**

ث اب ات — сабот — ث + ب + ات — ثبات
ن ا ث ر — наср — ن + ث + ر — نشر
ب اع ث — боис — ب + اع + ث — باعث
م ا ث ال — масал — م + ث + ل — مثل

Се ҳарфнинг уч нуқтаси қуйидагича тарзда ҳам ифодаланади:

ث ث ث ث ث

12-машқ. ث (се) ҳарфнинг турли кўри-
лишларини олти қатордан ёзиб чиқинг.

13-машқ. Ушбу бўғин ва сўзларни ўқинг ва
кучириб ёзинг.

ثا، ثاب، ثابت، ثب، ثبا، ثبات،
اث، اثب، اثبا، اثبات، اثبت

14-машқ. پ (пе) билан ت (те) ҳамда
ا (алиф) билан ث (се) ҳарфларини ўзаро
боғлаган ҳолда уч қатордан ёзиб чиқинг.

15-машқ. Утилган ҳарфларни уйда бир неча
вараққа ёзиб машқ қилинг.

16-машқ. а) Алиф, бе ва те ҳарфларидан фой-
даланган ҳолда қандай сўз ва бўғинлар ясай
оласиз?

б) ўқилиши ва ёзилиши таниш бўлган сўзлар
кўпчилигида содда гаплар тузишга ҳаракат қилинг.

УЧИНЧИ ДАРС

Ж шаклидаги ҳарфлар

Бу типдаги ҳарфлар ҳам тўртта бўлиб, шаклан ўхшаш, аммо нуқталарининг ўрни ва сони билан фарқланадилар.

I. **ج** (жим) ўзбек тилидаги жура, жун сўзларидаги ж ҳарфига тўғри келади. Иккала томондан келувчи ҳарфларга қўшиб ёзилади. Шунинг учун ҳам ёзувда тўрт хил кўринишга эга: (якка ҳолда **ج**, сўз бошида **ج**, сўз ўртасида **ج**, сўз охирида **ج**). Жим ҳарфида битта нуқта бўлиб, у нуқта ҳарфнинг барча кўринишларида тагига қўйилади.

Жим ҳарфининг якка ҳолда ҳамда сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Унинг нуқтаси эса ҳарфнинг ҳамма кўринишларида сатр чизигидан пастда бўлади. Мисоллар:

ج ا ه ا ن ← ج + ه + ل + ن ← ج ه ا ن — جهان — жаҳон
ن ا ج ا ت ← ن + ج + ل + ت ← ن ج ل ت — نجات — нажот

گانج - ганж ← گ + ن + ج ← گنج
 علاج - илож ← ع + ل + ج ← علاج

ج (жим) типидаги ҳарфларнинг сўз ўртасидаги кўринишлари ёзма ва босма шаклларда бирмунча фарқ қилади. Босмада ج , дастхатда ج тарзида ёзилади.

17-машқ. ج (жим) ҳарфининг сўзнинг турли ўринларида қўлланадиган шакллари олтти қатордан ёзинг.

18-машқ. ت (те) ҳарфини ج (жим) билан боғланган ҳолда бир неча қатордан ёзиб машқ қилинг.

19-машқ. Тубандаги бугин ва сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

جا، آجا، باج، باجا، جاب، جبا،
 تاج، تاجا، جات، بجا، اج، اجبا

2. **چ** (чим) араб алифбосига форслар томонидан қўшилган ҳарфларнинг иккинчисидир. Ўзбек тилидаги ч ҳарфига мос тушади. Ҳар иккала томондан келадиган ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга: (якка ҳолда **چ**, сўз бошида **چ**, сўз ўртасида **چ**, сўз охирида **چ**). чим ҳарфида нуқталар миқдори учта бўлиб, улар ҳарфнинг ҳамма кўринишлари тагига қўйилади.

Чим ҳарфининг мустақил ҳолатдаги ҳамда сўз охиридаги кўринишлари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Ҳарфнинг нуқталари сатр чизигидан пастга қўйилади. Нуқталарнинг жойлашиш тартиби худди пе ҳарфиники каbidир. Мисоллар:

چال — چ + ا + ل — چال — чол
 باغچە — ب + ا + غ + چ + ه — باغچە — боғча
 كىچىك — ك + ي + چ + ك — كىچىك — кеч
 اماچى — ا + م + ا + چ — اماچى — омоч

Чим ҳарфининг нуқталари дастхатда қўйида-

гича шаклларда ҳам келади:

چ چ چ چ چ

Эски ўзбек имлосида **چ** (чим) ҳарфи жуда кам қўлланиб, унинг ўрнига, асосан, **ج** (жим) ҳарфи ишлатилган, лекин аксари ҳолларда мазмунга қараб **ч** ўқилаверган.

20-машқ. **چ** (чим) ҳарфининг тўрт хил ёзилиш шаклини олти қатордан кўчириб ёзинг.

21-машқ. Қуйидаги бугин ҳамда сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

چا، چاپ، چاپا، چاچ، چاچا، آچ، آچا،
چات، پحت، چتا، چب، چيا، چيا

22-машқ. **ب** ҳарфини **чим** билан боғлаган ҳолда уч қатордан ёзинг.

23-машқ. Ўзингиз мустақил равишда **жим** ва **чим** ҳарфлари иштирок этувчи сўزلардан топиб ёзишга ҳаракат қилинг.

3. **ح** (ҳойи ҳуттий ёки ҳе) ҳарфи ўзбек

тилидаги ҳ товушига яқин келади. Бу ҳарф фақат араб тилидан ўтган сўзларда учрайди. Иккала томонидан келувчи ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил кўриниши мавжуд: (якка ҳолда **ح**, сўз бошида **ح**, сўз ўртасида **ح**, сўз охирида **ح**). Унинг шу типдаги ҳарфлардан фарқи нуқтаси йўқлигидадир. Ҳойи ҳуттий ҳарфининг сўз боши ва сўз ўртасидаги кўринишлари сатр чизигида ёзилиб, қолган шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

ح اکړى م — ҳоқим
 ح ماح رام — маҳрам
 ح س اطح — сатҳ
 ح روح — руҳ

ح + ا + ك + م → حاكِم
 ح + م + ا + ح + ر + ا + م → محرم
 ح + س + ا + ط + ح → سطح
 ح + ر + و + ح → روح

Қўлёзма китобларда ҳойи ҳуттий ҳарфининг тағига қуйидагидек белги (**ح**) қўйиб кетилади. Бу унинг шу шаклдаги ҳарфлардан фарқлаш ва юмшоқ талаффуз этилиши зарурлигини англатади. Мазкур белги ҳойи ҳуттий ҳарфининг ҳамма кўринишларида эмас, балки сўз бошида ҳамда сўз ўртаси-

даги шаклларида кўпроқ учраши кўзатилади. "Майин", "юмшоқ" маъноларидаги "хилм" сўзининг ёзилишига диққат қилайлик: . Ушбу ҳарфнинг ана шу белгисидан беҳабар ўқувчи уни "чили" деб ўқиши, бу эса сўз маъносига путур етказиши мумкин.

24-машқ. (ҳойи ҳуттий) ҳарфининг сўзининг турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан ёзиб чиқинг.

25-машқ. Қуйидаги бўғин ва сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

ح، حاج، حاجت، حاجب، حب، حبا،
حباب، حج، حجا، حجاب، حجت، بحث

4. (хе) ҳарфи ўзбек тилидаги х товушини ифодалайди. Ҳар иккала томондан келадиган ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш шакли (якка ҳолда , сўз бошида , сўз ўртасида , сўз охирида) га эга. Унда нуқта битта бўлиб, ҳарфнинг барча кўринишларида устига қўйилади. Ҳе ҳарфининг якка ҳолда

ва сўз охиридаги шаклларигина сатр чизиғидан
пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

خ ال ق - халқ ← خ + ل + ق ← خلق
 ب ا خ ت - бахт ← ب + خ + ت ← بخت
 ت ال خ - талх ← ت + ل + خ ← تلخ
 ش ا خ - шох ← ش + ل + خ ← شاخ

Хе ҳарфнинг ёзма, босма турлари орасида
айтарли фарқ сезилмайди. Эски ёзувимизни бош-
ловчи ўрганувчилари бу ҳарфнинг сўз охиридаги
шаклини кўпинча **غ** (гайн) ҳарфнинг яққа
ҳолдаги шаклига ўхшатиб ёзишади. Ҳолбуки, бу
икки кўринишларини жиддий фарқлаш керак. Қиёс-
ланг: **خ** -хе, **غ** -гайн.

Энди, хе ва жим ҳарфи қатнашувчи сўзлар-
дан бирини ёзайлик. Масалан, ханжар сўзини қан-
дай ёзамиз. Даставвал, алифбо жадвалидан уша
сўзни ташкил этган ҳарфларни ажратиб оламиз.

Сўнгра эса ҳарфларнинг ҳар бирини сўзда
келиш ўрнига қараб жойлаштирамиз. "Ханжар" сў-

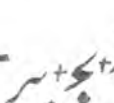
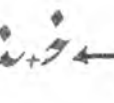
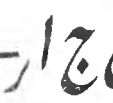

зидаги биринчи ҳарф х бўлиб, уни ифода этувчи хе ҳарфининг сўз бошидаги шаклини оламиз.

 . Иккинчи ҳарф қисқа а унлиси бўлганлиги учун уни тушириб қолдирамиз. Учинчи ҳарф

н, уни ифода этувчи нун ҳарфининг сўз ўртасидаги шаклини () ёзамиз ва хе га боғлаймиз . Тўртинчи ҳарф ж сўз ўртасида

келаётганлиги учун унинг ҳам сўз ўртасидаги шаклини () ёзиб, олдинги бирикмага боғлаймиз. . Сўзнинг иккинчи бўғинида келаётган

а ҳам қисқа унли бўлгани учун тушириб қолдириб, кейинги ҳарфга ўтамиз. Сўз охирида келаётган р ҳарфини боғлаймиз. Уни ифодаловчи р (ре) ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиш хусусиятига эга бўлгани учун уни жим ҳарфига боғлаймиз. . Натижада қуйидаги бирикув юзага келади:

 — — — — — — ханжар

26-машқ. (хе) ҳарфининг ёзилиш шакллари орти қатордан ёзинг.

27-машқ. Ушбу бўгин ва сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

خا، خاب، خابا، ختا، خب، باخ،
بخت، تحت، بخت، خابا

28-машқ. Қўйидаги бўгин ва сўзларни эски ўзбек имлосида ёзинг: чо, со, ҳо, жо, то, оч, бож, тож, бажо, исбот, собит, ҳожж, чоп, чоч, поча, ҳожат, тахт, ҳужжат, ижобат.

29-машқ. ج (жим) ва خ (хе) ҳарфларини ا (алиф), ب (бе), ت (те) ва ح (ҳойи ҳутгий) ҳарфлари билан боғланган ҳолда бир неча қатордан ёзиб чиқинг.

30-машқ. Қўйидаги ҳарфларни ўзаро боғланг, қандай сўз келиб чиқишини ва маъносини айтинг.

ح اج ب، ح اج

31-машқ. Мазкур сўзларни ўқинг, алифбодан фойдаланган ҳолда улар иштирокида гап тузинг.

اجابت، حجاب، بخت، تاج

ТҮРТИНЧИ ДАРС

د (дол) ва ذ (зол) ҳарфлари.

د (дол) - эски ўзбек алифбосидаги ўнинчи ҳарф. У ўзбек тилидаги д товушини ифода этади. "Дол" фақат бир томондан қўшиб ёзилувчи ҳарфлар таркибига киради. Шунинг учун ҳам у икки кўринишга эга: (алоҳида د , уланганда دد). Унг томондан келган ҳарфга қўшилиб, чап томондагисига қўшилмасдан ёзилади. Сатр чизиғида ёзилувчи ҳарфлардан. Мисоллар:

داس ت ← د + س + ت ← دست - даст

قادر ← ق + د + ر ← قدر - қадр

پان د ← پ + ن + د ← پند - панд

موراد ← م + ر + ا + د ← مراد - мурод

Дол ҳарфининг сўз ўртаси ва охиридаги кўринишлари босма ва ёзма хат турида бирмунча фарқланади. Босма турда дол ҳарфининг устки қисми кўпроқ эгик ҳолатда бўлади. Масалан,

"далда" сўзининг босма ҳамда ёзма шакллари
қиёсланг: (далда) ва
(далда).

Агар ўқувчи (дол)нинг ёзилиш шакл-
ларини яхши билмаса, "далда" сўзини "далра"
деб ўқиши ҳеч гап эмас. Дол ажралиб ёзилувчи
ҳарфлардан бўлса ҳам, баъзан ёзувда хаттотлар-
нинг хоҳиш-истакларига қараб қоидага хилоф ра-
вишда ўзидан кейин келган ҳарфга қўшиб ёзилиши
ҳам кузатилади: -дор; -давр
шаклида. Буни шошиб ёзувчи хаттотнинг иши деб
ҳам изоҳлаш мумкин.

Хаттотлар аксарият ҳолларда дол ҳарфидан
кейин ҳойи ҳавваз ҳарфи келса қўйидагича тарз-
да қўшиб ёзганлар. Масалан: -бода.

32-машқ. (дол) ҳарфининг алоҳида ҳам-
да боғланган ҳолатдаги шаклларини олти қатордан
ёзиб чиқинг.

33-машқ. Тубандаги сўзларни ўқинг ва кўчи-
риб ёзинг:

ابد، ادب، آداب، آباء، حد، خدا

34-машк. Ўзингиз мустақил равишда د (дол) ҳарфи иштирок этувчи сўзлардан топиб араб алифбосида ёзинг.

ذ (зол) ҳарфи ҳам ёзувда ифодаланиши жиҳатидан د (дол)га ўхшаш хусусиятларга эга. Зол тиш оралигида талаффуз қилинувчи товуш, у фақат араб тилидан кирган сўзларда учрайди. Ўзбек тилидаги з ҳарфига яқин келади. Бу ҳарф ҳам ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмайдиган ҳарфлар сирасига киради. Икки хил кўринишга эга (якка ҳолда ذ , боғланган шаклда ذذ). Сатр чизигида ёзилади. дол дан устида битта нуктаси борлиги билан фарқ қилади. Мисоллар:

ذاک ی ر — ذ، اک، ر — ذاکر — зокир
م ا ذ ک و ر — م، نذ، ک، و، ر — مذکور — мазкур
ل ا ذ ی ذ — ل، نذ، ی، نذ — لذیذ — лазиз

35-машқ. **ذ** (зол) ҳарфнинг боғланган ҳамда яқка ҳолда келган шаклларини олти қатордан ёзиб чиқинг.

36-машқ. Қуйидаги бўғин ва сўзларни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

ذات، اذا، جذب، جاذب، ذاتا

37-машқ. Ўтилган ҳарфлар иштирокида сўз ва бўғинлар ясанг.

38-машқ. Тубандаги ҳарфларни алфавитдаги ўрни бўйича жойлаштириб, улар иштирокида сўз бўғинлари ҳосил қилинг.

ج، ش، ا، خ، ب، ذ، چ، پ

БЕШИНЧИ ДАРС

шаклидаги ҳарфлар

ҳилдаги ҳарфлар учта. Улар ҳам шаклан ўхшаш, лироқ нуқталарининг ўрни ва миқдори билан фарқланадилар.

I. ر (ре) ҳарфи ўзбек тилидаги р тову-
шини ифодалайди. Ўзидан олдинги ҳарфга қўши-
либ, кейингисига қўшилмайди. Икки хил ёзилиш
шаклига эга (якка ҳолда ر , боғланган ҳол-
да ر). Шу тилдаги ҳарфлардан фарқи шуки,
нуқтаси йўқ. Ҳарфнинг маълум қисми сатр чизи-
гидан пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

راح م — раҳм
 اس رار — асрор
 ل اب ار — лобар
 ق ار ار — қарор

Ёзма шаклда, ر (ре) ҳарфи сўзнинг урта-
си ва охирида келса, ўзидан олдинги ҳарфдан
пастга тушириб ёзилади, боғланиш чизиғи сезил-
май кетади: ر ر ر -- нар

39-машқ. ر (ре) ҳарфининг якка ҳамда
боғланган шакллари орти қатордан ёзиб чиқинг.

40-машқ. Мазкур сўзларни тўғри ўқинг ва
дафтарингизга кучириб ёзинг:

آرا، بار، بارار، تار، تاراج، خبر، جراح،
 جراحت، راحت، خرج، خراج، دار، دارا،
 جبر، جابر، چادر، حرارت، ارباب، درخت

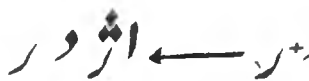
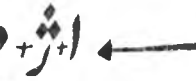

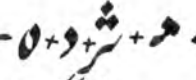
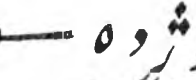
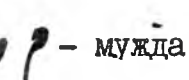
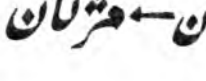
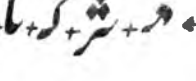
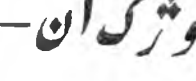
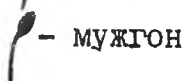
4I-mashk. (re) ҳарфи иштирокидаги сўз-
 лардан топиб, араб алифбоси асосида ёзиб чи-
 қинг.

2. ز (ze) ҳарфи ўзбек тилидаги з ҳар-
 фини ифодалайди. ز (ze) ўзига ўхшаш ҳарф-
 лардан битта нуқтаси борлиги билан фарқланади.
 Ўздан олдинги ҳарфга қўшилиб кейингисига қў-
 шилмайди. Икки хил кўринишга (якка ҳолда ز ,
 боғланган ҳолда ز) эга. Сатр чизигидан
 пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

زبان - забон — ز + ب + ان — ز + ب + ان — زبان
 ماحزون - маҳзун — م + ح + ز + و + ن — م + ح + ز + و + ن — ماحزون
 پاليز - полиз — پ + ل + ي + ز — پ + ل + ي + ز — پاليز
 آواز - овоз — آ + و + ا + ز — آ + و + ا + ز — آواز

Қўлёзма китобларда зе ҳарфи узидан олдинги ҳарфга боғланиб келганда, кўпинча унги томонга сал оғдирилган алиф ҳарфига ўхшаб кетади: Масалан, жазо сўзининг ёзилиш шаклини кўрайлик: Одатда, китобни тезроқ кўчириб битказиш ниятида бўлган котиблар зе ҳарфини ана шундай шаклда ёзиб кетишган.

3. (же) ҳарфи араб алифбосига форслар томонидан киритилган ҳарфларнинг учинчисидир. Ўзига ўхшаш ҳарфлардан устига қўйилган учта нуқтаси билан фарқ қилади. Бу ҳарф ҳам узидан олдинги ҳарфга қўшилиб, кейинги ҳарфга қўшилмайди. Икки хил ёзилиш шаклига эга: алоҳида , уланган ҳолда . Же журнал сўзидаги ж товушига мос келади. Сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

аждар - — — —
 мужда - — — —
 мужгон - — — —

ک اکثردوم — ک + ش + د + و + م — کثردوم

42-машқ. ژ (зе) ва ڙ (же) ҳарфларининг турлича ёзилиш шаклларини олти қатордан ёзиб чиқинг.

43-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри ўқинг ва кўчириб ёзинг.

زار، راز، باز، بازار، آرز، آزار، ار از، زب،
زخ، از د، ز ر، بز، زرداب، زردار، زخاب

44-машқ. Ўтилган ҳарфлар иштирокида сўзлар тузинг ва эски ўзбек имлоси асосида ёзинг.

45-машқ. د (дол) ва ذ (зол) ҳарфларини ا (алиф) ت (те), چ (чим), ر (ре), ڙ (же) ҳарфлари билан ўзаро боғланган ҳолда сўз бугинлари ясанг.

46-машқ. Мазкур ҳарфлардан фойдаланган ҳолда қандай сўзлар ясай оласиз?

ت، ر، د، ا، ب، ج، ز، پ

47-машқ. Ўтилган икки хил кўринишдаги

харфларни ажратиб ёзинг. Улар иштирокида сўзлар ясанг.

48-машқ. د (дол) билан / (ре) ҳамда
ذ (зол) билан ز (зе) харфларининг турли кўри-
нишларини ўзаро қиёсланган ҳолда икки қатордан
ёзинг.

ОЛТИНЧИ ДАРС

س (син) ва ش (шин) харфлари

س (син) харфи ўзбек тилидаги с тову-
шини ифодалайди. Ҳар иккала томонидан келувчи
харфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш шакли
мавжуд: (якка ҳолда س, сўз бошида سس,
сўз ўртасида سس, сўз охирида سس). Син
харфининг якка ҳолда ҳамда сўз охиридаги шакл-
лари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади.

Мисоллар:

س لچىق ← س + ل + چ + يد + ق ← سايچىق - сочиқ

جىسىم ← ج + س + م ← جىسىم - жисм

ن افاس ← ن + ف + س ← ن افاس - нафас

дарс - **وارس** ← **دارس** ← **درس**

Син ҳарфи қўлёзмаларда икки ҳолатда уч-
райди: тишли **س**, ҳамда тишсиз **س**
яъни бир чизиқ шаклида.

Син ҳарфининг қўлёзма китобларда ифодала-
ниши яна бир неча хусусиятга эга:

а) син баъзан, сўзнинг қайси ўрнларида
келишидан қатъий назар, остки қисмига уч нуқта
қўйилган ҳолда ёзилади: **س** ҳусн.

Эслатма: Араб ёзувини ўрганган ўқувчи-
лар син тагига қўйиладиган уч нуқтага қараб,
уни **س** (пе) ҳарфи билан алмаштириб юбормас-
ликлари лозим;

б) син ҳарфи сўз охирида (кунинча бир
томондан қўшиб ёзилувчи ҳарфлардан кейин кел-
ганда) ҳарф устига миндириб ёзилади:

قیس - қиёс, **یولیس** - йулбарс.

Айрим хаттотлар сўзда ҳарфларнинг бир-
бирига боғланиш чизиғини атай чўзиқ ёзадилар.
Бунда гўё син ҳарфининг сўз ўртасидаги шакли

ҳосил бўлганга ўхшайди:

ҳижрон, - ҳижрон, - жам(ъ). Уни син деб ўқимаслик керак. Хаттотлар, юқорида таъкидлаганимиздек, қоғоздаги бўшлиқни тўлдириш ва ёзувнинг чиройли чиқишини назарда тутиб шундай йўл тутадилар.

49-машқ. (син) ҳарфининг сўзнинг турли ўринларидаги шакллари орти қатордан ёзиб чиқинг.

50-машқ. Тубандаги сўзларни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб олинг:

ساز، سات، ساپ، اس، است،
راست، ساج، پست، اسرار، سر،
باش، اساس، اسباب، سراب،
جسارت، استراحت، سرحد، سر باز

51-машқ. Син ҳарфининг қўлёзма асарларга хос ёзув шаклини уч қатордан ёзиб чиқинг.

52-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ёзувида ифодаланг: дор, чорпо, жар, боадаб, чодир, обод, роҳат, адир, сабз, масоҳат.

ش (шин) ҳарфи ўзбек тилидаги ш ҳарфига тўғри келади. Ҳар иккала томонидан келувчи ҳарфларга боғланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига (якка ҳолда **ش**, сўз бошида **شش**, сўз ўртасида **شش**, сўз охирида **شش**) эга.

Мисоллар:

ش - шаҳар — **شهر**
ش - башар — **بشر**
ش - тиш — **تیش**
ش - қуш — **قوش**

Шин ҳарфига хос хусусиятлар кўп жиҳатдан шинга ҳам тегишлидир. Шин қўлёзма асарларда кўпинча тишсиз ёзилади: **پشیمان** — пушаймон.

Шин ҳарфининг синдан фарқи шуки, устида учта нуқтаси бўлади. Бу учта нуқта қўлёзма асарларда қуйидагича ифодаланади:

ششش

شمال

- шамол

53-машқ. ش (шин) ҳарфнинг сўзинг

турли ўринларидаги шакллари олтти қатордан ёзиб чиқинг.

54-машқ. Син ва шин ҳарфларини бир томондан кўшилувчи ҳарфлар билан ўзаро боғланган ҳолда ёзинг ва қандай сўз ва бўғинлар ҳосил бўлишини изоҳланг.

55-машқ. Мазкур сўзларни ўқинг ва кўчириб

олинг:

شاش، باش، تاش، ستاب، شارت،
شربت، آش، آشپز، تشبث، شجر، سر،
شراب، شاد، سرار، شاخ، چاش، بھاپ

56-машқ. Утилган ҳарфлар иштирокида ўнта

сўз топинг ва эски ўзбек алифбосида ёзиб чиқинг.

57-машқ. Шин ҳарфининг қўлёзма ки-

тобларга хос шакллари тўрт қатордан ёзиб чиқинг.

58-машқ. Ушбу ҳарфларни ўзаро боғлаган

Холда сўзлар ясанг:

ر، س، ا، ب، د، ش

ЕТИНЧИ ДАРС

ص (сод) ва ض (зод) ҳарфлари

ص (сод) ҳарфи ўзбек тилидаги с товушига яқин келади. Ҳар иккала томонидаги ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил кўринишга эга: (якка холда ص , сўз бошида ص , сўз ўртасида ص , сўз охирида ص). Сод – тил орқа ундоши, у фақат араб тили орқали кириб келган сўзларда учрайди.

Сод ҳарфининг сўз бошидаги ва сўз ўртасидаги шаклларигина сатр чизигида ёзилади. Қолган кўринишлари сатр чизигидан пастга тушади. Мисоллар:

ص ای اد - сайёд
ص ی ا د
واصل ل - васл
و اصل ل
ق اص د - қасд
ق اص د

қасос - ق اص اص - قو + عد + اص - قصاص

59-машқ. ص (сод) ҳарфининг сўзнинг турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан ёзиб чиқинг.

60-машқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

صاحب ، صبا ، صباح ، صباحت ،
صبح ، صد ، صدا ، صادر ، صحراء ، رخصت ،
صابر ، صبر ، شخص ، احتراض ، رصد .

61-машқ. Қуйидаги ҳарфларни алифбодаги ўрни бўйича жойлаштиринг.

ح ، ذ ، خ ، ث ، ر ، س ، ت ، ا ، چ ، ز ، پ

62-машқ. Сод ҳарфи иштирокидаги сўزلардан бир нечтасини дафтарингизга ёзинг.

ض (зод) ҳарфи з товушига яқин келади. Устидаги нуқтаси билан сод ҳарфидан фарқ қилади. Бу ҳам тил орқа товушларидан, араб тилидан кирган сўзлардагина қўлланади. Ҳар иккала томо-

нидаги ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил ёзи-
лиш шаклига эга (якка ҳолда **ض**, сўз боши-
да **ض**, сўз ўртасида **ض**, сўз охирида
(**ض**). Зод ҳарфининг якка ҳолдаги ҳамда сўз
охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга туши-
риб ёзилади. Мисоллар:

зиё - ض ي ا - ض ي ه ا - ض ي ا
 ғазаб - غ ا ض ا ب - غ ا ض ب - غ ض ب
 қазо - ق ا ض ا - ق ا ض ا - ق ا ض ا
 арз - ع ر ض - ع ر ض - ع ر ض

Сод ва зод ҳарфларининг ёзма ва босма
шакллари бир-биридан деярли фарқ қилмайди. Маз-
кур ҳарфлар кўпинча қўлёзма китобларда бир то-
мондан боғланувчи ҳарфлардан кейин келганда
улар устига мингаштириб ёзилади. **خاص** - хос.

Эслатма: **ض** (зод) ҳарфини араблар
ض (дзад) деб юритишади ва **ض** (дз) тар-
зида талаффуз қилишади: **ضرب** - дзарб,
ضرب - дзараба.

63-машқ. ض (зод) ҳарфининг сўзининг турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан кўчириб ёзинг.

64-машқ. Қуйидаги сўزلарни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

ضرب، خضر، خاضر، حضرت، رضا،
ضرب، ضربدار

65-машқ. Луғатдан фойдаланган ҳолда сод ва зод ҳарфлари иштирок этувчи сўزلардан ўнта-сини дафтарингизга кўчириб олинг. Уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

САККИЗИНЧИ ПАРС

б (то ёки итқи) ва в (зо ёки изғи)
ҳарфлари

б (то ёки итқи) ўзбек тилидаги т ҳарфига яқин келади. Ўнг ва чап томондан келган ҳарфларга боғланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга: (якка ҳолда б, сўз бошида в, сўз ўртасида б, сўз охирида в). Бу товуш ҳам араб тилидан кириб келган сўзлар учун хосдир. Сатр чизигида ёзилувчи ҳарфлардан. Мисол-

лар:

طالاب — талаб — ط + ل + ب — طلب

لطف — лутф — ل + و + ط + ف — لطف

خاط — хат — خ + ط — خط

شارت — шарт — ش + ر + ط — شرط

ظ (зо ёки изғи) ўзбек тилидаги з тову-

шига яқин келади. Ҳар иккала томонидан келувчи

ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш

шаклига (якка ҳолда **ظ**, сўз бошида **ظ**,

сўз ўртасида **ظ**, сўз охирида **ظ**) эга.

Бу ҳам тил орқа ундоши, у араб тилидан кирган

сўзлардагина ишлатилади. Бу ҳарф ҳам сатр чизи-

гида ёзилади. Мисоллар:

ظافر — зафар — ظ + ف + ر — ظفر

نظار — назар — ن + ظ + ر — نظر

ظاهير — зоҳир — ظ + ا + ه + ر — ظاهر

لافظ — лафз — ل + ف + ظ — لفظ

То дан фарқли ўлароқ зо ҳарфнинг устига бир нуқта қўйилади. То ва зо ҳарфларининг тик тушган чизиғи қўлёзма манбаларда ҳарфнинг асосий қисми билан боғланмасдан ёзиб кетилади:

66-машқ. **б** (то) ва **з** (зо) ҳарфларининг сўзнинг турли ўринларидаги шаклларини уч қатордан ёзиб чиқинг.

67-машқ. Тубандаги сўزلарни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

خط، خطا، خطاب، خطاط، طرح،
شروط، طرز، طب، طبابت، خاطر، ضبط

68-машқ. Луғатдан то ва зо ҳарфлари иштирок этувчи сўزلарни кўчириб олинг. Имлосини ёдда сақланг.

69-машқ. Зо ҳарфини алиф, те ва ре ҳарфлари билан боғлаган ҳолда бир неча қатордан ёзиб чиқинг.

ТУККИЗИНЧИ ДАРС

ع (айн) ва ع (гайн) ҳарфлари

ع (айн) ёзувдаги вазифалари жиҳатидан бошқа ҳарфлардан ажралиб туради. Тўрт хил кўринишга (якка ҳолда ع, сўз бошида ع, сўз ўртасида ع, сўз охирида ع) эга. Айн ҳарфининг мустақил ҳолдаги ҳамда сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Айн ҳам араб тили учун хос бўлган портловчи бўғиз товушидир. Тилимизнинг лексик составидаги араб тили орқали кирган сўзлардагина учрайди. аъ, еъ, иъ, уъ, эъ товуш бирикмаларини ифодалашга хизмат қилади. Қуйидаги хусусиятларга эга:

а) айн ҳарфи сўз бошида келганда тилимизга ўзлашган сўзларнинг айримлари а товуши сифатида талаффуз қилинади ва ёзилади: عقل - ақл;

عمل - амал.

б) араб тилидан ўзлашган баъзи бир сўзларда эса и унли товушини англатиб келади:

علم - илм; عمارت - иморат.

в) араб тили орқали кириб келган айрим сўзларда у ёки ў товушларини ифодалайди:

- умр, - убайдулло.

г) баъзи сўзларда о товушини ифодалайди, бунинг учун ёзувда айнга алиф ҳарфи қўшиб ёзилиши шарт:

- олим, - оқил.

Эслатма: Шۇни айтиш керакки, (ё) ҳарф бирикмаси сўз бошида келса, у кўпинча ба- жарувчи шахсни билдиради.

— ИЛМ
 — ИШҚ

— ОЛИМ
 — ОШИҚ

Айн ҳарфи сўз бошида алифдан кейин келганда кўпинча ҳозирги ёзувимизда айриш белгиси билан ифодаланади:

— аътибор

— аъло

Баъзи сўзларда айн ҳарфи сўз бошида ўз хусусиятларини йўқотган:

(асо) — ҳасса;

— (ийд)ҳайит.

Мазкур сўзлар асрлар давомида ўз талаффуз хусусиятини йўқотиб, ўзбек тилининг талаффуз қоидаларига мослашган.

Айн сўз ичида ёпиқ бўғиндан кейин келса, кейинги бўғинни олдингисидан ажратиб туради. Бу хусусият ҳозирги ёзувимизда айриш белгиси орқали берилади:

بدعت - бидъат, *سُنِّي* - сунъий.

Ҳозирги замон ўзбек тилидаги араб тили орқали кириб келган айрим сўзларда айн талаффуз ҳам қилинмайди, ёзилмайди ҳам. Лекин бу сўзлар эски ўзбек ёзувида ифодаланадиган бўлса, айн ҳарфи ёзилиши шарт:

ط ا ل ي ع ← ط + ل + ا + ي + ع ← ط ا ل ي ع - толе(ъ)
 ت ا ب ي ع ← ت + ا + ب + ي + ع ← ت ا ب ي ع - тобе(ъ)
 ج ا م ع ← ج + ا + م + ع ← ج ا م ع - жам(ъ)
 ن ا ف ي ع ← ن + ا + ف + ي + ع ← ن ا ف ي ع - наф(ъ)

70-машқ. ع (айн) ҳарфининг сўзнинг

турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан кўчи-

риб ёзинг,

71-машқ. Қуйидаги сўзларни ўминг, дафт-
рингизга кўчириб олинг, ёзилишини ёдда тутинг,
талаффузи ва ёзилиш хусусиятларига эътибор
беринг:

عابد، عاجز، عادت، عرض، عار،
ساعت، عبرت، عصب، طبع، عطر،
استعداد، اطاعت، شاعر، اختراع، طاعت

72-машқ. Фақат мана бу ҳарфлардан фойда-
ланиб, қандай сўзлар ясай оласиз?

ص، ث، ا، ع، س، د، ت

73-машқ. айн ҳарфнинг ёзилиш шаклларини
уйда бир неча вараққа ёзиб, машқ қилинг. Улар
иштирокида мустақил равишда сўзлар ёзинг.

غ (гайн) ҳарфи ўзбек тилидаги Г товуши-
га мос келади. ع (айн) ҳарфнинг устига бир
нуқта қўйилса، غ (гайн) ҳосил бўлади.

Ҳар иккала томонидаги ҳарфлар билан боғла-
ниш хусусиятига эга. Тўрт хил ёзилиш шакли мав-

жуд: (якка ҳолда **غ** , сўз бошида **غ** ,
сўз ўртасида **غ** , сўз охирида **غ**).

ғайн ҳарфининг сўз бошидаги ва ўртасида-
ги шакллари сатр чизигида ёзилиб қолган шакл-
лари тушириб ёзилади.

غ اى رات - ғайрат
م اغ رى ب - мағриб
ت ي غ - тиф
ت اغ - тоғ

غ + پ + ر + ت - ғайрат
م + غ + ر + ب - мағриб
ت + پ + غ - тиф
ت + م + غ - тоғ

Эски ўзбек тилида ҳозир қ ҳарфи билан
ёзиладиган сўзлар ғ талаффуз қилинган ва ёзил-
ган. Бу ҳозир қ ҳарфи билан туговчи сўзларда
кўзга ташланади:

اچىغ - аччиғ(қ), **بىغ**
- балиғ(қ), **قېتىغ** - қаттиғ(қ). **بىغ**

74-машқ. **غ** (ғайн) ҳарфининг сўзининг
турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан
ёзиб чиқинг.

75-машқ. Мазкур сўзларни ўқинг ва дафта-
рингизга кўчириб ёзинг:

غارا، غاز، غرض، تاغ، باغ، تاغارا، ساغ،
زاغ، چاغ، باغر، چاغر، غبار، غرات،
زاغارا، داغ، غرب، غربت، غش

76-машқ. Тубандаги сўзларни эски ўзбек

имлоси асосида ёзиб чиқинг: шior, op, apз,
губop, бop, тиг, фазoт, фapб, фop, шoир, бағир,
гурбат, атр, шижoат, шеър.

77-машқ. Фақат мана бу ҳарфлар иштирокида
қандай сўзлар ясай оласиз?

خ، ز، غ، ش، ا

78-машқ. Ғайн ҳарфининг сўз ўртасида кел-
ган шаклига мисоллар топинг ва араб алифбоси
асосида ёзиб чиқинг.

ЎНИНЧИ ДАРС

ف (фе) ва ق (қоф) ҳарфлари

ف (фе) ҳарфи тилимиздаги ф товушига муво-
фиқ келади. Фе ҳарфининг устида битта нуқтаси

булади. Унг ва чап томондан келадиган ҳарфлар билан боғланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига (якка ҳолда **ف**, сўз бошида **ف**, сўз ўртасида **ف**, сўз охирида **ف**) эга. Фе сатр чизиғида ёзилувчи ҳарфлардан.

ف - фахр — **ف** **خ** **ر** — **ف** **خ** **ر** — **ف** **خ** **ر** —
ص - сафо — **ص** **ا** **ف** **ا** — **ص** **ا** **ف** **ا** — **ص** **ا** **ف** **ا** —
و - васф — **و** **ا** **ف** **ا** — **و** **ا** **ف** **ا** — **و** **ا** **ف** **ا** —
ح - ҳарф — **ح** **ا** **ر** **ف** — **ح** **ا** **ر** **ف** — **ح** **ا** **ر** **ف** —

Баъзи хаттотлар аксарият ҳолларда **ف** (фе) ҳарфининг сўз ўртасидаги (**ف**) шаклини **خ** (хайн) ҳарфининг сўз орасидаги (**خ**) шаклига ўхшатиб ёзишади. Уларнинг ўзаро фарқларини контекстдан келиб чиққан ҳолда англаш мумкин.

Эски ўзбек ёзуви ёдгорликларида п товуши иштирок қилувчи айрим сўзларда кўпинча таллаффузига қараб **ف** (фе) ҳарфи ифода этилган.

79-машқ. **ف** (фе) ҳарфининг ёзилиш шакллари орти қатордан ёзиб чиқинг.

80-машқ. Қуйидаги сўзларни уқинг, кўчириб

ёзинг:
فانش، فرد، فتح، فاتح، فردا، فرصت، ظرف،
طرف، اطراف، جفت، تفت، شرافت،
انتخاب، آفت، دفتر، سفر، صاف، شرف

81-машқ. фе ҳарфининг сўзнинг бошидаги
шаклига мисоллар топиб араб ёзувида ёзиб чи-
қинг.

82-машқ. фе ҳарфини икки хил кўринишга эга
бўлган ҳарфлар билан ўзаро боғлиқ ҳолда ёзиб
чиқинг.

ق (қоф) ҳарфи ўзбек тилидаги қ товуши-
ни ифодалайди. Қоф устига қўйилувчи иккита нуқ-
таси ва нисбатан чуқурроқ ярим доира қилиб ёзи-
лиши билан фе дан фарқланади. Ўзидан олдин ва
кейин келган ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил
ёзилиш шаклига (якка ҳолда ق , сўз бошида
ق , сўз ўртасида ق , сўз охирида ق)
эга. Қофнинг якка ҳолда ҳамда сўз охиридаги шакл-
лари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади.

قاتل — қотил — قاتل — قاتل — قاتل — قاتل

ناقل — нақл — ناقل — ناقل — ناقل — ناقل

қилиқ — қилиқ — قىلىق — قىلىق — قىلىق — قىلىق

тоқ — тоқ — طاق — طاق — طاق — طاق

Ёзма нусхаларда **ق** (қоф) ҳарфи устидаги икки нуқта қўшилиб ёхуд кичкина чизиқча билан ифодалаб кетилаверади. Баъзан эса икки нуқта ҳарфнинг қайрилиш чизиғи билан қўшиб ёзилиши ҳам мумкин:

ق ق ق ق ق

83-машқ. **ق** (қоф) ҳарфининг ёзилиш шаклларини олти қатордан кўчириб ёзинг.

84-машқ. Ушбу сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб олинг:

قار، قاش، قاپ، قراق، فراق، فرق،
شرق، قضا، تقاضا، صادق، صداقت،
غرق، فقر، فقرا، عاقبت، شفقت،
قداق، شفق، قاچ، چاق، عقرب، قفس

85-машқ. Ҳар бирингиз муस्ताқил ҳолда **ف** (фе) ва **ق** (қоф) ҳарфлари иштирок этувчи сўзлардан топиб, эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг.

86-машқ. **Қоф** ҳарфининг сўз охиридаги шаклига бешта мисол топиб ёзинг.

87-машқ. Мазкур ҳарфлардан фойдаланиб сўзлар ясанг:

ج، ق، ا، د، ز، ت، ر

ҲИ БИРИНЧИ ДАРС

ك (коф) ва **گ** (гоф) ҳарфлари

ك (коф) ўзбек тилидаги к ҳарфини ифода-
лайди. Ҳар иккала томонидан келувчи ҳарфларга
боғланади. Шунинг учун ҳам тўрт хил ёзилиш
шаклига (якка ҳолда **ك**, сўз бошида **ك**,
сўз ўртасида **ك**, сўз охирида **ك**) эга.
Сатр чизигида ёзилади. Мисоллар:

камон - **ك** **ا** **م** **ا** **ن** - **ك** **ا** **م** **ا** **ن** - **ك** **ا** **م** **ا** **ن** - **ك** **ا** **م** **ا** **ن**

тепки - ت ي پ ك ي - ت + پ + ي + ك + ي - ت ي پ ك ي

черик - چ ي ر ي ك - چ + ي + ر + ي + ك - چ ي ر ي ك

чок - چ ا ك - چ + ا + ك - چ ا ك

коф сўз охирида келганда қўйидагича шаклларда ёзилади: ك ك ك

Баъзи манбаларда коф ҳарфи сўз бошида келганда қўйидагича ифодаланади: ك ك ك

Қўлёзма китобларда кофнинг алиф билан боғланган ҳолати мана бундай ёзилади: كا

Эски ўзбек ёзувида битилган ёдгорликларнинг айримларида коф ўзбек тилидаги г товушини ҳам ифода этган.

88-машқ. ك (коф) ҳарфининг сўзнинг турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан ёзиб чиқинг.

89-машқ. Ушбу сўзларни ўқинг ва бир неча қатордан кўчириб ёзинг:

اكا، كمر، كار، كاتب، كتاب، كباب، ترك،
ارك، كتابت، كسب، كاسب، اكبر، ذكر، تكرار

90-машқ. коф ҳарфининг сўз ўртасидаги шак-
лига бешта мисол топиб араб алифбоси асосида
ёзинг.

91-машқ. коф ҳарфининг алиф билан қўлёз-
ма асарларга хос боғланиш ҳолатини уч қатордан
кўчириб ёзинг.

گ (гоф) ҳарфи араб алифбосига форслар
томонидан қўшилган ҳарфларнинг тўртинчисидир.
У ўзбек тилидаги г товушини англатади. Ўнг
ва чап томонидан келувчи ҳарфларга қўшиб ёзи-
лади. Тўрт хил ёзилиш шакли (якка холда گ ,
сўз бошида گ , сўз ўртасида گ , сўз
охирيدا گ) мавжуд. Сатр чизиғида ёзилади.

گ (гоф) ҳарфининг ك (коф)дан кўрини-
ши жиҳатидан фарқи устида уч нуқтаси борлиги-
дир.

گ гоф ҳарфи аслида қуйидагича шаклда бўлган:
ش Кейинчалик ўша уч нуқта бир чизиқ
билан ифодалана бошлаган: گ

Мисоллар:

گ-гул — گول — گ+مل — گل — گل — گل

غامگىن — ғамгин
 رانگ — ранг
 مارگ — марг

Одатда, эски ўзбек ёзувида гоф ҳарфи ёзилмасдан, унинг ўрнига коф ҳарфи қўлланаверган. Гоф ҳарфининг алиф билан ўзаро бириқуви қўлёзмаларда тубандагича битилади:

Коф ва гоф ҳарфларининг گا (лом) ҳарфи билан боғланиши хусусида ҳам шунини айтиш мумкин:

كل — кул, گل — гул.

92-машқ. گ (гоф) ҳарфининг сўзнинг турли ўринларидаги шакллари олтти қатордан ёзиб чиқинг.

93-машқ. Қуйидаги сўزلарни ўқинг ва кўчириб олинг:

گپ، گزنتار، گزرد، گزداب، اگر،
 برگ، گزوشش، گدا، گذر، گجک،
 گشتک، گشت، گزنگ، گز، گزرد

94-машқ. Ўзингиз мустақил равишда коф ва гоф ҳарфлари иштирок этувчи сўзлардан топиб араб алифбоси асосида ёзинг.

95-машқ. Охири гоф ҳарфи билан тугайдиган сўзлардан топиб ёзиб чиқинг.

96-машқ. Гоф ҳарфининг алиф билан боғланиш ҳолатини икки қатордан ёзиб чиқинг.

97-машқ. Коф ва гоф ҳарфларининг лом билан қўлёмаларга хос усулда боғланиш шаклини уч қатордан кўчириб ёзинг.

ЎН ИККИНЧИ ДАРС

 (лом) ва (мим) ҳарфлари

 (лом) – ўзбек тилидаги л ҳарфига мос келади. Ҳар иккала томондан келувчи ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил кўриниши (якка ҳолда , сўз бошида , сўз ўртасида , сўз охирида) мавжуд. Ушбу ҳарфнинг якка ҳолати ҳамда сўз охиридаги кўриниши сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

ل ا ط ي ف - л а т и ф
 ل - л а т + ط + ي + ف - لطيف
 ا ي ل ا ك - э л а к
 ا - а + ي + ل + ا + ك - ايلاك
 ق ا م ا ل - қ а м а л
 ق - қ + ا + م + ل - قامل
 س ا ق ا ل - с о қ о л
 س - с + ا + ق + ل - ساقال

Босма хат турида лом ҳарфи алиф билан боғланган ҳолатда ёзма нусхадаги кўринишлари (لا لا لا) дан бирмунча фарқланади. Унда лом ҳамда алиф ҳарфларини боғланиш ўрнида م (ميم) ҳарфига ўхшаш думалоқ шакл ҳосил бўлади: ل (ло).

98-машқ. ل (лом) ҳарфининг сўзининг турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан кўчириб ёзинг.

99-машқ. Тубандаги сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

بال، تال، لال، قال، لابر، دل، لطف، ملك،
 حاصل، طلب، خلاص، اخلاص، خالص، فلك
 لقب، اخلاق، شغل، صالح، قلاق، غفلة، اسال

IOO-машқ. Тубандаги ҳарфларни алифбодати
ўрни буйича жойлаштиринг:

ص، ل، ث، چ، د، س، ط، ب،
ش، ز، ظ، ت، ف، ع، گ

IOI-машқ. Лом ҳарфи ўртада келган сўзлар-
дан топинг ва эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг.

م (мим) - ўзбек тилидаги м ҳарфини ифо-
далайди. Ўзидан олдинги ва кейинги ҳарфларга
қўшилади. Шу сабабли тўрт хил ёзилиш шакли
(якка ҳолда م , сўз бошида م , сўз
ўртасида م , сўз охирида م)га эга.

Мимнинг алоҳида ҳамда сўз охиридаги шакллари
сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Мисоллар:

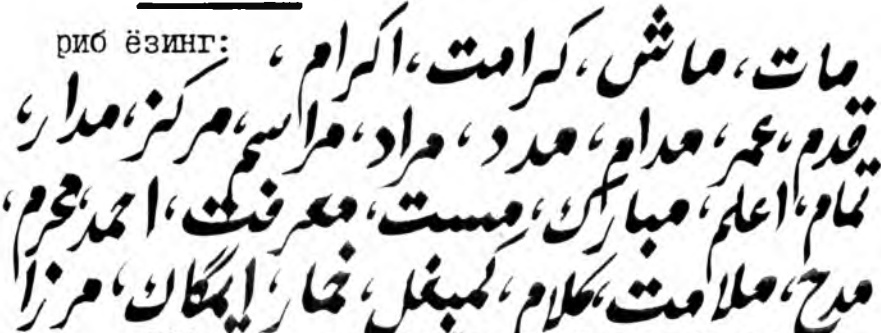
م و ل ك - мулк
ت ا م غ ه - тамга
ص ا ن ا م - санам
ا ي ل ه ا م - илҳом

Мим ҳарфининг ёзма ва босма шаклларида
унчалик фарқ йўқ. Шунини айтиш керакки, босмада

م (ميم)нинг думалоқ қисми сиёҳ билан чап-
 ланмасдан митти доирача шакли ёзилади. Ёзма
 нусхаларда эса ميمнинг думалоқ қисми сиёҳ би-
 лан чаплиниб, катта нуқта ҳосил қилинган ҳолда
 ифодаланади. Шунингдек, қўлёзмаларда ميم ҳар-
 ффи сўз охирида бир томондан қўшилувчи ҳарфлар
 билан келганда кўпинча ўша ҳарфларнинг устига
 мингаштириб ёзилади: - шом, -
 ҳарам.

Ю2-машқ. م (ميم) ҳарфининг турли
 шакллари орти қатордан ёзинг.

Ю3-машқ. Мазкур сўзларни ўқинг ва кўчи-
 риб ёзинг:

Ю4-машқ. ميم ҳарфи сўз ўртасида келган
 мисоллардан топинг ва ёзинг.

Ю5-машқ. Мазкур ҳарфлардан фойдаланиб

сўзлар ясанг:

ط، ل، ب، خ، ك، ت، ر

106-машқ. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг: малол, маҳкам, раҳм, мисол, амал, камол, мерос, томоша, эҳтимол, таълим, муносабат, малҳам, маърака, комил, жамол, умр, алаф.

ҲН УЧИНЧИ ДАРС

ن (нун) ва و (вов) ҳарфлари

ن (нун) ўзбек тилидаги н товущини ифода қилади. Ҳар иккала томонидан келувчи ҳарфларга боғланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга: (якка ҳолда ن, сўз бошида ن, сўз ўртасида ن, сўз охирида ن). нун ҳарфининг сўз боши ва ўртасидаги шакли бе, пе, те, се ҳарфларининг ёзилиш шаклларига ўхшаб кетади. Улардан фақат устига қўйилувчи битта нуқтаси билан фарқланади. Бе ҳарфида нуқта остки қисмига қўйилса, нунда устига қўйилади. Ушбу ҳарфнинг мустақил ҳолатдаги ва сўз охиридаги кўринишлари

сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади:

ناقش - нақш ← ز + ق + ش ← نقش
راعنا - раъно ← ر + ع + ن + ا ← رعنا
قىن - қин ← ق + ي + ن ← قين
ايمان - имон ← ا + ي + م + ن ← ايمان

Хаттотлар нун ҳарфини сўз охиридаги ҳам-
да алоҳида ёзиладиган кўринишларини турли хил
шаклларда битганлар. Сўз охирида келганда ёй
шаклида ёзилиб, устига бир нуқта қўйилади:

ن -н, دان - дон.

Баъзи ҳолларда нуннинг нуқтаси ҳарфнинг
асосий қисмига қўшиб ёзилади: چين - чин.

107-машқ. ن (нун) ҳарфининг сўзнинг
турли ўринларидаги шаклларини олти қатордан
ёзинг.

108-машқ. нун ҳарфининг қўлёзма асарларга
хос шаклларини бир неча қатордан ёзиб чиқинг.

109-машқ. нун ҳарфининг сўз охирида кел-

ган шаклларига мисоллар топинг ва эски ўзбек алифбоси асосида ёзиб чиқинг.

IIО-машқ. Тубандаги сўзларни ўқинг ва кў-

чириб ёзинг:

نان، نام، نامدار، نمک، تامان، منطق، كان
نمگان، منانق، خان، جان، جانان، زمان،
امكان، نرگس، حسن، مكان، عنبر، نظم، شان

III-машқ. Ўзингиз мустақил равишда нун

харфи иштирок этувчи ўнта сўз топинг ва эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг.

و (вов) ўздан олдинги ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмайдиган ҳарфларнинг охиригисидир. У икки хил кўринишга эга: (алоҳида **و** ва боғланганда **و**). Сатр чизигидан дастга тушириб ёзилади. Бир неча товушни ифодалайди:

а) сўз бошида яқка ўзи келганида в ундо-
шини ифодалайди:

вали - والى ← ولى ← ولى ← ولى

وحدة ، سو ، وطن ، كاوك ، بوى ، آو ،
آوقت ، اولاد ، اوستا ، واحدا ، وقت ، قوى

II4-ماشқ. و (вов) ҳарфи у ва ў унли то-
вушларини ифодалаб келган ўнтача сўз топиб,
эски ўзбек алифбоси асосида ёзиб чиқинг.

II5-ماشқ. و (вов) ҳарфининг в ундошини
ифодалаб келишига мисоллар топиб ёзинг.

II6-ماشқ. و (вов) ҳарфининг сўзнинг
охирيدا келиш шаклига олтига мисол топинг.

II7-ماشқ. ن ، س ، ا ، و ، ب ، د ، ج
ҳарфларини ўзаро боғлаш орқали қандай сўзлар
ясай оласиз?

УН ТУРТИНЧИ ДАРС

و (ҳойи ҳавваз) ва ع (ёо) ҳарфлари

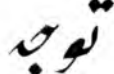
و (ҳойи ҳавваз) араб-форс алифбосидаги
уттиз биринчи ҳарф бўлиб, ҳар иккала томондан
келувчи ҳарфларга қўшиб ёзилади. Шунинг учун
ҳам тўрт хил кўринишга эга: (якка ҳолда و ,
сўз бошида و ، ، сўз ўртасида و ، و ، сўз

охирيدا ~ 4). Сатр чизигида ёзилади. Ҳойи ҳавваз ўзбек тилидаги бир неча товушни ифодалашга хизмат қилади:

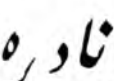
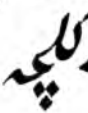
а) сўз бошида, ўртасида келганида ҳ товушини ифодалайди:

 - меҳр,
 - ҳамиша,
 - қаҳр;

б) сўз охирида келганида ҳам араб ва форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда ҳ товушини ифодалайди:

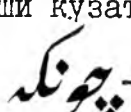
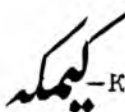
 - шоҳ, - моҳ, таважжуҳ;

в) сўз охирида келганида кўпинча а унлисини ифодалаб келади, бундай пайтда у алиф билан бир хил вазифа утайди. Масалан:

 - нола
 - пора
 - нодира
 - кулча

г) сўз охирида келганда ҳозирги тилимиздаги форс тили орқали кириб келган баъзи сўзларда и (аслида э) ҳарфини ҳам ифодалаб ке-

лиши кузатилади;

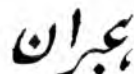
 - чунки, - кимки, - балки.

Ҳойи ҳаввазнинг босма ва ёзма шакллари

бир-биридан фарқ қилади. Ҳойи ҳавваз сўз бошида келганда босма хат шаклида қўйидагича ёзилади:

 - ҳамроҳ. Қўлёзмаларда эса сўз бошида бутунлай бошқача кўриниш касб этади:

Ҳойи ҳаввазни ифодалаш учун битта илмоқ ҳосил қилиниб, сатр чизигидан пастда унга томон қаратилган кичкина вергул шаклидаги белги қўйилади:

 - х. - ҳижрон каби.

Ҳойи ҳавваз ҳарфнинг сўз ўртасидаги кўринишлари ёзма ва босмада ўзаро фарқ қилади.

Босма ҳолатда шаклида, ёзма усулда ёки тарзида ёзилади. Айрим тошбосма китобларда митти вергул шаклидаги белги ҳарфнинг сўз ўртасидаги шаклида ҳам қўйилиши кузатилади, масалан:

 - наҳр каби.

Худди шундай фикрларни ҳойи ҳавваз ҳарфнинг сўз охиридаги шакли ҳақида ҳам айтиш мумкин.

Босма ҳолатда *д* , ёзма шаклда эса *д* тарзида бериледи.

II8-машқ. *о* (ҳойи ҳавваз) ҳарфининг сўзнинг турли ўринларидаги шакллари орти қатордан ёзинг.

II9-машқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

Бера, Берам, Бала, Һова, Һопа, Һава, Һава, Һава,
Непа, Непа, Непа, Непа, Непа, Непа, Непа, Непа,
Пила, Пила, Пила, Пила, Пила, Пила, Пила, Пила,

II20-машқ. Мазкур сўзларни эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг, ҳойи ҳавваз қандай вазифада келганлигини аниқланг: тола, пода, чаҳор, хона, бечора, ҳумо, меҳмон, меҳрибон, зинҳор, моҳир, ҳажв, ҳўкиз, ҳўш, баҳо, ҳид, ҳайкал, ҳаяжон, ҳудҳуд.

II21-машқ. Ҳойи ҳаввазнинг сўз бошидаги шаклига ўнтакча мисол топиб ёзинг.

II22-машқ. Ўзингиз мустақил равишда ҳойи

ҳавваз ҳарфининг а унли товушини ифодалаб келган ҳолатига бешта мисол топинг ва улар асосида содда гаплар тузинг.

123-машқ. (нун), (вов),
(ҳойи ҳавваз) ҳарфлари иштирок этган сўзлардан топинг, улар асосида гап тузинг.

124-машқ. Мустақил равишда ҳойи ҳавваз ҳарфининг сўз охирида ҳ товушини ифодалаб келган ҳолатига мисоллар топиб ёзинг.

 (йо) ҳарфи ўнг ва чап томондан келган ҳарфларга қўшиб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш шакли (якка ҳолда , сўз бошида , сўз ўртасида , сўз охирида) мавжуд.

Йо ҳарфининг якка ҳамда сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади.

ҳарфининг сўз боши ва ўртасидаги шакллари
    ҳарфларининг худди ўша ҳолатлардаги кўринишларига ўхшаш, лекин нуқтанинг миқдори ва ўрни билан улардан фарқланади.

 ҳарфининг икки нуқтаси бор ва улар
(те) ҳарфига тескари ҳолда ҳарфнинг ост-

ки қисмига қўйилади.

ی ҳарфи ўзбек тилидаги й ундошини, и, э унлиларини ий товуш бирикмасини ҳамда е, ё, ю, я ҳарфларини ифодалашга хизмат қилади.

Агар **ی** (йо) ҳарфи сўз бошида ҳеч қандай воситачи ҳарфсиз ўзи келса, й ундошини, е (یسی), я (ییه) ҳарфларини ифодалайди:

йул - **ی** **ول** ← **ی** + **وول** ← **یول**

(й)елим - **ی** **ی** **ل** **م** ← **ی** + **ی** + **ل** + **م** ← **ییلیм**

яхши - **ی** **ه** **خ** **ش** **ی** ← **ی** + **ه** + **خ** + **ش** ← **یехши**

ی ҳарфи е (йе) унлисини ҳамда ий (ёхуд ий) ҳарф бирикмасини ифода этиш зарурати туғилганда, икки тишли қилиб ёзилиши ҳам мумкин:

етим, **یتیم** - **یل** - йил.

е, й, я ҳарфлари сўз ўртаси ва охирида келганида тўғридан тўғри **ی** (йо) ҳарфининг ўша кўринишлари қўшимча белгиларсиз ёзиб кетилаверади:

пайрав - **پ** **ای** **را** **و** ← **پ** + **ای** + **ر** + **و** ← **пайрав**

муяссар - موى هس س ار - م + يه + س + س + ر - ميسر

терим - تى رى م - ت + يه + ر + يه + م - تيريم

Агарда и (ё) сўз бошида и ёки э унли-ларини ифодалаши лозим бўлса, олдидан, албатта, | (алиф) ҳарфи орттирилиши шарт:

инкор - اى ن ك ا ر - ايه + ن + ك + م + ا ر - انكار

эртак - اى ر ت ا ك - ايه + ر + ت + ك - ايرتك

Кўпинча ёзувда алиф ҳарфидан кейин и (ё) ҳарфи тушиб қолади, лекин ўқишда, албатта (ё) талаффуз қилинади. Масалан:

икрор - اى ق ر ا ر - ا + ق + ر + ا + ر - اقرار

и ва э ҳарфлари сўз ўртаси ва охирида келганда алиф ҳарфи тушиб қолиб, фақат и (ё)-нинг ўзи ёзилиб кетилаверади:

тирик - تى رى ك - ت + يه + ر + يه + ك - تيريك

мэн (мен) - م م ن - م + يه + ن - مين

Агарда и (ё) ҳарфи е, ё, ю, я ҳарфий

Эски ўзбек ёзувидаги ёдгорликларда кўпинча я (په) ва ё (يا) ҳарфий бирикмалари аралаш ҳолда қўлланган. Масалан:

يمان (ямон) - يامان (ёмон)

ى (ёо) сўз охирида (баъзан ўртасида ҳам) келганида ий товуш бирикмасини ҳам англиштишни кўрамиз, масалан:

علمى - илмий,
صنفي - синфий, سياسى - сиёсий.

Бундай ҳолда битта ى (ёо) ҳарфининг ўзи ёзилиб кетилади, баъзан иккаласи ҳам ёзилиб, биринчи ى (ёо) ҳарфи устига ҳамза белгиси қўйилади: ئى. Одатда, (اوى) чўзиқ унлилардан кейин келганда ҳамза қўйилади.

Баъзан сўзлар ى (ёо) ҳарфи билан тугаса ҳам, آ о сифатида талаффуз қилинади, масалан: حتى - ҳатто, عيسى - исо. Бу хусусият арабча сўзларгагина тегишли.

ى (ёо) ёзма ва босма шакллари жиҳатидан бир-биридан кескин фарқланиб турувчи ҳарфлардан. Ҳаттотлар ى (ёо) ҳарфининг сўз охи-

ридаги шаклини ҳаддан ташқари ўзгартириб юборганлар. Бу эса ўқишни бирмунча қийинлаштиради.

ی (йо) сўз охирида и ва й товушларини ифодалаб келганда қуйидагича кўринишларда ёзилади:

ёзма ҳолатда

босма ҳолатда

کەتدی

کیتدی

- кетди

قالدی

қалدی

- қолди

توی

туй

- тўй

اوی

ауи

- уй

ی (йо) ҳарфнинг сўз ўртаси ва бошидаги

шакли ёзув қоида­сига мувофиқ, асосан, алиф­бода кўрсатилганидек қилиб ёзилади. Фақат сўз боши ва ўртасидаги шакл­ларига қўйиладиган ик­кита нуқ­танинг бир-бирига жип­слашиб (**ی** **ی**) ёки кич­кина чизиқча шаклида (**ی** **ی**) ифодаланишини ҳисобга олмаганда, деярли бошқа ўзгариш сезилмайди.

125-машқ. **ى** (йо) ҳарфнинг сўзнинг тур-
ли ўринларидаги шаклларини олти қатордан ёзиб
чиқинг.

126-машқ. Тубандаги сўзларни ўқинг ва даф-
тарингизга кўчириб ёзинг:

بىلىم ، تىل ، كىلدى ، يىمىش ، قىلىق ، ايتىك ،
ايل ، بىلدى ، بىرك ، قىزىق ، قىلىچ ، ايشىك ، چىرىك ،
الدى ، تىنىق ، ايكىن ، ايلىك ، اقليم ، تىردى

127-машқ. **ى** (йо) ҳарфи и ҳамда э унлила-
рини ифодалаб келган сўзлардан ўнта мисол топиб,
араб алифбоси асосида ёзиб чиқинг.

128-машқ. **ى** (йо) ҳарфнинг е, ё, ю, я
ҳарфларини ифодалаб келган ҳолатига бештадан
мисол ёзинг.

129-машқ. **و ، ر ، م ، ت ، ي ، ص**
ҳарфларидан фойдаланиб қандай сўзлар ясай ола-
сиз?

ЎН БЕШИНЧИ ДАРС

Араб ёзувининг баъзи ўзига хос- ликлари

Араб имлосининг мураккаб томонларидан бири, олдинги дарсларимизда таъкидлаганимиздек, унли товушларнинг ёзувда ифодаланмаслиги, бош ва кичик ҳарфларнинг берилмаслиги бўлса, иккинчи бир мураккаб жиҳати, ёзувда тиниш белгиларининг қўйилмаслиги ва бўғин кўчиришнинг йўқлигидир. Ўтмишдаги қўлёзма китобларда тиниш белгилари – вергул, нуқта, сўроқ ва ундов аломатларини қўйиш расм бўлмаган. Бир жумла тугаб, иккинчиси бошланиши ёхуд гапнинг хабар, сўроқ, ундов маънолари ҳам матндан келиб чиққан ҳолда, яъни гапнинг умумий руҳи, мазмуни ва оҳанги орқали пайқаб олинади.

Ана шу мураккаблик инобатга олиниб, ҳозир араб ёзувида тиниш белгиларини ифода этиш одат тусига кирган. Улардаги тиниш белгилари биз ҳозирда қўллаётган белгиларга тескари шаклдадир: Сўроқ аломати – ؟ , вергул – / шаклида ифодаланади. Лекин нуқта ва ундов белгилари бундан мус-

тасно. Умуман олганда, араб ёзувида бир сўзни бўлиб, икки сатрда ёзиш мумкин эмас. Бироқ баъзи ҳолларда (кўпроқ типографик нусхаларда), бугин кўчириш зарурати туғилиб қолса, кўчирилмаган сўзнинг сўнгги ҳарфи юқорига чиқарилиб, қайириб қўйилади. Қўлёзма манбаларда одатда бугин кўчирилмайди. Агар бирон сўзни янги сатрда кўчириш лозим бўлиб қолса, ўша сўздан олдинги сўзнинг ҳарфлари сатрдаги бўшлиқни тўлдириш мақсадида махсус чўзиқ қилиб ёзилади. Араб имлосида айрим ҳарфлар ёзувда ифодаланса ҳам, оғзаки нутқда талаффуз қилинмайди, масалан:

خوارزم (хворазм) – хоразм, خواجه
 (хвожа) – хожа, خويش – (хвиш) – хиш (қариндош).

ISO-машқ. س، ح، ر، ن шаклларга тегишли нуқталарни қўйиб, қандай сўз ясай оласиз?

ISI-машқ. ش، ط، ل، ب، ق، گ ҳарфларидан фойдаланиб қандай сўзлар ясай оласиз?

132-машқ. Тубандаги сўзларга тегишли нуқталарни қўйиб ўқинг:

китоб ، قلب ، مکيب ، علم ، باع ،
 صيف ، معصده ، دفتر ، باعار ، لقطه ،
 طلبه ، دروازه ، خانک ، ساله ، صيد ،
 اوجس ، آداب ، آسمان ، محبت ، جان

133-машқ. Қўйидаги ҳарфларни ўзаро боғланг ва қандай сўзлар келиб чиқишини айтинг:

ت ، ع ، ل ، م م ، ع ، ر ، ن ، ت
 م ، ر ، ا ، ث م ، ق ، ل ، و

134-машқ. Қўйидаги ҳарфларни алфавит тартиби бўйича жойлаштиринг:

س ، ذ ، ب ، ض ، چ ، ک ، می ،
 ت ، ص ، ر ، ش ، ظ ، ق ، غ ،
 گ ، ه ، خ ، پ ، د ، ف ، ل ،
 ز ، ط ، ن ، م ، ج ، ث ، ا

ҮН ОЛТИНЧИ ДАРС

Араб алифбосидаги ҳарфларнинг ясаллиши

Араб алфавитидаги ҳарфлар, асосан, үн етти белгидан иборат. Улардан бир нечтасининг ост ёки устига бир, икки ва учтадан нуқта қўйиш орқали ҳарфлар сони кўпайтирилган. Бу белгилар тубандагилардир:

ا، ب، ج، د، ر، س، ص، ط، ع،
ف، ك، ل، م، ن، و، ه، ي

Шундан 7 белги - ا، ل، م، ن، و، ه، ي янги ҳарф ҳосил қилишда иштирок этмайди. Қолганлари эса ўзининг нуқтали ёки нуқтасизлигига, нуқталарнинг ўрни ёки миқдорига кўра бири-бирдан ажралиб туради:

I. шаклининг тагига бир нуқта қўйилса, (бе) ҳарфи, остига уч нуқта қўйилса, (пе) ҳарфи, устига икки нуқта қўйилса, (те) ҳарфи, устига уч нуқта қўйилса, (се) ҳарфи ва шаклини чўзиқ эмас, ярим доира шаклида ёзиб (), устига бир нуқта қўйилса,

ن (нун) ҳарфи юзага келади.

2. چ шаклининг ўзи х товушини ифода-
лайди. Остига бир нуқта қўйилса, ج (жим) ҳар-
фи, остига уч нуқта қўйилса, چچ (чим) ҳарфи,
устига бир нуқта қўйилса, چخ (хе) ҳарфи ҳосил
бўлади.

3. د шаклининг ўзи д товушини ифода-
лайди. Устига бир нуқта қўйилса, د; зол ҳар-
фи ҳосил бўлади.

4. ر шаклининг ўзи р товушини ифода-
лайди. Устига бир нуқта қўйилса ر (зэ) ҳарфи,
уч нуқта қўйилса, رر (жэ) ҳарфи вужудга кела-
ди.

5. س шаклининг ўзи син ҳарфини ифода-
лайди. Устига уч нуқта қўйилса, سش (шин) ҳарфи
ҳосил бўлади.

6. ص шаклининг ўзи с товушини ифода-
лайди. Устига бир нуқта қўйилса, صص (зод) ҳар-
фи пайдо бўлади.

7. ب шаклининг ўзи то ҳарфини ифода-
лайди. Устига бир нуқта қўйилса, بب (зо) ҳарфи
юзага келади.

8. **ع** шаклининг ўзи айн ҳарфини билдиради. Устига бир нуқта қўйилса, **غ** (ғайн) ҳарфи ҳосил бўлади.

9. **و** шаклининг устига бир нуқта қўйилса, **ف** (фә) ҳарфи, бу шакл доирасини чуқурроқ ёзиб устига икки нуқта қўйилса, **ق** (қоф) ҳарфи ҳосил бўлади.

10. **ك** шаклининг ўзи коф ҳарфини ифодалайди. Устига уч нуқта қўйилса, **گ** (гоф) ҳарфи ҳосил бўлади (Бу ҳарф, одатда, айтиб утилганидек, уч нуқта ўрнига бир узун чизиқ қўйиб ёзилади: **گ**).

Келтирилган изоҳлардан кўриняптики, ҳар бир ҳарфни ёзишда нуқталарнинг ўрни ва миқдорида катта эътибор бериш шарт. Акс ҳолда, сўз маъноси бутунлай ўзгариб кетиши мумкин. Навоий ҳақидаги ривоятлардан бирида шоир тилидан тажрибасиз хаттотнинг иши тўғрисида "қалам ўлсун кўзни кўр қилгон" деган ибора келтирилади. Бунинг маъноси шунки, **كوز** — кўз ва **كور** — кўр сўзлари ёзувда бир хил шаклда ёзилиб, фақат "кўз" сўзи нуқтаси борлиги билангина фарқланади.

Навоий юқоридаги мисрада масъулиятсиз ко-

тибнинг "кўз" сўзидаги нуқтани тушириб қолдириб, "кўр" ёзиб қўйгани, яъни "кўзни кўр қилишига" ишора қилипти. Ҳатто, Алишер Навоийнинг ўз асарларида ҳам хаттотлик масъулияти ҳақида ибратли фикрларни учратиш мумкин. У "Маҳобул-қулуб" асарининг "Котиблар зикрида" номли ўн еттинчи ғаслида шу ҳақда сўз юрита туриб бепарво хаттот "бежо нуқта била **حبيب** (хабиб)ни **حبیب** (хабис) қилғай ва **محبت** (муҳаббат)ни **محنت** (меҳнат) қилғай" деб ёзади. (Маълумот учун қаранг: Алишер Навоий. Асарлар. Ўн беш томлик. Ўн ўчинчи том: Тошкент, 1966, 22-бет).

135-машқ. шаклига эга ҳарфларнинг сўз ўртасидаги кўринишига учтадан мисол топинг ва улар иштирокида гап тузинг.

136-машқ. Нуқталари устига қўйилувчи ҳарфларни ажратиб ёзинг.

137-машқ. Нуқталари остига қўйилувчи ҳарфларни ажратиб ёзинг. Улар иштирокидаги сўзлардан топиб, араб алифбоси асосида ёзиб чиқинг.

138-машқ. Батта нуқтали ҳарфлар асосида сўзлар ясанг.

I39-машқ. Иккита нуқтали ҳарфларни ажратиб ёзинг. Улар иштирокида сўзлар тузинг.

I40-машқ. Уч нуқтали ҳарфларни айрим ҳолда ёзинг ва уларни таърифланг.

I41-машқ. Ҳеч қандай нуқта иштирокисиз яса-
ладиган ҳарфларни ёзинг. Улар ҳақида маълумот
беринг.

I42-машқ. шаклига эга ҳарфларнинг сўз
охирдаги кўринишига иккитадан мисол топинг.
Улар асосида гап тузинг.

I43-машқ. шаклидаги ҳарфларнинг сўз
бошидаги кўринишига гап тузинг, иккитадан мисол
топинг ва улар иштирокида гап тузинг.

ҲН ЕТТИНЧИ ДАРС

Муттасил ва мунфасил ҳарфлар

Араб алифбосидаги ҳарфлар ўзининг шакл кў-
ринишларига қараб ҳам иккига: тўрт хил шаклга
эга ҳамда икки хил шаклга эга ҳарфларга бўлина-
ди. Биринчи гуруҳ, яъни тўрт хил шаклга эга ҳарф-
лар 25 та, улар қуйидагилардир:

ب، پ، ت، ث، ج، چ، ح، خ، س، ش، ص، ض

ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، گ، ل، م، ن، ه، و، ی

Иккинчи гуруҳ – икки хил шаклга эга ҳарфлар эса еттита, улар қуйидагилардир:

ا، د، ذ، ر، ز، ش، و

Шаклий кўринишларига кўра ҳарфларни сал бошқачароқ гуруҳлаштириш ҳам мумкин: уларни ёзувда бир-бирига қўшилиш ва қўшилмасликларига қараб ҳам тасниф қилса бўлади:

1. Ўздан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшиб ёзиладиган ҳарфлар. (Яъни ҳар иккала томондан қўшилувчи ҳарфлар.)

2. Ўздан олдингисига қўшилиб, кейингисига қўшилмайдиган ҳарфлар (Яъни фақат бир томондан қўшилувчи ҳарфлар.)

Ўздан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшилиб ёзиладиган ҳарфлар араб ва форс тилшунослигида муттасил (қўшилган) ҳарфлар деб юритилади. Юқорида келтирилган йигирма бешта ҳарф ана шу сирага киради. Бу ҳарфлар ўзининг ўнг ва чап томонидаги ҳарфлар билан қўшилиб ёзилганлиги сабабли ёзувда алоҳида шаклда келишидан ташқари, яна уч хил кўринишда бўлади: Бу ҳарфларнинг

алоҳида шакли ҳеч ўзгаришсиз алифбода қандай берилса, шундай ёзилади. Қолган шакллари ҳам алифбода кўрсатилганидек қилиб ёзилади. Аксарият ҳарфларнинг сўзнинг турли ўринларидаги шаклларига диққат қилинса, уларнинг ўз аслига жуда кам ўхшайдиган шакл кўринишларини сезиш мумкин. Аслида араб-форс алифбосидаги ҳарфлар сўзнинг ҳамма ўринларида бир хилдир. Уларни чигал ва мураккаб кўрсатувчи нарса – ҳарфларни ёнверидагилари билан ўзаро боғлаш мақсадида келтирилган илмоқ – чизиқлар.

Мисол сифатида зод ҳарфининг турли шакллари кўзатамиз. Бу ҳарфнинг алоҳида ҳолдаги шакли - ض , сўз бошидаги шакли - ض , сўз ўртасидаги шакли - ض , сўз охиридаги кўриниши эса ض тарзида ёзилади. Зод ҳарфининг сўз бошидаги, ўртасидаги ҳамда охиридаги шакллари қараладиган бўлса, ҳарфнинг асосий қисми сақланган, ўзгариш фақат илмоқ-чизиқлар ҳисобида содир бўлгани яққол сезилади.

Ўзидан олдингисига қўшилиб кейингисига қўшилмайдиган ҳарфлар эса мунфасил ажралувчи ҳарф-

лар деб аталади. Буларга юқорида келтирилган еттита ҳарф киради: Бу етти ҳарфнинг ҳар бири ёзувда икки хил шаклда бўлади:

а) алоҳида ёзилиш шакли:

ا، د، ذ، ر، ز، ث، و

б) узидан олдинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли:

ا، د، ذ، ر، ز، ث، و

برادر - биродар,

دریا - дарё,

اولاد - авлод,

اژدر - аждар.

I44-машқ. Муттасил (ҳар икки томонидан қўшиб ёзилувчи) ҳарфларнинг ҳар бирини бир неча қатордан ёзиб чиқинг. Уларнинг алифбодаги ўрнига эътибор қилинг.

I45-машқ. Мунфасил (бир томондан қўшиб ёзилувчи) ҳарфлар иштирокидаги сўзларга мисоллар ёзинг.

I46-машқ. Мунфасил ҳарфлардан учтаси иштирокидаги сўзлардан топиб, араб алифбоси асосида ёзиб чиқинг.

I47-машқ. Тубандаги жумлаларни ўқинг, ҳарфларнинг боғланишига диққат қилинг:

۱. قلب فی آرزودن محروم قیامش سیرنی هوادن
 ایریب قوشش بیلان برابر دور ۲. اینسان
 اوزی نینگ بار کوچینی ایشکاسالیشی
 او چون اوزالدیکا الحام باغشلایدرگان بران
 بر عالی جناب مقصد قویماغنی لازم دور
 ۳. خطا قیلمایدرگان آدم دانا ایماس بوندای
 آدم لاریوق بولیش هم ممکین ایماس .
 اونچ لیک جدی خطا قیلمایدرگان و اونی
 تیز و آسمان تو زاتر آلا دگان کیشیلین
 دانا دور ۴. اوزی فی بی نقصان حسابلاش
 ادایشش نینگ اینگ تو غری پولیدور (تفکر کاشین)

۱۵. تاریخ فی بیلش چوقور اوگانیش هر بیر شخص نینگ
مقدس بورچیدور، اورتہ آسیا خلقلاری جہان
خلق لاری کبی اولاری نینگ اوزاق تاریخ کا ایگا

148-машқ. Фақатгина мунфасил ҳарфлардан
фойдаланган ҳолда қандай сўзлар ясай оласиз?

ЎН САККИЗИНЧИ ДАРС

Сатр чизиғида ва сатр чизиғидан пастга
тушириб ёзилувчи ҳарфлар

Ҳар бир ҳарфга характеристика бериш асно-
сида кўриб ўтганимиздек, араб алифбосидаги
ҳарфлар ёзилишига қараб ҳам икки турга бўлина-
ди:

1. Сатр чизиғида ёзиладиган ҳарфлар. Бунга

ا، ب، پ، ت، ث، ط، ظ، ف، ك، گ،

ҳарфлар киради. ۵

2. Сатр чизиғидан пастга тушадиган ҳарфлар.

Бунга ج، چ، ح، خ، د، ذ، ر، ز، ش، س، ش

ص، ض، ع، غ، ق، ل، م، ن، و، می ھарфлар киради.

ХАҲФЛАРНИНГ САТР ЧИЗИҒИГА НАСБАТАН

ЎЗИЛИШ УРНИ

ا ب پ ت ث

ج چ ح خ

د ذ ر ز ژ

س ش ص ض

ط ظ ع غ ف

ق ک گ ل

م ن و ه ی

Албатта, бу тасниф ҳам нисбий. Чунки мун-
фасил ҳарфларнинг айримларидан ташқари деярли
барча ҳарфларнинг сўз боши ва сўз ўртасидаги
шакллари сатр чизигида ёзилади.

Эслатма: Хаттотлик санъати (каллиграфия)га
қизиқувчилар ҳарфларнинг ёзилиш шаклларини яхши
эгаллашлари зарур.

149-машқ. Сатр чизигида битилувчи ҳарфлар-
ни ажратиб ёзинг ва улар асосида гап тузинг.
Ҳуснихатга диққат қилинг.

150-машқ. Сатр чизигидан пастга тушириб
ёзиладиган ҳарфларнинг турлича кўринишларини
ёзинг. Ҳуснихатга эътибор қилинг.

151-машқ. Тубандаги жумлаларни ўқинг ва
ҳар бир ҳарфни сатр чизигида қандай ёзилишига,
боғлиниш боғланмаслигига қараб таърифланг:

۱. دنیادہ عدالت و حقیقت نینگ غلبہ س مقرر
۲. میں علم اور گماناق اوچون مکتب گا بارامن
۳. علم بارچہ سراسر ارلار نینگ کلیدی دور

۴. دنیاوہ اینک بخش ایش وانا لاریلان
 صحبت قورماق و علم او کاناقدور
 ۵. بیز بخارا، خیوہ، شمرقند، شہر سبز کبی
 تاریخش شہرلارنی تاماشہ قیلدیک ؟ انسان
 اولوغ و معتبر دور با خاطر لاش انسان
 نینگ جمعیت دهگ اورنی و اینرگو
 خدمت لاری گا مناسبت دیک دور
 ۸. هر بیر انسان کتہ حرمت و احترام گا
 لایق و مشرف بولیشی او چون خلق
 منفعتی پولیده اوز قابلیت و کوچ -
 غیرتی فی تینهای صرفلاشی لازم دور

УН ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС

Араб алифбосидаги ўзбек тилига хос оўлмаган товушларни ифодаловчи харфлар

Араб алифбосига диққат қилган бўлсангиз, бизнинг тилимиздаги бир товушни ифодалаш учун икки, уч ва ҳатто тўрт харф мавжудлигини кўрасиз. Масалан:

ط ، ت	харфлари	<u>т</u>	товушини,
ح ، ه	харфлари	<u>х</u>	товушини
ذ ، ز ، ض ، ظ	харфлари	<u>з</u>	товушини
ث ، س ، ص	харфлари	<u>с</u>	товушини ифодалайди.

Булардан **ت، ه، ز، س** харфларигина ўзбек тилидаги товушларга яқин келади. Қолган саккизта харф фақат араб тилидан ўтган сўзлардагина учрайди. Улар биздагина бир хил товушдек туюлса-да, аслида эса араб тилида талаффузи жиҳатидан кескин равишда фарқланади. Бу харфлар ўзбек ва форс тилларига араб сўзлари билан бирга кириб келганлиги сабабли, улар шундай тилларнинг товуш системасига бўйсунган ҳамда ўзининг талаффузда фарқланувчи хусусиятларини йўқотган.

Ўзбек тилида бу ҳарфлар ифода этган товушлар орасида ҳеч қандай фарқ кўзга ташланмайдди. Лекин тилимизнинг луғат составига кирган арабча сўзларда араблар қайси ҳарфни қўллаган бўлсалар, биз ҳам шу сўзни ёзишда ўша ҳарфни ишлатамиз.

Э с л а т м а: Фақат эски ўзбек ёзуви сифатида қўлланиб келинган араб ёзуви 1921 йили ислоҳ қилинган пайтдагина бу қоидага риоя қилинмади. Ислоҳ талабига мувофиқ имкон даражада ёзувда унли ва ундош ҳарфлар тўла ёзилган.

Хуш, қайси сўзда ўша ҳарфлардан қай бири ишлатамиз? Буни илғаб олиш жуда мушкул, муайян бир сўзда юқоридаги ҳарфлардан қай бири ишлатилишини фақат ёдда сақлаш орқалигина билиш мумкин. Чунки қайд этилган товушларнинг барчаси ўзбек тилида бир хилда талаффуз қилинади.

Мисол сифатида з товушини олайлик. У ўзбек тилида ягона талаффуз нормасига эга. Араб тилида эса талаффуз этилишига қараб турли ҳарфлар билан ёзилади. Солиштиринг:

золим -

ظالم

ғазаб -

غضب

зикр - فِكر

зийнат - زِينَت

I52-машқ. Фақат араб тилидан ўтган сўзларгагина хос бўлган товушлар иштирокида сўзларга мисоллар ёзинг ва улар асосида гап тузинг.

I53-машқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, қандай ҳарфлар билан ифодаланишини ёдда тутинг:

اصراف، اصلاحات، اصلا، اصول، امضا، اهل،
تقریبا، تنقیص، تلفظ، تذکره، تصنیف، تعطیل،
تعظم، تصادفاً، ثریا، ثور، ثبوت، ثمره،
ثواب، جثه، جراح، حریت، حصه، حاصل،
خاصیت، خطای، خصلت، ذکوات، ذوق،
ذوالفقار، ذهن، ذیل، ذریات، رابط، رخت،
رذیل، ریاضت، سلطان، صاف، صدقه،
صادق، صداقت، صفت، صنف، صنم،
صلح، صندوق، صمیمی، صدق، صلابت،

صنوبر، صورت، صورتی، صولت، صیقل،
 ضدیت، ضرب، ضرورت، ضرر، ضعیف،
 ضیا، ضیافت، طاقت، طالع، طبقه، طلسم،
 طلعت، طناب، طعام، طیار، طلب، طوفان،
 طومار، ظلمت، عاصی، عذر، عاجز، عارض،
 عامل، عداوت، عجائب، عشوه، عصب، عار،
 عشر، عذاب، عطا، علاوہ، عیار، غصہ، غواص،
 فصل، فضیلت، قطب، قحط، قرض، قصاص،
 قصد، قصد، لطیف، مثال، مثقال، مأموریت،
 معطر، مخصوص، مصرع، نوع، نصب، نصیحت،
 نقصان، نما، وارث، وظیفہ، وصیت،
 وطن، وصل، وثیقہ، وحشت، همراه، یلبیع۔

ЙИГИРМАНЧИ ДАРС

Унли товушларнинг ёзувда ифодаланиши

Дунёдаги аксар тилларда унли ва ундош товушлар ва шунга мос ҳарф белгилари мавжуд. Гарчи араб тилида ҳам унли ва ундош товушлар бўлса-да, унли товушларнинг ҳаммаси ҳам ёзувда ифодаланавермайди. Араб тилида қисқа унлилар талаффуз этилади-ю, ёзувда тушиб қолади. Араб алифбосида унлиларни ифодаловчи махсус ҳарфлар йўқ, бироқ баъзи бир белгилар унли товушларни билдириш вазифасини ўтайди. Араб алифбосига асосланган эски ўзбек ёзувида унли товушлар икки усулда:

а) араб графикасидаги учта белги | (алиф),

و (вов), و (йо) ҳарфларини қўллаш;

б) ундош товушларнинг остига ва устига диакритик белгилар қўйиш орқали ифода этилади.

Алиф, вов, ва йо ҳарфларининг қайси унлиларни ифодалаш итган дарсларда кўриб ўтилди (Шу ҳарфлар ҳақидаги дарсларни қайта ўқиб чиқишингиз мумкин).

Араб ёзувида унли товушларнинг акс этмаслиги сўзларни ўқишни қийинлаштиради. Чунки араб имлоси консонанс, яъни ундошларга асосланган ёзувлар сирасига киради.

Араб ёзувидаги китобларни равон ўқий олишга тинимсиз ёзиш ва мутолаа қилиш, луғатлар билан ишлаш, сўз кўринишларини ёдда сақлай билиш, зукколик ва топқирлик орқалигига эришиш мумкин.

Эски ўзбек ёзувида унли товушлар ҳарфлар усти ва остига ҳаракат белгилари қўйиш орқали ҳам ҳосил қилинади (Буни кейинги дарсда кўриб ўтамиз).

154-машқ. ҳарфларининг чўзиқ унлиларни ифодалаб келган ҳолатига учтадан мисол ёзинг.

155-машқ. Қўйидаги сўзларни араб ёзувиге айлантиринг, унли ҳарфларнинг тагига чизинг ва уларнинг ёзувда ифодаланишини тушунтириб беринг: улғу, йигит, буюк, куч, ўтлоқ, чучук, кичик, учук, қуюк, қорун, туюк, чигит.

ЙИГИРМА БИРИНЧИ ДАРС

Ҳаракатлар

Ҳаракатлар тилшуносликда диакритик белгилар деб юритилади. Ҳаракатлар – араб ёзувида унли ҳарфларни ифодалашнинг муҳим усулларидан бири. Улар, одатда, кўлёзма асарларда тушириб қолдирилади. Айрим манбалардагина ёзувда ҳаракатларнинг ифодаланишини кўрамыз. Бевосита тилга тааллуқли тадқиқот бўлгани, туркий тил ҳақида араб тилида маълумот берилгани учун Махмуд Кошғарийнинг "Девону луғатит-турк" асарида ҳам ёзув ҳаракатлар билан берилган.

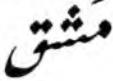
Ҳаракатларнинг ёзувда тушиб қолиши ўқишни, савод чиқаршни мурракблаштирган. Исломнинг муқаддас китобларидагина ажам (араб бўлмаган мусулмон мамлакатлари) халқларига тушунарли бўлиши учун ҳаракатлар ёзувда акс этган. Арабча сўзларни нотўғри талаффуз қилиш гуноҳ саналган. Матнни бошдан-охир ҳаракатлар билан бериш, хусусан, "Қуръон"да кўзга ташланади. Унда араб сатр ости ва сатр усти белгилари, ҳаракатлар ўқиш ва талаффуз қилишда чалкашликларга йўл қуй-

маслик учун тўлиқ ёзилган.

Шунингдек, ёзувдаги бу тартиб XI–XIV асрларда Ўрта Осиёда кўчирилган айрим манбаларда аниқроғи, тилга оид китобларда ҳам учрайди.

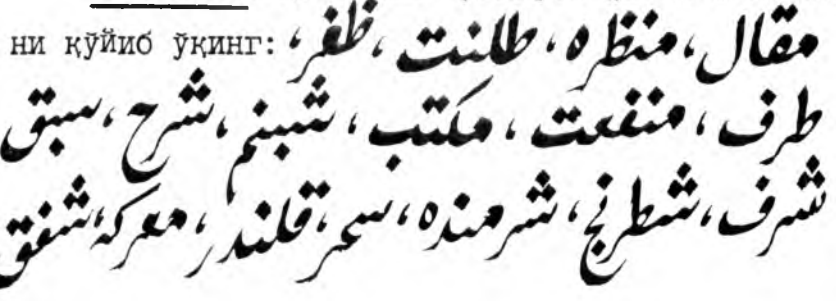
ФАТҲА ЁКИ ЗАБАР. Унли товушларни ифодаловчи ҳаракатларнинг биринчиси — (фатҳа). Форс-тожик тилида эса бу белги забар дейилади. Фатҳа ёки забар ёзувда ҳарфнинг устига чизиқча қўйиш орқали а унли товушини ифодалаган. Масалан, машқ сўзи араб ёзувида қисқа унлилар қайд қилинмаслиги сабабли қуйидагича ёзилади:

 (машқ). Бу сўздаги а унлисини ифодалаш учун фатҳа белгиси (мим) ва (шин)

ҳарфларининг ўртасига қўйилади:

Мисоллар: - қамар (ой),
 - лайлак,
 - сафар,
 - қамар.

I56-машқ. Қуйидаги сўзларга фатҳа белгисини қўйиб ўқинг:

157-машқ. Тубандаги сўзларни эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг ва ғатҳа белгисини тегishi-ли ўрнига қўйинг: ғарзанд, байроқ, қасд, барака, ғалак, карам, бадбахт, нағар, бастакор, бадарға, бардам, парда, тана, жанг, ҳабаш, ҳаракат, хабар, даромад, даража, ҳақиқат, расадхона, сатр, ғараз, сарҳад, қалам, сарқаш, шатак, садаф, паранжи, ғараҳбахш, қадам.

КАСРА ЁКИ ЗИР. Эски ёзувимизда қўлланилган иккинчи белги арабчада касра, ғорс-тожик тилида эса зир деб номланади. Бу белги ғатҳа белгисига қарама-қарши ўлароқ, ҳарфнинг тепасига эмас, (→) балки остига чизиқча қўйиш орқали ифодаланади. Касра кўпинча и (е) товушларини ифодалаб келади. Масалан, тирик сўзи касра билан ёзилганда қўйидагича шаклда бўлади: (тирик). Агар бу сўзга касра белгиси қўйилмаганда, уни тарк ёки турк деб ҳам ўқишимиз мумкин эди.

158-машқ. Мазкур сўзларга касра белгисини қўйиб ўқинг:

طالب، خادم، شتاب، صادق، قصه،

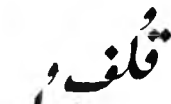

مقدار، فاضل، فاسد، فاتح، صاحب،
 قران، حادثه، رزق، زئهار، عارف،
 ظاهر، عالم، انكار، خطاب، حاكم، اعتبار،
 اقرار، حرص، مصرع، شريك، ناشر، داخل
 ناصح، تعبیر، ناوم، نیازمند، قرق، ناور،
 كتاب، ندا، فدا، ناظمه، باويه، منقار،
 سرشك، سپاه، حاضر، ذهن، سهر،
 خالص، والده، خالده، جانب، شاگرد

159-машқ. Мана бу сўзларга қасра белгиси-

ни қўйиб, уларни эски ўзбек алифбоси асосида
 ёзинг ва шу сўзлар иштирокида гап тузинг: до-
 хил, хирож, ходим, мағриб, ҳозир, ҳоким, мискин,
 ҳофиз, ҳирс, ҳосил, мантиқ, лозим, гардиш, қи-
 роат, парҳез, ғосиқ, сидқ, дил, сеҳр, зехн,
 зикр, дониш, холис, чирой.

ЗАММА ЁКИ ПИШ (ПЕШ). Учинчи белги арабчада замма, форс-тожик тилида пиш(пеш) деб аталади. Бу белги, асосан, у ва ў унли товушларини ифодалаш учун ишлатилади. Замма ҳам худди фатҳа каби ҳарфнинг устига қўйилади. Лекин фарқи шундаки, замма ҳарф устига чизиқча қўйиш билан эмас, балки кичкина вергул шаклидаги белги билан ҳосил қилинади. Масалан, ҳунар сўзи замма белгиси билан ифодаланганда шундай ёзилади:

Мисоллар:

 - жудо, - қулф,
 - мужда, - сулҳ.

I60-машқ. Тубандаги сўзларга замма белгисини қўйиб ўқинг ва улар иштирокида гап тузинг:

 , , , ,
 , , ,
 , , ,
 , ,
 , , ,
 , ,
 , , , ,

161-машқ. Қуйидаги сўзларга пиш белгисини қўйиб араб алифбоси асосида ёзинг: нуқра, мувоффиқ, нуқта, уфқ, нутк, нуқс, муноффиқ, ғурур, зулм, субҳ, мушоира, суғурта, рубоий, дур, гумон, хумдон, ҳурмат, жүфт, жувон, турбат, тухум, бебурд, бут, армуғон, бурж, анжуман, ускуна.

ЙИГИРМА ИККИНЧИ ДАРС

Сатр ости ва сатр усти белгилари

Юқорида сўз юритилган фатҳа, касра ва замма ҳам араб сатр ости ва усти белгилари таркибига киради. Лекин улар фақат унли ҳарфларни ифодалашда қўлланади. Уқиш, ёзиш ва тўғри таллаффуз қилишга ёрдам берувчи яна бир неча белгилар ҳам борки, улар ҳам ёзувда жуда кам ҳоллардагина қайд этилади. Бундай белгиларга қуйидагилар киради:

I. Ташдид (تشديد) (иккилантириш деган маънода) мана бундай шаклга эга: (و). Ташдид сўзда фақат ундош ҳарфларнинг устига қўйи-

лади. Ташдид белгиси тушган ундош куча йтирилган, иккилантирилган ҳолда талаффуз э'илиши керак. Бу белги кўпинча тилимизга араб ва форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларга қўйилади. Ёзувда ёнма-ён келган бир ундошни икки бор такрорлаш араб алифбоси қондаси бўйича мумкин эмас. Араб ёзувида қўш ундошли сўз келганда, ўша ундошнинг бири ёзилиб, унинг устига ташдид белгиси қўйилади ва шу орқали сўзда иккита бир хил товуш борлиги англашилади.

Мисоллар:

نقاش

- наққош,

عطار

- аттор,

محله

- маҳалла,

مککور

- маккор.

Баъзи ҳолларда ташдид белгисининг устига фатҳа ва замма белгилари қўйилишини ҳам кўра-миз. Бу эса ҳар иккаласини ҳам ўқиш зарурлигини билдиради. Бунинг учун аввал ташдид остидаги ундошни такрорлаб, сўнгра ташдид устидаги ҳаракатни ўқиш лозим, масалан:

اَوَّل

- аввал,

تَبَسُّم

- табассум

3. ТАНВИН **تنوين** . Бу ҳам араб сатр усти белгиларидан. Танвин фақат араб тилидан кирган сўзларда қўйилади. Унинг ёзувдаги шакли шундай: **اَ اِ اِوْ** Танвин кўпинча сўз охиридаги ҳарфнинг устига кичкина параллел иккита чизиқча қўйиш орқали ҳосил қилинади. Бу белги фақат сўз охирида келувчи алиф устига қўйилиб (**اِ**), талаффузда ан товуш бирикмасини беради.

Мисоллар: **مثلاً** - масалан,
قصدًا - қасдан

Танвиннинг фатҳа, касра ҳамда замма ҳаракат белгилари билан келиши ҳам кўзатилади. Бундай ҳолда алиф устига танвин ва унинг тепасига фатҳа ёки замма белгиси қўйилади ва у фатҳалик бўлса, (**اَ**) - ан, касралик бўлса, (**اِ**) - ин, заммалик бўлса, (**اِوْ**) - ун тарзида талаффуз қилинади.

Ун ва ин товуш бирикмалари билан туговчи арабча сўзлар ўзбек тилида деярли учрамайди.

165-машқ. Мазкур сўзларни ҳозирги ўзбек ёзувига айлантиринг;

تقريباً، خصوصاً، بعضاً، شكلاً، معناً،
ذاتاً، شخصاً، اولاً، اعتباراً، جسمانياً،
تدریجاً، تصادفاً، بناً، تاريخاً، حقيقتاً

166-машқ. Тубандаги сўзларни араб алифбоси асосида ёзинг: шаклан, мазмунан, асосан, тарихан, зимнан, зоҳиран, ботинан, биноан, умуман, лутфан, қисман, ҳақиқатан, такроран, аслан, моҳиятан.

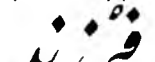
4. МАДДА - **مد** белгиси. Бу фақат битта вазифани бажаради: у сўзнинг бошидаги алиф устига қўйилиб, уша товушни а деб эмас, балки о унлиси тарзида талаффуз қилишни талаб этади.

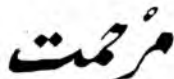
Мисоллар: **آداب** - одоб, **آفتاب** - офтоб.

167-машқ. Қуйидаги сўзларни араб алифбоси асосида ёзинг: оломон, омонат, омонлик, омад, оқшом, озод, олмахон, ошён, огоҳ, оқсоч.

5. СУКУН (**ْ**) Бу белги баъзан сокин ҳам дейилади. Унинг асосий вазифаси - бугиннинг ёпиқ эканлигини билдириш. У уша бугин охиридаги

ундош ҳарф устига қўидагича юмалоқ шакл қўиш орқали ҳосил қилинади:

Мисоллар: - фарзанд,

 - марҳамат.

168-машқ. Ушбу сўзларни эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг, сукун белгисини керакли ўринга қўинг: дарбон, бандаргоҳ, қандолат, тақдир, тасниф, савдо, раҳбар, харсанг, тасдиқ, ҳасрат, тақлиф, занжирбанд.

6. ВАСЛА - . Араб тилидаги аниқлик артикли бирикмасининг устига қўйилувчи мана бундай шаклга эга бўлган белги васла деб юритилади. Арабча васла сўзи қўиш деган маънони билдиради.

Мисоллар: - дор-ул-фунун.

Васланинг ёзувдаги шаклини мадд белгиси билан аралаштириб юбориш ярамайди.

Юқорида тилга олинган белгилар қўл ёзма манбаларда қўпинча ёзилмасдан кетилаверади. Лекин, шундай бўлса ҳам, уларнинг хусусиятларини билиб қўиш фойдадан холи эмас.

169-машқ. Қўйидаги сўзларни ўқинг, васла

белгисини тегишли ўринга қўйинг:

عجائب المخدرات ، دار الفنا ، دار البقا ،
طالب العلم ، محاكمة اللقيين ، فوايد الكبار ،
سعادات الاقبال ، نوادر الشباب ،
لسان الطير ، عبد الباسط ، قطب الدين ، ميزان النور

170-машқ. Тубандаги сўзларга тегишли ҳа-

ракатлар - араб сатр ости ва сатр усти белгилари
қўйиб ёзинг.

مصور ميسر ، ضمنا ، لسان العرب ، تعلم ،
تنفس ، ترقيات ، جلاو ، عفت ، باطنا تكبر ،
علت ، مشتقت ، تبرك ، قصص الانبيا ،
منور ، عبد الطيف ، عناية الله ، مناظره

171-машқ. Ўзингиз мустақил равишда фатҳа,

касра, замма, танвин ва ташдид белгилари иштирок
этувчи сўзлардан бештадан мисол ёзинг.

ЙИГИРМА УЧИНЧИ ДАРС

Араб изофаси. Шамсий ва қамарий ҳарфлар.

Изофа - **اِذَا** сўзининг луғавий маъноси қўшиш ва боғлаш демақдир. Аниқланмиш ва аниқловчи, қаралмиш ва қаратқич муносабатларини ифодаловчи тушунча изофа деб аталади.

Араб изофасининг кўрсаткичи **ال** ал(ёки ул) иккала сўз ўртасида келган ҳолда уларни бир-бирига боғлашга хизмат қилади. Араб изофаси эски ўзбек тилида, оз бўлса-да учрайди. У кўпинча асар ва жой номларида, кишиларнинг исмларида кўзга ташланади. Изофа кўрсаткичи ҳисобланмиш **ال** (ул) ҳар доим ҳам талаффуз қилинмавермайди, лекин ёзувда албатта, қайд этилади. Унинг қайси пайтларда талаффуз қилиниши ёки қайси пайтларда талаффуз қилинмаслигини билиш учун шамсий ва қамарий ҳарфлар хусусида ҳам тўхталиб ўтиш лозим.

Араб алфавитидаги ҳарфлар ўз табиатига кўра икки гуруҳга бўлинади:

Биринчи гуруҳ ҳарфлар ҳарфлуш-шамс ("қуёш

ҳарфлари") деб юритилиб, унга қуйидаги 14 ҳарф киради:

ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن

Иккинчи гуруҳ ҳарфлар эса ҳарфул қамар

("ой ҳарфлари") деб аталади ва унга тубандаги 14 ҳарф киради:

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، ه، ي

Араб тилида аниқланмиш аниқловчидан олдин

келади. Уларни ўзаро боғловчи ул изофа кўрсаткичидан кейин келган ҳарф шамсий ҳарфларга тегишли бўлса, ал (ул) артиклидаги ل (лом) талаффуз этилмай, ундан кейинги ҳарф ташдид билан, иккилантириб уқилади. Мисоллар:

السلام - ассалом
فخر الدين - Фахриддин
نور الدين - Нуриддин
لغت الترك - лугат-ут-турк

Агар ал артиклидан кейин келган сўз иккинчи гуруҳ , яъни қамарий ҳарфлардан бири билан бошланса, ал (ёки ул) тўлиқ талаффуз қилинади. Мисоллар:

الخوارزمي - ал-хоразмий
 محبوب القلوب - маҳбуб-ул қулуб
 بين الملل - байналмилал
 حيرت الابرار - ҳайрат-ул-аброр

I72-машқ. Қуёш ҳарфларини уч қатордан дафтарингизга кўчириб ёзинг ва ёд олинг.

I73-машқ. Ой ҳарфларини уч қатордан кўчириб ёзинг ва ёд олинг.

I74-машқ. Қуйидаги атоқли отларни тўғри ўқинг, қандай ёзилиши ва ўқилишини тушунтиринг, дафтарингизга кўчириб олинг:

عبدالرحمن، رحمت الله، كمال الدين،
 زين الدين، صدر الدين، هدايت الله نعمت،
 بدر الدين، حكمة الله، شمس الدين، عصمة الله،
 قدرة الله، قمر الدين، حسن الدين، ظهير الدين،
 اسد الله نجم الدين، سعد الله، عبد الله بنى الله،
 جمال الدين، خير الله، عبد السلام، صفى الله

175-машқ. Тубандаги киши исмларини эски ўзбек ёзувига айлантинг, ўқилиши ва ёзилишига диққат қилинг: Муҳиддин, Ҳикматиullo, Раҳматулло, Шукурулло, Ҳусниддин, Абдуқаҳҳор, Гиёсиддин, Убайдулло, Сайфиддин, Ҳабибулло, Амирулло, Абдусаттор, Рамзиддин, Ҳифзиддин, Насрулло, Саъдулло, Абдулла.

ЙИГИРМА ТЎРТИНЧИ ДАРС

Форс изофаси

Эски ўзбек ёзуви ёдгорликлари тилида араб изофали бирикмаларига қараганда форсий изофали бирикмалар жуда кўп. Улар ёзма ёдгорликлар тилига қўшничилик ва қардошлик алоқалари йўсинида шунчаки кириб қолган эмас, балки жонли грамматик восита сифатида тилда муҳим вазифа бажарган.

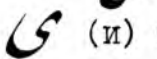
Маълумки, араб ва форс изофалари моҳият эътибори билан ҳамда сўз тартиби жиҳатидан ўзбек тилига тесқари. Ўзбек тилида олдин аниқловчи, сўнгра аниқланмиш келса, араб ва форс тил-

ларида аксинча ҳолатни кўрамиз. Форсий изофаи бирикмаларнинг баъзилари ҳозир ҳам адабий тилимизда, шунингдек, халқ жонли сўзлашув нутқида мавжуд, улар асрлар мобайнида тилга бутунлай сингишиб кетган. Мисоллар:

درد پيدوا - дарди бедаво

درد سسر - дардисар

Араб тилидаги изофа кўрсаткичи

ал (ул) бўлса, форс-тожик тилида (и) товушидир. Форсий изофа кўрсаткичи, одатда, ёзувда акс этмайди. Лекин у баъзи истиснолардан ҳам ҳоли эмас.

Агар аниқланмиш маъносидаги сўзнинг сўнгги товуши ундош билан тугаса, ундай ҳолда ёзувда ҳеч қандай белги қўйилмайди. Лекин талаффузда аниқланмиш билан аниқловчи (қаратқич ва қаралмиш) ўртасига албатта и товуши қўшиб айтилиши шарт. Мисоллар:

مرد میدان - марди майдон

تخت روان - тахтиравон

Борди-ю, аниқланмиш а унлиси билан туга-

са, у ҳолда аниқланмишдан кейин ه ҳамза белгиси қўйилади ва и товуши сифатида талаффуз қилинади. Мисоллар:

نقطه نظر - нуқтаи назар
ترجمه حال - таржимаи-ҳол

Мабодо аниқланмиш у ёки ў унлилари билан тугаса, улардан кейин (йе, йи) ҳарфи ёзувда ифодаланиши керак, масалан:

روی سیاه - рўйи-сиёҳ

Э с л а т м а: Шўни таъкидлаш керакки, изофали бирикмани ўқиганда алоҳида эмас, балки бир бутун умумий интонация билан талаффуз қилиниши лозим. Шўнинг учун ҳам изофали бирикмалар, одатда, бир бутун синтактик бирлик сифатида тушунилади. Хуллас, эски ўзбек тилида, айниқса, классик шеърятимизда форсий изофадан кенг фойдаланилган. Адабий тилда ва жонли нутқда форсий ҳамда туркий изофа баробар қўлланилган.

176-машқ. Тубандаги изофали сўз бирикмаларини ўқинг, ёзилиши ва ўқилишини изоҳланг:

شجره تراکمه، حسن جمال، سد اسکندر،
باب اول، سر و گل، بوستان سعدی،
عین وقت، مرد کار، عشق محبوب پرخ فلک،
آب روان، آب دیده، روی راست،
دیوانه مشرب، کان فایده، بخارای شریف

177-машқ. Тубандаги сўз бирикмалари асо-
сида гап тузинг. Эски ўзбек ёзувига айланти-
ринг: нуқтаи назар, лаби хандон, офати жон,
таржимаи ҳол, сарви равон, қомати зебо, сарви
қад, ғамзаи жонон.

ЙИГИРМА БЕШИНЧИ ДАРС

Эски ўзбек ёзувида рақамларнинг ифодала-
ниши.

Ҳозирда биз қўллаётган рақамлар араб ра-
қамлари деб юритилса ҳам, улар узоқ асрлик та-
раққиёт мобайнида шаклан ўзгаришларга учраган.
Эски ўзбек тили ёдгорликларида саҳифани рақам-

лаш-тартиблаш икки усулда намоён бўлади: биринчиси – рақамлар, иккинчиси – пойгир орқали.

Ёзма ёдгорликлардаги рақамларнинг айримлари, масалан, ноль, бир, тўнқиз ҳозирда биз қўллаётган рақамларга ўхшайди. Эски манбаларда қўлланилган бирдан ўнгача бўлган рақамларни келтирамиз:

$\text{I} - 1$ $\text{II} - 2$ $\text{III} - 3$ $\text{IV} - 4$ $\text{V} - 5$
 $\text{VI} - 6$ $\text{VII} - 7$ $\text{VIII} - 8$ $\text{IX} - 9$ $\text{X} - 10$.

Кўряпмизки, бу ўнлик системасидаги ноль, бир, тўнқиз рақамлари, баъзи бир фарқли хусусиятларни ҳисобга олмаганда, асосан, ўхшашдир.

Рақамлар ҳам худди араб ҳарфларидек ёзилиш тарзи жиҳатидан бир мунча фарқ қилади. Фикримизнинг исботи учун тўрт, беш ва олти рақамларининг босма ва ёзма турларини келтирамиз:

$\text{IV} - 4$, $\text{V} - 5$, $\text{VI} - 6$.

Ёзма ёдгорликларда саҳифаларни рақам билан бериш кам учрайди. Одатда, саҳифалар юқорида қайд қилганимиздек, пойгир билан берилади. Хўш,

пойгир ўзи нима?

Пойгир сўзининг луғавий маъноси қадам олмоқ бўлиб, форс тилидаги по (оёқ) ҳамда гирифтан (олмоқ) феълининг ҳозирги замон негизи ўзaro бирикувидан ҳосил бўлган. Пойгир – келгуси саҳифадаги биринчи сўзни тугалланаётган саҳифа тагига ёзиб қўйишни англатади. Демак, пойгир (яъни қайд қилинган сўз) саҳифаларни чалкаштириб юбормаслигимизнинг олдини олади.

Хуллас, пойгирга таянган ҳолда саҳифаларни тўлиқ ёки тўлиқ эмаслигини билиб оламиз. Бундан англашиляптики, пойгир ёзма ёдгорликларда рақамлар ифодаланиши мумкин бўлган вазифани ҳам бажариб келган.

I78–машқ. Қуйидаги рақамларни ҳозирги шаклига айлантинг: $PM, 804, 240, 719, 221, 109M, 19E0, 41M, 141A, 42E0, 4049, 4V0PM, 8P4V, 190EM, 11M0, 917A9$

I79–машқ. Мазкур рақамларни эскича шаклига келтиринг: 59, 74, 43, 21, 160, 345, 789, 246, 4075, 3263, 4789, 5672, 3627, 86932, 45900, 267864.

ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ ДАРС

Абжад ҳисоби

Араб ҳарфлари шеърӣ санъат, тарихий ёд-горликлар, улкан иморатлар учун нақш, безак вазифасини бажарган. Аждодларимиз шу билан чекланмай, улардан рақам сифатида ҳам фойдаланганлар. Грамматика ва дарсликларда абжад ҳисоби деб аталадиган термин ана шу билан боғлиқ.

Хўш, абжад ҳисоби деб нимага айтилади?

Сон тушунчасини ҳарфлар билан ифода этишга абжад ҳисоби дейилади. Одатда, жамият ҳаётида содир бўлган буюк воқеалар – уруш, исён, кўзғолонлар рўй берган вақт, иншоотлар, тарихий обидаларнинг қурилган, машҳур шахсларнинг туғилган йиллари, шунингдек, асарларнинг ёзилган ва қўчирилган вақтлари абжад ҳисоби билан берилган. Бу ҳисоб усулининг абжад деб аталишининг махсус бир маъноси йўқ. У абжад ҳисобидаги саккизта сўзнинг (абжад, ҳавваз, ҳутти, каламан, сатфас, қарашат, сахҳаз, зазағ) биринчиси бўлганлиги сабабли бу система ана шу атама билан юритилади.

Абжад ҳисобининг моҳияти шундан иборатки, ҳар бир ҳарф муайян бир рақамни ифода этади. Биз қуйида абжад ҳисобидаги саккиз атамани ва улар ифода этган сонлар жадвалини келтирамиз:

VIII	VII	VI	V	IV	III	II	I
غظغ	تذذ	قرشت	سغغص	كلمن	حطط	هوز	ابجد
зазаг	саххаз	қарашат	са'фас	каламан	ҳутти	ҳавваз	абжад

Абжад ҳисобидаги ҳарфларнинг сон қиймати:

ا — 1	ک — 20	ر — 200
ب — 2	ل — 30	ش — 300
ج — 3	م — 40	ت — 400
د — 4	ن — 50	ث — 500
ه — 5	س — 60	خ — 600
و — 6	ع — 70	ذ — 700
ز — 7	ف — 80	ض — 800
ح — 8	ص — 90	ظ — 900
ط — 9	ق — 100	غ — 1000
ی — 10		

Диққат қилган бўлсангиз, абжад системасига кирувчи саккиз атамани ташкил этган товушларнинг жами йигирма саккизта. Яъни унда араб алифбосидаги ҳарфларнинг ҳаммаси акс этган. Уларнинг барчаси ундош товушлардан иборат бўлиб, биронта-си ҳам икки мартаба такрорланган эмас.

Жадвалдаги рақамларда ҳам ана шундай изчил-

лик бор. Унда бирдан минггача бўлган рақамлар муайян тартибда, яъни, бирдан ўнгача birlik системасида, ўндан юзгача ўнлик системасида, юздан минггача юзлик саноқ системасида берилган.

Абжад ҳисобини келтириб чиқариш учун, аввало, китоб муаллифи ёки хаттот томонидан ёзувда алоҳида қайд қилинган (ёки таги чизиб кетилган) сўзни топамиз. Уни ташкил этган ҳарфларнинг ифода этувчи рақамларини абжад ҳисоби жадвалидан қараймиз ва ўша рақамларни қўшамиз. Ана шу йиғинди орқали хаттот изоҳига биноан, бирон асарнинг ёки тарихий шахснинг дунёга келган вақтини аниқлаб оламиз. Мисол учун "Юсуф ва Аҳмад" халқ китобининг кўлөзма нусхаларидан бирида хаттот асарнинг кўчирилиш йилини китобнинг сўнгги саҳифасидаги *بوز اوغلان در*

Бўзўғлондир сўзининг тагини чизиб орқали ифода-лайди. Ўша сўздаги ҳарфлар ифода этган рақамларнинг йиғиндиси 1307 ни ташкил этади. Демак, ушбу достоннинг кўчирилган вақти ҳижрий-қамарий 1307 йилга тўғри келади. Уни милодий йилга ай-

лантирсак, 1889 йил келиб чиқади.

Абжад ҳисоби бўйича йилни келтириб чиқаришнинг йўли қуйидагича:

بوز اوغلان - Бузўғлондир.
 $200 \cdot 4 + 50 \cdot 1 + 30 + 1000 + 6 + 1 + 7 + 6 + 2 = 1307$ (1889 милод.) йил.

Шу ўринда бир савол туғилади. Агар араб алифбосида мавжуд бўлмаган, фўрслар томонидан киритилган ҳарфлар биз абжад ҳисобини чиқармоқчи бўлган сўзда учраб қолса, нима қилишимиз керак? Ундай ҳолда ўша ҳарфларга талаффуз жиҳатидан яқин бўлган товушларнинг миқдорий белгиларини қўйиш ҳамда қўйиш орқали абжад ҳисобини келтириб чиқарамиз.

Масалан, **مشركان** - мужгон сўзидан абжад ҳисобини қандай чиқариш мумкин?

Абжад жадвалига мувофиқ ми - 40 га (араб алфавитида же ҳарфи бўлмагани учун унга шаклдош бўлган зе ҳарфининг рақам белгиси олинади), зе - 7 га, ко (го) - 20 га, али - 1 га, нун - 50 га тенг.

Демак, биз аниқламоқчи бўлган сўз абжад ҳисоби бўйича 118 ҳижрий-қамарий йилига тўғри келар

экан. Шунн хам эслатиш керакки, баъзи ҳолларда абжад ҳисобини келтириб чиқаришимиз лозим бўлган сўзда пе ҳарфи иштирок этса, у билан оҳангдош бўлган бе ҳарфининг миқдорий белгиси олинади. Чим ҳарфининг ўрнига эса жим ҳарфининг миқдорий белгиси олинади. (Туркий тилда ф товуши йўқ, у фақат араб ва форс-тожик тилларидан утган сўзлардагина учрайди.)

Булардан ташқари, абжад ҳисоби Шарқ классик поэтикасидаги таърих санъати билан ҳам чамбарчас боғлиқ. У таърих санъатининг юзага келишида асосий восита вазифасини ўтайди. Шарқ шеъриятида абжад ҳисобидан фойдаланиб гўзал таърихлар яратилган. Хуллас, эски кўлөзма манбаларнинг ёзилган ва кўчирилган йилларини тўғри аниқлаш учун абжад ҳисобидан бохабар бўлиш лозим^I.

180-машқ. Ушбу сўзларни араб алифбоси асосида ёзинг ва улардан абжад ҳисобини келтириб

I. Абжад ҳисоби ҳақида батафсил маълумот олишни истовчилар А. Жувонмардиевнинг "Ҳарфлар рақамларга айланганда" (Тошкент, 1966) китобчасини ўқишлари мумкин.

чиқаринг: гулчин, ғурбат, қумри, надомат,
зоҳир, таълим, андалиб, азим, ворис, кабутар,
талъат.

181-машқ. Абжад ҳисобига кирувчи сўзлар
ва рақамлар жадвалини кўчириб олинг ва ёдланг.

182-машқ. Абжад жадвалидан мазкур рақам-
ларни ифода этувчи ҳарфларни топинг, ўзаро боғ-
ланг ва қандай жумла келиб чиққанлигини айтинг:
1, 70, 30, 1, 1, 6, 100, 10, 300, 400, 10, 50,
10, 40, 60, 10, 7, 1, 10, 7, 30, 50, 10, 300,
5, 200, 2, 10, 200, 10, 40, 10, 7, 50, 10, 50,
20, 1, 10, 7, 20, 6, 40, 100, 90, 4, 10, 40,
10, 7, 2, 6, 30, 40, 1, 1000, 10, 1, 7, 10, 40,
4, 6, 200.

183-машқ. Ҳар бирингиз ўз исмингизни таш-
кил этган ҳарфлардан абжад ҳисобини келтириб
чиқаринг. Мазкур сўзлардан абжад ҳисобини чиқа-
зинг.

واجب، شادمان، اختصار،
طریق، ساربان، عندلیب، معنی، وراج،
مرغوب، جوانمرد، دهری، اهرمن، اینجو

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ДАРС

Янги ва эски йил ҳисоблари

Китобларнинг ёзилган ва кўчирилган вақти ҳар доим ҳам абжад ҳисобида берилавермайди.

Агар сиз қўлёзма китобларнинг тугалланмасига эътибор қилган бўлсангиз, қуйидагича ёзувларга кўзингиз тушади:

ایزدی مسئول کام فضلی و کرمی برله تمام تاییتی... سنه ۱۲۳۱

изади масъул ком ғазли ва карами бирла тамом топти санаи 1231, ёки

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب و ر سنه ۱۲۴۶

таммат-ул-китаби биаъвн-ил-малик-ил-ваххаби дар санаи 1246 (ёки бошқа йил рақами келиб чиқадиган жумла ёзилган бўлиши мумкин). Юқоридаги 1231 ва 1246 рақамлари эски йил ҳисоби бўйича асар тугалланган йилни билдиради. Мана шу эски йил ҳисоби ҳижрий йил деб аталади. Ҳижрий йил 622 милодий йилдан, яъни Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага кўчган давридан бошланади. Ҳижрий йил икки хилдир. Биринчи - ҳижрий-қамарий, иккинчиси - ҳижрий-шамсий йил ҳисоблари.

Мусулмон мамлакатларининг барчасида ҳозир ҳам ҳижрий йил ҳисобидан фойдаланилади. Ҳижрий-қамарий йил ҳисоби ойнинг ер атрофида айланиш даврига асосланган, ҳисоб ой кунлари асосида олиб борилади. Бу ҳисоб бўйича йил 354(355)кундан иборат.

Ҳижрий-қамарий йил 12 ойдан иборат бўлиб, тоқ ойлар 30, жұфт ойлар 29 кунлик қилиб олинган. Кабиса йилида эса 12-ой 30 кунлик қилиб олинади. Шу йил кабиса ҳисобланиб, 355 кундан иборат бўлади.

Ҳижрий-шамсий йил ҳисоби ернинг қуёш атрофида айланиш даврига асосланган, ҳисоб қуёш кунлари асосида олиб борилади. Ер қуёш атрофини бир марта айланиб чиқиши даври бир йил ҳисобланиб, бу давр 365(366) кунга тенг бўлади.

Ҳижрий-шамсий йил ҳам 31 ва 30 кунлик 12 ойдан иборат бўлиб, фақат бир оyi 28 кун бўлади. Ҳар тўртинчи йилда бу ой 29 кунлик ҳисобланиб, шу йил кабиса, яъни 366 кунлик бўлади. Ҳижрий-қамарий ва ҳижрий-шамсий йиллар орасидаги 11 кунлик фарқ қамарий йил ойларининг силжиб юришига

сабаб бўлади. Ҳар 33 йилда ҳижрий-қамарий йили бир даврани айланиб чиқиб, яна бир вақтга тўғри келади, қамарийнинг 33 йили шамсийнинг 32 йилига тенгдир.

Маълумки, милодий йил Григорян йили бўлиб, бунда ойларнинг баъзилари 30 ва айримлари 31 кундан, ёлғиз бир ой 28 кундан иборатдир. 28 кунлик ой тўрт йилда бир мартаба 29 кун бўлади ва шундай йил к а б и с а й и л и деб аталади. Шундай қилиб, милодий йил 365-366 кундан иборат бўлади^I.

Ойни 29,53059. кеча-кундузда ўзининг биринчи жойига қайтиб келиши аниқланган. Аммо кун, ҳафта ва ойлар фақат бутун сонлардан иборат бўлиши лозимлигидан йил ойлари шартли равишда 30 ва 29 кеча-кундуз деб олинган. Кўриниб турибдики, тақвимий ой ҳисоби ойнинг ҳақиқий давридан ортда қолиб боради. Бу ортда қолиш 30 йилда тахминан II кеча-кундузга етади. Араблар бу фарқни йўқотиш учун ҳижрий тақвимга ҳар 30 йилда

I. Бу қўлланмага киритилган йил ҳисобига доир маълумотлар жузъий ўзгартириш ва қисқартишлар билан М. Абдусаматовнинг "Форс тили" дарслигидан олинди.

II кеча-кундуз кўшиб, 30 йилнинг 19 йилини одатдагидек 354 кеча-кундуз, II йилини 355 кеча-кундуз ҳисоблайдилар. Бинобарин, ҳар 30 йиллик циклнинг 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26, 29 йиллари кабиса, яъни 355 кунлик ҳисобланади. "Кабиса" арабча сўз бўлиб "тўлдирилган", "ортирилган" деган маъноларни билдиради. Демак, кабиса йили тўлдирилган йилдир.

Йилнинг оддий ёки кабиса йил эканини билиш учун уни 30 га бўлиш керак. Агар қолдиқ қўрида кўрсатилган сонлардан бири бўлса, шу йил кабиса йили бўлади. Кабиса йилида зў-л-ҳижжа ойига бир кун қўшилиб 30 кун ҳисобланади. Бу ҳисоблаш шартли бўлиб, амалда эса мазкур ортиқча кун исталган ойда пайдо бўлиши мумкин.

ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ДАРС

Ҳижрий-қамарий йилни милодийга, милодий йилни ҳижрий-қамарийга айлантириш

Ҳижрий йилни милодий йилга айлантириш учун уни 33 га бўлиш (33 рақами, аввал айтиб ўтганимиздек, ҳижрий ва милодий йилларнинг бир-бирига

туғри келиш даврини билдиради), бўлишдан чиққан сонни ҳижрий йилидан айириш, айиришдан қолган сонга 622 ни қўшиш керак (622 рақами, юқорида таъкидлаганимиздек, Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага кўчган йилини англатади). Шу амаллардан чиққан натижа милодий йил бўлади. Мисол учун буюк қомусий олим Абу Райхон Берунийнинг туғилган йилини (ҳижрий 362) олайлик. Юқоридаги шартга мувофиқ, Берунийнинг туғилган йилини милодийга айлантирмоқчи бўлсак, қуйидагича ечим чиқади:

$$362:33 = 11, \quad 362-11 = 351, \quad 351+622 = 973.$$

Демак, Беруний милоднинг 973 йили дунёга келган экан.

Бу амалнинг формуласи қуйидагича бўлади:

$$M = X - \frac{X}{33} + 622$$

(X—ҳижрий йили, M—милодий йили).

Энди милодий йилни ҳижрийга айлантириш учун қуйидаги амалларни бажариш керак.

Милодий йилдан 622 айириб олинади, яна суратда милодийдан 622 айирилиб олиниб, 32 га бўлинади ва икки амал натижаси қўшилади. Мана шу

қўшилма натижаси ҳижрий-қамарий йил бўлади.

Бу амалнинг формуласи қуйидагича:

$$\chi = M - 622 + \frac{M-622}{32} +$$

Формула охиридаги қўшув аломати бўлудан чиққан қолдиқни чиққан натижага қўшишга ишора қилади.

Ўз билимларингизни синаш мақсадида оила аъзоларингизнинг туғилган йилларини эски, ҳижрий йил ҳисобига айлантириб кўришингиз мумкин. Айтайлик, опангиз Моҳира 1965 йилда туғилган.

Ҳуш, 1965 милодий йилни ҳижрий-қамарий йилга айлантириш учун нима қилиш керак?

Бунинг учун 1965 дан 622 айрилади. Натижа 1343 бўлади. Сўнгра 1343 33 га бўлинади. Натижа 41 бўлади. Сўнг 1343 41 га қўшилади. Натижа 1384 чиқади.

$$1965-622 = 1343, 1343:33 = 41, 1343+41 = 1384(85)$$

Демак, Моҳира ҳижрий-қамарий йил ҳисоби билан 1384-1385 йилда таваллуд топган.

Баъзан 33 га тақсим қилинганда, натижа қолдиқ билан чиқади. Агар ўша қолдиқ натижанинг яр-

мидан зиёд бўлса, натижага бир сони қушилади.
Агар миқдори кам бўлса, ўз ҳолича қолдирилади.

184-машқ. 945, 1124, 1151 хижрий-қамарий йилларни милодий йилга айлантиринг.

185-машқ. 1927, 1960, 1989 милодий йилларини хижрий-қамарий йил ҳисобига айлантиринг.

ЙИГИРМА ТУҚҚИЗИНЧИ ДАРС

Хижрий-шамсий йилни милодий йилга,
милодий йилни хижрий-шамсийга
айлантириш

Маълумки, хижрий-шамсий йил ҳисоби ҳам милодий йил каби қуёш кунларига асосланади. Яъни ҳар иккала йил муддатининг давомийлиги 365 (366) кундан иборат. Милодий йилни хижрий-шамсий йилга айлантириш учун милодий йилдан 622 ни айириш керак. Чикқан натижа хижрий-шамсий йилни билдиради. Бунни қуйидагича кўрсатиш мумкин.

1989 (милодий йил) - 622 = 1367 (хижрий-шамсий йил)

Хижрий-шамсий йилни милодий йилга айлантириш учун эса худди шунга тескари амал қилинади.

Яъни ҳижрий-шамсийга 622 рақами қўшилса, милодий йил келиб чиқади:

1367 (ҳижрий-шамсий йил)+622=1989 (милодий йил)

186-машқ. 1794, 1798, 1804 ҳижрий-шамсий йилларидан милодий йил ҳисобини келтириб чиқаринг.

187-машқ. 1756, 1870, 1924, 1990 милодий йилларини ҳижрий-шамсий йил ҳисобига айлантиринг.

УТТИЗИНЧИ ДАРС

Ҳижрий-шамсий йилни ҳижрий-қамарийга,
ҳижрий-қамарий йилни ҳижрий-шамсийга
айлантириш

Ҳижрий-шамсий йилни ҳижрий-қамарийга айлантириш учун ҳижрий-шамсий йилга ҳижрий-шамсий йилнинг 32 га бўлинишидан чиққан бўлинма қўшилади. Ана шу қўшиш амалидан чиққан натижа ҳижрий-қамарий йил бўлади. Бунинг формуласи қуйидагича:

$$ХҚ = ХШ + \frac{ХШ}{32}$$

$$1367(\text{ҳижрий-шамсий}) + \frac{1367(\text{ҳижрий-шамсий})}{32} = 1367 + 42$$

$$\text{ҲҚ} = 1409$$

Ҳижрий-қамарийни ҳижрий-шамсийга айланттириш учун эса ана шунга тескари амал қилинади. Дейлик, 1408 ҳижрий-қамарий йилнинг ҳижрий-шамсий йилга айланттириш учун нима қилиш керак?

1408 дан 1408 ни 33 га бўлинишидан чиққан натижани айириш керак. Чиққан натижа ҳижрий-шамсий йил бўлади. Бунинг формуласи қуйидагича:

$$\text{ҲШ} = \text{ҲҚ} - \frac{\text{ҲҚ}}{33}; \quad 1409 - \frac{1409}{33} = 1409 - 42 = 1367$$

Демак, 1409 ҳижрий-қамарий йил 1367 ҳижрий-шамсий йилга мос келади.

188-машқ. 990, 990, 990, 990 ҳижрий-қамарий йилларини ҳижрий-шамсий йил ҳисобига айланттиринг.

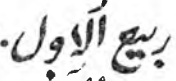
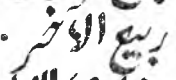
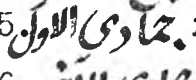
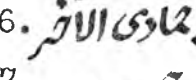

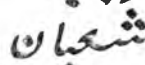
189-машқ. 940, 1240, 1240, 1240 ҳижрий-шамсий йилларидан ҳижрий-қамарий йил ҳисобини келтириб чиқаринг.

ЎТТИЗ БИРИНЧИ ДАРС

Ҳижрий-қамарий йил ойлари

Эски ўзбек тилида битилган китобларнинг охириги саҳифаларида: "Ушбу китоб муҳаррам ойининг ўнланчи кунда (ёки Қавс ойининг бешинчисида) итмомуга еткурулди", қабилдаги жумлаларни ўқиймиз. Демак, ҳижрий йил ҳисоби ойлари-ни билиш зарурлиги ҳаёт талабидан келиб чиқади.

Ҳижрий-қамарий йил 12 ойдан иборат бўлиб, тоқ ойлар 30, жуфт ойлар 29 кунлик тарзида қабул қилинган.

1409 ҳижрий-қамарий йил	кун	1988-1989 миллодий йилга мослиги
1. муҳаррам	(30)	(14 авг.-12 сен.)
2. сафар	(29)	(13 сен.-11 окт.)
3. Раби-ул аввал	(30)	(12 окт.-10 нояб.)
4. Раби-ул охир	(29)	(11 нояб.-9 дек.)
5. жамодиул-аввал	(30)	(10 дек.-8 янв.)
6. жамодиул-охир	(29)	(9 янв.-6 февр.)
7. ражаб	(30)	(7 фев.- 8 март)
8. шаъбон	(29)	(9 март-6 апрель)

9.	رمضان	рамазон	(30)	(7 апр.-6 май)
10.	شوال	шавол	(29)	(7 май-4 июнь)
11.	ذوالقعدة	зул-қаъда	(30)	(5 июнь-4 июль)
12.	ذوالحجى	зул-ҳижжа	(29-30)	(5 июль-3 авг.)

190-машқ. Ҳижрий-қамарий йил ойларини ёд олинг, араб имлосида ёзилишига диққат қилинг.

ЎТТИЗ ИККИНЧИ ДАРС

Ҳижрий-шамсий йил ойлари

Ҳижрий-шамсий йил ойлари 622 йилнинг ба-хорги тенгкунлик (кеча ва кундузнинг баробар бўлиши) - 21 мартдан бошлаб ҳисобланади. Кейин-ги йил бошлари 20, 21 ёки 22 мартга тўғри келади. Давомийлиги Европа, яъни Григорий календаридagi сингари 365 ёки 366 кундан иборат. Ҳижрий-шам-сий ойлар доимо йилнинг маълум бир вақтида ке-лади.

Ҳижрий-шамсий йил ойлари	кун	Милодий йил ойлари-га мослиги
1. حمل	(31)	(21 март-20 апрель)
2. ثور	(31)	(21 апрель - 21 май)
3. جوزا	(31)	(22 май - 21 июнь)

4.	سرطان	саратон	(3I)	(2I июнь-22 июль)
5.	اسد	асад	(3I)	(23 июль-22 август)
6.	سنبله	сунбула	(3I)	(23 август-22 сент.)
7.	ميزان	мезон	(30)	(23 сент.-22 октяб.)
8.	عقرب	ақраб	(30)	(23 октяб.-2I нояб.)
9.	قوس	қавс	(30)	(22 нояб.-2I декаб.)
10.	جدى	жадди	(30)	(22 декаб.-20 январь)
11.	دلو	далъ	(30)	(2I январь-19 февр.)
12.	هوت	хут	(29-30)	(20 февраль-20 март)

191-машқ. Ҳижрий-шамсий йил ойларини ўз тартиби бўйича ёддан ёзинг.

ЎТТИЗ УЧИНЧИ ДАРС

Мучал ҳисоби

Аждодларимиз араб истилосига қадар ўзларининг йил ҳисобларига эга бўлганлар. Мучал ҳисоби билан юритилувчи йил ҳисоби ана шулардан бири. Мучал ҳақида маълумот жуда кўп манбаларда, жумладан Берунийнинг "Осор ул-боқия" ҳамда Маҳмуд Кошғарийнинг "Девону лугатит-турк" асарларида ҳам батафсил берилган.

Маҳмуд Кошғарийнинг мучал ҳисобининг туркий версияси ҳақидаги фикрлари қизиқарлидир.

Қуйида унинг фикрларини келтирамиз:

"Турклар ўн икки хил ҳайвон исмини ўн икки йилга от қўйганлар. Туғилиш, жанг тарихлари ва бошқаларни ана шу йиллар айланишидан ҳисоблайдилар. Бунинг келиб чиқиши шундай: турк хоқонларидан бири ўзидан бир неча йил олдин бўлиб ўтган урушни ўрганмоқчи бўлган, шунда у уруш бўлиб ўтган йилни аниқлашда янглишган. Бу масала юзасидан (хоқон) қазми билан кенгашди ва айтди: "Биз бу тарихни (аниқлашда) қанчалик янглишган бўлсак, биздан кейин ҳам шундай янглишадилар. Шундай бўлгач, биз энди ўн икки ой ва осмондаги ўн икки буржга асосланиб, ўн икки йилга от қўйишимиз керак, токи биздан кейин йил ҳисоби шу йилларнинг айланишига қараб олинсин ва бу нарса абадий бир ёдгорлик бўлиб қолсин". Улар "айтганингиздек бўлсин" дейишди.

Хоқон овга чиқди ва одамларга ваҳший ҳайвонларни Ила дарёси томон қувишни буюрди, бу жуда катта сув. Одамлар ов қилиб ҳайвонларни

сүв томон ҳайдай бошладилар, шунда ўн икки ҳайвон сувдан ўтди. Ўн икки йилни ана шу ўн икки ҳайвон исми билан атадилар. Энг олдин сувдан ўтган ҳайвон сичқон бўлди. Шунинг учун йил боши унинг номи билан аталди, шу сўзга йил қўшиб, сичқон йили деб атадилар. Ундан кейин ўтганлари қуйидаги тартибда бўлди:

уд(сигир) йили

барс(йўлбарс) йили

товушқон(қуён) йили

нак (тимсоҳ) йили

йилон (илон) йили

йўнд (от) йили

қўй йили

бижин (маймун) йили

тақағу (товуқ) йили

ит йили

тўнғиз йили

Тўнғизга етгандан кейин, ҳисоб яна сичқондан бошланади. . . . Турклар бу йилларнинг ҳар қай-сисида бирор ҳикмат бор деб тахминлайдилар. Масалан, уларча сигир йили бўлса, уруш кўп бўлади.

чунки ситир бир-бири билан сузишадиган хайвон. Товуқ йили кирса, озиқ-овқат кўпаяди, лекин одамларда ташвиш ортади. Чунки товуқнинг овқати дон бўлиб, уни топиб ейиш учун нарсаларни титиб юради. Тимсоҳ (илон) йили кирса, ёгингарчилик ва ҳосил кўп бўлади, чунки у сувда яшайди. Ўнғиз йили кирса, совуқ, қор ва фитна кўп бўлади. Шунга ўхшаш, ҳар йилга бирор тахмин юритадилар.

Туркларда ҳафтадаги етти куннинг исми йўқ, чунки ҳафта исломдан сўнг шуҳратланди. Шунга ўхшаш ой исмлари ҳам шаҳарларда арабча юритилди. Кучманчи ва мусулмон бўлмаган турклар ойларни тўрт фасл билан атайдилар. Ҳар уч ойни бир исм билан юритадилар. Йил ўтишини шундай билатдилар. Масалан: наврўз (янги кун)дан кейинги аввал баҳорга ўғлоқ ой, сўнгра улўғ ўғлоқ ой дерлар. Чунки ой бу вақтда катта бўлиб қолади. Бундан кейингисига улўғ ой дейилади. Чунки бу ой ёзнинг ўртасида бўлиб, бу вақтда сут ва неъматлар мўл-кўл бўлади. Бу исмлар кам қўллангани учун ҳаммасини айтишни муносиб кўрмадик. Ўзи-

нинг тушин" I.

Мучал йили ҳисоби узоқ даврлардан бери мугул, хитой, ўзбек, қозоқ, уйғур, туркман ва Осиёнинг бошқа халқлари ўртасида қўлланиб келади. Мучал йили 22 мартдан бошланади. Киши туғилган йилини мучал йили билан ҳисоблаши учун қандай амалларни бажариши керак? Бунинг учун туғилган йилига 9 рақами қўшилади ва ҳосил бўлган йиғинди 12 га бўлинади, қолдиқ сони мучал йили сони бўлади. Масалан, бир киши 1960 йилда туғилган бўлса, бу мучал ҳисобининг қайси йилига тўғри келади. Буни қуйидагича ечилади:

$$1960+9=1969; \quad 1969 : 12 = 164, \text{ қолдиқ} - 1.$$

Демак, у киши мучал ҳисоби билан сичқон йилида туғилган экан.

I. Маҳмуд Кошғарий. Девону луғатит-турк. Уч томлик. I-том. Тошкент, 1960, 330-331, 333-бетлар.

192-машқ. 1773, 1898, 1941, 1953, 1972, 1986, 1990 йиллардан мучал ҳисобини келтириб чиқаринг.

193-машқ. Туркий календарь ойларини араб имлосида ёзинг ва ёд олинг.

ЎТТИЗ ТЎРТИНЧИ ДАРС

Қўлёзма асарларга хос ёзув усуллари

Араб алифбосидаги ҳарфларнинг ёзилишига асосланиб, улар фақат ана шундай шаклда ифодаланadi, деб ўйлаш унчалик тўғри эмас. Юқоридаги фикрларимизни араб ҳарфларининг ёзилишидаги темир қонун, муҳр маъносида тушунмаслик керак. Чунки асрлар давомида араб ҳарфлари сайқалланиб, турли хил усул ва шаклларда ёзиб келинган. Турли жойларда, турли замонларда кўчирилган қўлёзма манбаларни кузатсак, улардаги ёзув биридан кескин фарқланиб туришининг гувоҳи бўламиз. Ҳатто муайян бир қўлёзманинг ўзида ҳам айрим сўзлар турли шаклларда ёзилади. Бу эса араб ҳарфларини ёзишда маълум бир қоидага риоя

қилинавермаслиги, ёзувда ҳарфлар ҳар бир хат-
тотнинг ўз диди ва савиясига мувофиқ тарзда ўз-
гариши мумкинлигини англатади.

Шунинг учун ҳам ҳар бир қўлёзмани тўғри ва
равон ўқиш учун хаттотнинг ёзув услубига хос
хусусиятларни ҳам ўрганиб чиқиш керак, қолавер-
са, ёзувда араб ҳарфларининг турлича ифодалани-
шини яна шу билан ҳам изоҳлаш мумкинки, кўплаб
хат турларидан воқиф бўлган хаттотлар кўчириш
жараёнида араб хатининг бошқа турларига хос
ёзув услубларини ҳам ишга солишган. Натижада
настаълиқ хати шикаста, сўлс, насх, риқоъ каби
хат турларига хос ёзув белгиларини ҳам муайян
даражада ўзига сингдирган.

Маълумки, араб ёзувининг босма шакли насх
хатига ўхшаш бир чизиқда изчил босилади. Ёзма
шаклида эса маълум принцип кўринмайди. Унда
баъзи ҳарфлар, сўзлар сатр чизигидан тушириб
ёзилса, айримлари сатр чизигида ёзилади. Баъзи
қўлёзмаларда ҳарф нўқталари бежо қўйиб кетилади.
Ўша нўқтанинг қайси ҳарфга тегишли эканлигини
контекст мазмуни орқалигина билиш мумкин бўлади.

Баъзан эса икки ҳарф ўчун битта нуқта қўйилади. Бундай ҳолда биз ўша нуқтани иккала ҳарфга ҳам қўйиб ўқишимиз лозим. Қуллас, араб имлосини ўқишда зукколик ва топқирлик жуда зарур. Масалан: "хазон" сўзи аслида қўйидагича ёзилади:

خزان. Бу сўз қўлёзма манбаларда тубандагича ҳолатда ҳам учрайди: **خان**. Бундаги ҳарф тепасига қўйилган битта нуқта хе ҳамда зе ҳарфларига тегишли ёки **پيچاق** - пичоқ сузининг ана шундай усулда ёзилишини олайлик. Унда ҳарф остидаги нуқталар учала ҳарфга ҳам тегишли эканлигини англаб етамиз: **پچاق** - пичоқ.

Турли ҳарфларга тегишли бўлган нуқталар баъзан бир жойда йиғма ҳолатда ҳам берилади. Масалан: **بیر** - бир сўзи ёзма шаклда **پیر** тарзида ҳам битилади.

Шунингдек, ёзувда айрим ҳарфлар, сўзлар бир-бирларининг устига мингаштирилган ҳолатда ҳам битилишини кўрамиз, масалан:

اسمان - осмон
اشتب - исбот

کتاب - китоб
ساق - соқи

Бундай шаклда ёзиш кўпинча шоирларнинг де-

вонларида учрайди. Хаттотлар мисраларни бир қо-
липга тушириш, сатрдаги сўзларни бир қаторга
сиғдириш мақсадида атайин шундай шаклда ёзади-
лар.

Мисол сифатида Ғузулий девонидан бир байт-
нинг ёзилишини келтирайлик:

ای فاضول قلمم آتت طربوع عسکیم
بو فضیلت داخای ایل کمال ایلار بنی

Эй Ғузулий, қилмазам тарқи тариқи ишқим,
Бу ғазилат доҳили аҳли камол айлар бани.

Хаттотлар ҳатто баъзи қўлёзмаларда ҳарфлар-
нинг нуқталарини умуман қўймасдан ёзиб кетган-
лар. Бу эса китобхондан топқирлик, зукколик ва
катта билимдонликни талаб этади. Бунга жавобан
хаттотлар тилида қадимдан бир нақл юради: "Оқи-
лон пайи нуқат мараванд". Бунинг маъноси: Оқил
кишилар учун ўқиш жараёнида нуқта қўйилган-қў-
йилмаганлигининг аҳамияти йўқ.

Ёзма шаклларда ҳарфларни ифодалашда муайян
принципга риоя қилинмаслигини яна бир мисол би-
лан ҳам изоҳлаш мумкин. Маълумки, ۋ (дол),

ذ (зол), ر (ре), ز (зе), و (вов) ҳарфлари мунфа-

сил ҳарфлар бўлиб, улар ўзидан чап томонда келадиган ҳарфларга қўшилмаслик хусусиятига эга. Ёзма манбаларда баъзан ана шу қоидага ҳам амал қилинавермайди. Масалан:

بان	(бода)	نهان	(наҳорда)
فراڭ	(даврон)	ميدان	(майдон)

Эски ўзбек тилида имло ва пунктуация қоидалари мукамал бўлмаганлиги сабабли баъзан сўз ва қўшимчалар қўшилиб, баъзан ажратиб ёзилган. Масалан:

سرايدن ← سراي دن	- саройдан
خانلار ← خان لار	- хонлар

Хуллас, араб алифбоси асосидаги эски ўзбек ёзувини тўғри ўқиш ва ўрганиш учун икки нарсага алоҳида эътибор қилиш керак: биринчиси, ўқиладиган матннинг умумий руҳи ва мазмунини англаб олиш, жумла, ҳар бир сўзнинг маъноси ва оҳангини илғаш, қисқаси, контекстдан келиб чиққан ҳолда ўқишга интилиш бўлса, иккинчиси, тинимсиз ўқиш, машқ қилиш, турли хил қўлёзмаларни кўздан кечириш, бой малака ва тажрибага эга бўлишдир.

Бўларсиз араб ёзувини тўла ва пухта ўзлаштириб бўлмайди. Эски ўзбек тилидаги ёзма ёдгорликларни варақлар эканмиз, уларда арабча ва фортожикча сўзлар, иборалар бениҳоя кўп эканлигини кўрамиз. Шунинг учун ҳам луғат устида ишлаш, сўзларнинг маъноларини билиш, ёзилиш усуллари-ни ёдда сақлаш равон ўқиш ва тўғри ёзишнинг муҳим омилдир.

194-машқ. Тубаңдаги мисолларга тегишли нуқталарни қўйиб чиқсангиз, ўзбек халқ мақол-ларидан айримларини ўқийсиз.

1. **آنه يور ئىنگ آمان بولسه رنگ و روئىنگ**
2. **سامان بولماس عقل ياشده ايماس**
3. **باشده آداب كئشى ئىنگ زىنىتى**
4. **چىنت نىحت كىلئرادى**
5. **آز آراو كائىت**
6. **دانا بولور تاچى تاچى يىغىلىپ درنا**
7. **بولور يازە لك ساغلىك ئىنگ گراوى**

اویگان اوزار اویمکان توزار ۱ بیلاگی
 زور سیرنی بیقار بیلیسی زور مینگنی
 بیقاز ۹ محسی بیلان یورساگ تارس
 مرادگا پامان سلان یورساگ قالداس
 اویانگه ۱۰ مالعر آب سگ جگی صعباس
 جگی حفسه هم داعی صعباس ۱۱ بخل
 سگ داعی کوکارماس کوکارسه هم موه
 سرماس ۱۲ سر وردی می سلمادی سر
 انماکان دہمالار ایل وردی می سلمادی
 ایل کوورماگان مادالار ۱۳ کور مورقاف
 قول ماسر ۱۴ مورگان گا موسیہ کورسار
 ۱۵ دوست سراسم یورسراسم

195-машқ. Қуйидаги сўзларни дафтарингизга кўчириб ёзинг, ўқилиши ва ёзилишини ёдда тутинг, улар асосида гап тузинг:

Исо	عيسى	хожа	خواجه	азият	ازيت
ҳасса	عصا	хоразм	خوارزم	алвицо	الويداع
ҳайит	عيد	хоб	خواب	тайин	تعيين
мустафо	مصطفى	зотилжам	ذات الجنب	тақрибан	تقريباً
муаззин	مؤذن	риоя	رعايه	таъминот	تأمينات
муаррих	مؤرخ	саноат	صناعت	таассурот	تاثيرات
манба(ъ)	منبع	зимнан	ضمناً	жазава	جذبه
наф(ъ)	نفع	тамагир	طعامك	жам(ъ)	جمع
ҳайъат	حيت	зоҳиран	ظاهراً	журъат	جرات
яхё	يحيى	муассаса	مؤسسة	ҳатто	حتى
йилбай	يلبوع	алоҳида	عليحده	ҳовуз	حوض

196-машқ. Қўлёзма асарларга хос усул билан ёзилган тубандаги сўзларни тўғри ўқишга ҳаракат қилинг:

دېره آفتا كتا رت بهراه
منه بستا مردان آستما

کلچین، حبا، کمان، جانان، عیلماد،
 ماہ، آفتاب، معدن، آبپتہ شوا،
 اسحاق، کیے، جنت، ساغ،
 منجھات، ایمان، ثمر، پیرورس، پشیا،
 کھسا، فجم، آما، صورت، فانی، شہ،
 مذہبان، جسع، غل، مجنون،
 عاصی، ششنبہ، تدارک،
 سمام، کٹپدک، مہبان، نقاش، نیکے،
 ہمیر، ثبشا، پنج کنبہ، سلامت،
 تاشقین، غوص، خرابشا، ہندشا

УТТИЗ БЕШИНЧИ ДАРС

Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви

Асрлар давомида қўлланиб келган араб алифбоси халқ оммасининг савод чиқариши учун бирмунча қийинчилик туғдирарди. Шунинг учун ҳам ўзбек совет зиёлилари олдида алифбони соддалаштириш ёки бошқа осонроқ имлони қабул қилиш масаласи кўндаланг турарди.

Ниҳоят, 1921 йилда араб ёзуви ислоҳ қилинди. Яъни ёзув олдингисига нисбатан бирмунча соддалаштирилди. Омманинг осонроқ савод чиқариши учун муайян қулайлик яратилди.

Ислоҳ талабига мувофиқ, ёзувда барча ҳарфлар ифодаланди, араб тилига хос бўлган товушларни ифодаловчи айрим ҳарфлар (**ذ ، ث** ، **ظ ، ط ، ض ، ص**) ёзувдан бутунлай чиқариб ташланди. Улар ўрнига эса талаффузи жиҳатидан ўзбек тилидаги товушларга яқин бўлган ҳарфлар қўлланиладиган бўлди. Эски ёзувдаги

ص (сод), **ث** (се) ҳарфлари ўрнига ислоҳ қилинган алифбода **س** (син) ҳарфи, **ظ** (зо),

ز (зол) ҳарфлари ўрнига **ز** (зод), **ذ** (зе), **ط** (то) ҳарфи ўрнига **ت** (те) ишлатила бошлади.

Мисоллар:

Ислоҳ қилинган эски ёзувда	Эски ёзувда	Ҳозирги қуриниши
سائیت	—	ثابت — собит
ساییر	—	صابر — собир
زاکیر	—	ذاکر — зокир
زه ربه	—	ضربه — зарба
زالیم	—	ظالم — золим
تاقت	—	طاقت — тоқат

Маълумки, эски ёзувда қисқа унлилар ёзувда ифодаланмас эди. Ислоҳ қилинган араб алифбосида эса улар ёзувда тула акс этадиган бўлди. Ҳатто улар учун махсус ҳарфий белгилар ҳам ишлаб чиқилди.

Ислоҳ қилинган ёзувда	эски ёзувда	ҳозирги шакли
ع	—	— <u>a</u>
ع	—	— <u>o</u>

عَو	—	او	- <u>у</u>
بو	—	او	- <u>ў</u>
ئى	—	اى	- <u>и</u>
ه	—	اى	- <u>э</u>

Мисоллар:

ئەندە	—	اندا	- анда
ئاباد	—	آباد	- обод
ئۈچۈن	—	اۈچۈن	- учун
ئۈتەر	—	اۈتەر	- утар
ئىش	—	ايش	- иш
ئىتىك	—	ايتىك	- этик

Эски ёзувда **و** (вов) ҳарфи уч хил товуш-ни, яъни в, ў ва у ни ифодалаб келар эди. Ислоҳ қилинган ёзувда эса улар бир-биридан фарқланиб турувчи ҳарфий белгилар билан ёзиладиган бўлди. Ҳатто в ундоши учун махсус белги қабул қилинди,

масалан:

عوض	—	ئەۋۋز	- аваз
وطن	—	ۋەتەن	- ватан

Эски ёзувдаги **ى** ҳарфи ислоҳ қилинган ёзувда уч хил ифодаланеди:

بىلىم — بىلىم
 تىل — تىل
 باي — باي
 نىگ — نىگ

Эски ёзувдаги (нг) ёки (инг)

товуши бирикмалари ислоҳ қилинган алифбода

ёки ش ҳарфига мувофиқ келган, масалан:

تاشىك — تاشىك
 يورنىك — يورنىك

197-машқ. а ва о унлилари иштирок

этувчи сўزلардан топиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек имлосида ёзинг.

198-машқ. у ва ў унлилари иштирок

этувчи сўزلардан топиб, ислоҳ қилинган араб ёзувида ёзинг ва улар ёрдамида гап тузинг.

199-машқ. и ва э унлилари иштирок

этувчи сўزلардан топинг, улар ёрдамида гап тузинг ва ислоҳ қилинган эски ўзбек имлосида ёзинг:

200-машқ. (нг) – ҳарф бирикмаси билан туговчи сўзлардан топиб, ислоҳ қилинган алифбо асосида ёзинг.

201-машқ. В ундошининг алоҳида ҳамда боғланган ҳолда ёзилиш шаклларига бештадан мисол топинг, уларни ислоҳ қилинган араб алифбоси асосида ёзинг.

202-машқ. Қуйидаги сўзларни ислоҳ қилинган эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг: баланд, матонат, қалаңдар, танг, мактуб, талаба, чуқур, тилинг, кўнгул, хато, элак, олим, инсоф, зафар, ўқиш, тараққиёт, тузум, талант, чанг, муҳокама, фазилат, мунозара, жавоб, отинг, ҳасрат, марсим, вафо, самара, гаранг, иқлим, ҳусн, нафас, қалб, кундуз, олқиш, тўнғич, ўрим, бонг, ҳавас, фасл, дафтар, сўнг, сурат.

203-машқ. Қуйидаги матнни ҳозирги имломиз ҳамда ислоҳ қилинмаган эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг:

شەرقناڭ ئىشچى، دېھقان خاتىن - قىزلارى مۇدافىدەگە
تاييار بولگىلار!

شورالار ھۆكۈمەتى، بۇتن يېر يۈزىدە بىردەبىر
ئىشچى، دېھقانلار ھۆكۈمەتىدۇر.

غەربنىڭ سەرمايەدار - قانخورلارى، مەنە شۇ ئىشچى،
دېھقانلار ھاكىمىيەتىنى دۇنيادان بوق قىلىپ يوبارش
ئۇچن، بىرنىچە مەرتەبەلەر بىرتىقچلارچا سىياسى، ھەتتا
قۇراللىق ھۇجۇملەر ياسادىلار. لېكىن، ۋەھشى فېئىكلەر -
رىنى ۋەجودكە چىقارشا مۇۋەپپەقى بولا ئالمادىلار.

سوڭقى ۋاقىتلاردا سەرمايەدارلەرنىڭ بىزگە قارشى
بولغان ھەرەكەتلەرى، شۇنچە ئونىكلەشپ كېتىدىكەن،
قۇتىغان ئىتىلەرچە بولغان بۇ ھەرەكەت - ئىپتىدائىي،
سوڭقى ئەلبەتتە بىر ۋاقىت ھەقىقى قۇراللى ھۇجۇمگە
ئەيلەنىپ كېتىۋىدۇر.

بىز قان توكلىشىنى - ئۇرىشىنى خاھلامىز. بىزنىڭ
بۇتن سىياسەتىمىز، بورجۇازىيەنىڭ بىزنى ئۇرىشا چاقىرىپ -
بىزگە قارشى ئىشلەگەن ھەر خىل قەبائەتلىكلەرىنى ۋە
ھەر خىل ئاڭلاشماۋچىلىقلارنى سۇلج بولى بېلەنەن ئىمىن
قىلىشىدۇر. لېكىن، بىزنىڭ سۇلج سىياسەتىمىز، بورجۇازىيەنىڭ
فايدىسى ئۇچن ئېمەس. چۈنكى، تىنچلىك دەۋرىدە بىزنىڭ
ئىقتىسادى ئەھۋالىمىز ۋە سەنئەتىمىز يىلدەن - يىل مەھكەم -
لەنە بارادۇر - شۇنىڭ ئارقىسىدا شورالار ھۆكۈمەتىنىڭ
كۈچى - مۇداپىئە قۇۋۋەتى ھەم ئېڭ بوقارغى نۇقتا -
سىغا كېلىپ باسادۇر. قاندايغىنا بولماسن، ھەر خالىد
دۇشمەنلار بىزنىڭ ئاچقىدان - ئاچقى بولموسى ھۇجۇملەرگە
ناپىيار بولۇپ تۇرماقنى ئېڭىشىدۇر.

بىر ئىچە ھەفتەلەردەن بويان، بۇتن شورالار ئىتتىپاقى
مۇقاپسىدا - ئىشچى دېھقانلار ھەممەسىنى - مەمەلە -

كەتمىزنى دۇشمەنلەر ھۇجۇمىدەن مۇداپىئە قىلىشىدۇر.

га айлантиринг:

ئېرىك

باقچادا بۇلبۇلنىڭ سايراشنى تىكلەم،
تىكلەنمەچ ئولتۇرىپ، ئۇزاق ۋاقىت تىكلەم.
سايراردى ئۇ. بۇلبۇل كۆڭلىدىن داغلايدى،
فەقەت مېنى «پەرەنجى - ئاغو» سىن ئاڭلاردىم.

حەقىقەت قەلەمى

(مۇخبىرلەرگە باغشلاپ)

قوللاردا تىنمەي ئويىنار،
حەقىقەتچى قەلەمك.

ئۈمىد كۈيىنى تېڭلەر،
قەلبىڭدە وق ئەلەمك.

—
حەقىقەتنى يازاسىن،

بارلىقنى سېنى كېزەسېن.

زالم كۆڭلنى ئېزەسېن،

ئېرىكن بوللار چېزەسېن.

—
قەلەمكە زور ئۈمىد،

ھەر ۋاقىت چاقىناب ئاشادر،

كۆڭلەڭگى زور بېلىڭى،

ئىستەك تاغنى ئاشادر

عوسمان

ئىرىكن قىز

ئىرىكن قىز ئويىناب، كۆلب،

ئەبەدى زاۋۇققا تولب،

بېلىم قايدا بارادر؛

قايدان مەسكەن ئالادر!

كۆڭلىدە ئاشار شادلىق،

ئۇيقۇ ئېمەس، ھوشيارلىق،

كرلى دىللەرنى بۇۋب،

ئۈمىد سازىن چالادر.

ئىندى تۇشىندى ھەقىقىتى،

تازىدى قارا - ئاقنى،

قۇللىق رەنجون ئۈزەر،

ئىرىكن ھەياتنى كېزەر.

ئۈمىد بېلىڭىسىن ئاقب،

بارلىققانازلى باقب،

بىلم سەرى بارادر،

دۇشمەن كۆڭلنى بارادر.

205-машқ. Мана бу матнни ислоҳ қилинган
эски узбек алифбоси асосида ёзинг:

БОЛА БОШИДАН

Ибн Сино қишлоқда яшаб, табиблик қилар экан. Кунлардан бир кун шу қишлоқлик бир йигит билан бир қиз турмуш қуришибди. Улар яхши ҳаёт кечиршибди. Орадан тўққиз ой-ю тўққиз кун, тўққиз соату тўққиз дақиқа ўтгач, фарзанд кўришибди. Бир оз вақтдан сўнг, улар бир-бирига маслаҳат қилишибди:

- Боламизни қандай тарбия қиламиз? Уни шундай тарбия қилайликки, катта бўлганда эл-юртга фойдаси тегадиган чин инсон бўлсин, - дебди эри.

- Тўғри айтасиз, - дебди хотини, - мен ҳам шуни уйлаб турган эдим. Яхшиси Ибн Синодан сўраб кўя қолайлик. Бу гап эрига маъқул тушибди. Эр-хотин болани кўтариб, Абу Али ибн Синоникига келишибди. У бир кичик, тор кулбада яшар, шундай бўлса-да, донғи оламга кетган олим экан, Абу Али ибн Сино эр-хотинни яхши кутиб олибди. Нима иш билан келганликларини сўрабди.

- Боламизнинг тарбияси ҳақида бизга мас-
лаҳат берсангиз. Токи катта бўлгач, эл-юртга
фойдаси тегадиган киши бўлсин,- дебди эри.

- Қачон туғилди?— деб сўрабди Ибн Сино.

- Эрта билан туғилди,- эрининг ўрнига хо-
тини жавоб берибди.

- Э... азизлар,- дебди Ибн Сино,- бола
эрта тонгда туғилган экан, ҳозир чошгоҳ бўлди,
кечкибсизлар. Бола туғилиши билан унинг тар-
бияси ҳақида қайғуриш керак. "Ниҳолни бошдан,
болани ёшдан" деб бекорга айтишмаган, ахир.

ЎТТИЗ ОЛТИНЧИ ДАРС

Транслитерация ва ҳуснихат (калли- графия) ҳақида тушунча

Транслитерация деганда, муайян бир халқ
алифбоси асосидаги хатни иккинчи бир халқ имло-
сига ўтказиш тушунилади. Демак, тилдан тилга
ўгириш таржима бўлса, бир алфавитдан иккинчи
алфавитга ўтказиш транслитерациядир.

Каллиграфиянинг туб маъноси ҳуснихат, чи-
ройли ёзув демакдир^I. Ўтмишда араб имлосини чи-

I. Бу ҳақида кенгроқ маълумот олиш учун қаранг:
Муродов А. Ўрта Осиё хаттотлик санъати тарихи-
дан. Тошкент, 1971.

ройли хуснихат билан кўчирувчи кишилар хаттот ё котиб деб юритилган. Барча соҳаларда бўлгани каби, устоз ва шогирдлик анъанаси хаттотликда ҳам муҳим аҳамият касб этган. Турли шаҳарларда кўплаб хаттотлик мактаблари бўлган. Навоий асарларини маҳорат билан кўчирган Султонали Машҳадий, Абдулжамил котиб ўз даврининг уста, қилқалам хаттотларидан саналган. Хаттотлик санъати ҳақида ўтмишда махсус рисолалар ҳам ёзилганлиги маълум. Улардан бири Шермуҳаммад Мунис қаламига мансуб бўлган "Саводи таълим" рисоласидир. Мазкур рисолада хуснихат таълими ҳақида қимматли фикрлар илгари сурилган^I.

Хаттотлар ҳар бир ҳарфнинг чиройли чиқиши учун нуқтани ўлчов бирлиги сифатида қабул қилганлар (иловага қаранг).

I. Жумаев Н. Муниснинг "Саводи таълим" рисо-ласи. Ўзбек тили ва адабиёти, 1978, 6-сон, 54-57-бетлар.

Э с л а т м а: Араб ҳарфларини ёзганда қалам унгдан чапга томон юритилиши лозим. Кўпинча илк ўрганувчилар ана шунга амал қилмай, ҳарфнинг хусни ва шакл-шамойилини бузиб қўядилар.

терація қилинг ва жавобларини араб алифбоси асосида ёзинг.

1. Кичкинە دىكى اچس تولە مینچى (....)

2. تىگ دىسام تىگمايدى تىگم دىسام تىگمادى

3. (..) پىر تىگىدە آلتىن قازىق (....) 4. بىر

پاچە پشیر عالم گاتاتیر (..) 5. قولسىز

آياتسىز ایشىك آچار (....) 6. چىن

قوشىم چىننى قوشىم چىن تىپە گاقوزدى

قوشىم توشوغىنى پىر گاتىراب خلق قو

سلام بىردى قوشىم (....) 7. قازىق

اوستىدە قارتورماس (....) 8. چاپسانگ

چاپىلمايدى كومسانگ كومىلمايدى (....)

207-машқ. Ўзингиз билган шаҳар номларини араб алифбоси асосида ёзинг.

208-машқ. Эски ўзбек имлосида "Менинг таржимаи ҳолим", "Бизнинг оила" деган мавзуларда баён ёзинг.

209-машқ. Тубандаги ҳаракат номларини эски ўзбек ёзувига айлантиринг ва улар асосида гап тузинг.

ёзув, ўқиш, учмоқ, учрашув, кутиш, билмоқ, хайрлашув, кўраш, ўрганмоқ, кўчиш, етмоқ, чақирув, олмоқ, термоқ, кўрсатув, ўчиш.

210-машқ. "Мен севган касб" мавзуида эски ўзбек ёзувида ишро ёзинг.

211-машқ. Уй-рўзғор асбоблари ва уй ҳайвонлари номларини араб алифбоси асосида ёзинг.

212-машқ. Ўзингиз билган дарахт номларини араб ёзувига айлантиринг ва улар иштирокида гап тузинг.

213-машқ. Қуйидаги жумлалардаги нуқталар ўрнига тегишли сўзларни қўйиб ўқинг ва ёзинг:

كامل جان اتانيازوف خالقپير نينگ

ارداقی دور ۲. انسان فی
 بختی قیلادی کان نرسه پول هم جسمانی
 کوچ ہم ایماس بلکہ حقانی لیک و هر
 تامانلامه دور ۳. برارته هم
 بولما کان اوم دنیاوه پیشمه سه هم
 بولادی ۴. انسان فی انسان قیلیب
 تیشیتیروچی نرسه دور ۵.
 سعادت الاقبال دیوانی نینگ
 مؤلیف شاعر دور ۶. تاشکند
 شترق نینگ دور ۷. کتاب الشفا
 اولوغ علامه قلمی گام دور

214-машқ. Ўз кун тартибингизни араб алифбосида ёзинг.

215-машқ. Қуйидаги киши номларини араб алифбосида ёзинг: Алишер, Нодира, Ойша, Даврон, Ингизор, Шакаржон, Икром, Шерали, Нурали, Дилшод, Баҳром, Моҳира, Матёқуб, Маткарим, Розия, Билолбек, Бобур, Равшан, Зебо, Саломат, Мамарайим, Шўхрат, Азамат, Сарвар, Сардор, Қувондиқ, Зулфия, Мехрибон, Шоҳрух, Фаррух, Сабоҳиддин, Ҳабибулло, Козим, Юсуф, Ўрозали, Абдурашид, Қодир, Муҳаммад, Қадам, Рашид, Расул, Манзар, Зикриё, Назокат, Раъно, Баҳодир, Эшқобил, Ғайрулло, Рисолат, Коммуна, Муборак, Отабек, Фароғат, Шомурот, Клара, Муяссар, Бобомурод, Саодат, Ҳамза, Зулайҳо, Дилфуза, Фарҳод, Ашир, Машариф, Малоҳат, Роҳат, Мунаввар, Полвон, Рузмат, Жуманиёз, Дармон, Қобил, Зокир, Шокир, Ботир, Сория, Севара, Жасур, Шаҳриёр, Назира, Азимбой, Раззоқ.

216-машқ. Ҳар бирингиз оила аъзоларингиз ва қариндош-уруғларингизнинг номларини араб ёзувида ёзинг.

217-машқ. Бирдан ўнгача бўлган рақамларни эски ўзбек ёзувида ёзиб чиқинг, улар иштирокида гап тузинг.

218-машқ. Қуйидаги матнларни ўзаро қиёсланг араб имлосининг босма ва ёзма шаклларига хос хусусиятларни қайд қилинг.

پادشاه بيلان قرچىغاي
بر پادشاه قرچىغاينى قوياىنکه ساليب ياروب اوزى ارقاسيدىن
جايدى قرچىغاي قوياى اوشلادى ، پادشاهنى اجراتيب آيب
تشنه بولكانلىكى اوچون ايچماقگه سو ايزلادى ، بر تاغ نينىن
يانىدىن تامچلاب سو اقب توركان ايكان آنى كوروب پادشاه
خوجونىدىن پياله سيني آيب تامچلاب توركان سوکه توتدى ،
پياله تولگاندن كيين پادشاه ايچايديب اغزيگه آيب باردى
قرچىغاي بردن قنات قاقيب سونى توکوب ياردى . پادشاه
پياله سيني توتدى قچان تامچلاب پياله تولگونچه آنچه وقت
اوتدى باز پادشاه ايچايديب اغزيگه تامچلاتگان مخلده
قرچىغاي ينه قناتى بيلان سونى توکوب ياردى ، پادشاه
اوچونچى مراتبه پياله سيني تولدورب لبيکه ياقينلاتگان فرصده
قرچىغاي باز توکوب ياردى . پادشاه اچيغلانيب قرچىغايى
تاشگه اوروب اولدوردى بول اورتمده پادشاهنى خدمتکارلىرى
يتيب كيليب کوپراق سوتاپايلىك ديب بولاقتى اوزيگه باريب ،
سو آلماسدن قيتيب كيلدیلر و ايتدیلرکه : " بول سونى ايچيب
بولمايدور ، سبب شولکه يلان زهرينى سوکه توکوبدور يخشى
قيليب قرچىغاي سونى توکوبدور ، بولمسه درحال اولارايدينگر
ديب . پادشاه بى نهايت خفه بولديکه : قرچىغاي منگا يخشى
ليک قيلگان ايكان اما من آنى اولدوردم ديب "

پادشاه بیلان قرچیغای

بر پادشاه قرچیغای قویانگاسالیب یارب او را قوسیدن چا پدی
 قرچیغای قویانسی او شلادک پادشاه انی ابرایتیب آیب تیشنه بولگانلیگی
 او چون ایچاقگا سوازلادی برتاغ نینگ یانیدن تا چیلاب سواقیب تورگان
 ایکان انی تور پادشاه خوجونیدین پیاله سینی آیب تا چیلاب تورگان سوگا
 توتدی پیاله تولگاندن کین پادشاه ایچایدب اغزیکا آیب باردی قرچیغای
 بردن قنات قاقیب کونی توکوب یاردی پادشاه پیاله سینی توتدی قیان
 تا چیلاب پیاله تولگونچ انی وقت اوتدی باز پادشاه ایچایدب اغزیکا
 تا چیلانگان مجله قرچیغایینه قناتی بیلان کونی توکوب یاردی
 پادشاه او توپن هر تبه پیاله سینی تولدور بولیکا یاقینلانان فرستده
 قرچیغای باز توکوب یاردی پادشاه اچینخانیب قرچیغایینی
 تاسکا اوروب اولدور دسا بول اورتده پادشاه نی خزمتمکا
 لاری یتیب کیلیب کوپراق سواپالمیک دیب بولاق نی اغزیکا
 باریب سواالماسدن قایشیب کیلدیلار وایتدیلار که بول سونی اچیب
 بولمایدور سبب شوککه بیلان زقرینی سوگا توکوبدور یخمش قیلیب
 قرچیغای سونی توکوبدور بولماسد و حال اولارایدن گنیز دیب
 پادشاه بی نهایت خفه بولدی که قرچیغای منگا یخمش لیک
 قیلکان ایکان امامن انی اولدور دوم دیب

ЎТИЛГАН ДАРСЛАР КЪСАСИДАН САВОЛ ВА
ТОПШИРИҚЛАР

1. Ўрта Осиё территориясида мавжуд бўлган қадимий ёзувлардан қайсиларини биласиз?
2. Араб алифбосининг Ўрта Осиё ва Кавказ халқларига расмий ёзув сифатида кириб келишининг асосий омиллари нималарда эди?
3. Ўзбек халқи ҳозирга қадар қандай алфавитлардан ўз ёзуви сифатида фойдаланди?
4. Араб алифбоси нечта ҳарфдан иборат? Унинг бошқа ёзувлардан фарқ қилувчи асосий хусусиятларини сананг.
5. Араб хат турларидан қайсиларини биласиз?
Ёзма ёдгорликлар, асосан, қайси ёзув турида битилган?
6. Араб алифбосидаги ҳарфлар бошқа ҳарфлар билан боғланиш—боғланмасликлари жиҳатидан неча турга бўлинади? Улар қайсилар?
7. Араб алифбосидаги ёзувда сатр чизигида ва сатр чизигидан пастга тушириб ёзиладиган ҳарфларни ёзиб кўрсатинг.
8. Шақлан ўхшаш, лекин нуқталарининг ўрни ва

миқдорига қараб ўзаро фарқланувчи ҳарфларни айтинг.

9. Араб алифбосидаги нечта ҳарф ўзбек тилига хос бўлмаган товушни ифода этади? Улар қайсилар? Уша ҳарфлар иштирок этган сўзлардан намуналар айтинг.
10. Араб ёзувида унли товушлар неча хил усулда ифода этилади?
11. Араб алфавитидаги форс томонидан киритилган ҳарфларнинг умумий хусусиятларини айтиб беринг.
12. Алиф ҳарфининг вазифалари ҳақида сўзлаб беринг.
13. Эски ўзбек ёзувида а унлисини ифода этувчи қандай ҳарфлар бор? Мисоллар келтиринг.
14. ~ - бу қандай белги? Унинг ёзувдаги функцияси ҳақида сўзлаб беринг.
15. Эски ўзбек ёзувида унли товушларни ифода этувчи ҳарфларни таърифлаб беринг.
16. Се, чим, то (итқи) ва ғайн ҳарфларининг сўзнинг турли ўринларидаги шаклларини ёзиб кўрсатинг. Шу ҳарфлар иштирокидаги сўзларга мисоллар келтиринг.

17. Ёзма ва босма хат турида бир-биридан фарқланиб турувчи ҳарфлар ҳақида сўзлаб беринг.
18. Транслитерация нима? Хаттотлик санъати (каллиграфия) ҳақида нималар биласиз?
19. Араб сатр ости ва сатр ўсти белгиларидан қайсиларини биласиз?
20. Фатҳа (забар) диакритик белгисининг вазифасини айтиб беринг. Мисоллар келтиринг.
21. Касра (зир) тўғрисида маълумот беринг. Мисол келтиринг.
22. Замма (ниш)нинг ёзувдаги вазифаси нимадан иборат? Мисоллар келтиринг.
23. Танвир ва ташдид ҳаракат белгилари ҳусусида маълумот беринг. Мисоллар келтиринг.
24. Ҳамза диакритик белгисининг ёзувдаги шакли ва вазифаси ҳақида гапириб беринг. Мисоллар келтиринг.
25. Сукун ва васла белгилари ҳақида умумий маълумот беринг.
26. Зол, зе ва шин ҳарфларининг турли шакллари-ни ёзиб кўрсатинг ва мисоллар келтиринг.
27. Хе, сод, мим, ва нун ҳарфларининг турли

шакллардаги ёзилишини кўрсатиб беринг. Ҳа ҳарфлар иштирокидаги сўзлардан намуналар келтиринг.

28. Эски ўзбек ёзувида соф унлиларнинг ифода этилиши ва ёзувдаги кўринишлари тўғрисида гапириб беринг.
29. Эски ўзбек ёзувида е, ё, ю, я унлилари қандай ифодаланган?
30. Айн ва ҳойи ҳуттий ҳарфларининг хусусиятлари ҳақида сўзлаб беринг. Мисоллар келтиринг.
31. Ҳойи ҳавваз ҳарфининг ёзувдаги вазифаси тўғрисида сўзлаб беринг. Мисоллар келтиринг.
32. Йо ҳарфининг вазифалари ҳақида гапириб беринг.
33. Дол, син, зод ва нун ҳарфларини таърифлаб беринг. Ҳа ҳарфлар иштирокидаги сўзларга мисоллар келтиринг.
34. Вов ҳарфи қандай товушларни ифодалайди? Мисоллар келтиринг.
35. Араб изофаси тўғрисида нималар биласиз?
36. Қуеш ҳарфларини сананг ва у ҳақида маълумот беринг.

37. Ой ҳарфлари тўғрисида сўзлаб беринг. Уларни ёзиб кўрсатинг.
38. Пе, фе, лом ва йо ҳарфларини таърифлаб беринг ва мисоллар келтиринг.
39. Форс изофасининг хусусиятлари нималардан иборат?
40. Араб ва форс изофаларининг ўхшаш ҳамда фарқли жиҳатлари хусусида гапириб беринг. Мисоллар келтиринг.
41. Абжад ҳисоби ҳақида маълумот беринг.
42. Милодий ҳамда ҳижрий йил ҳисоблари хусусида сўзлаб беринг.
43. Эски ўзбек ёзувида рақамларнинг ифодаланишини тушунтириб беринг.
44. Ҳижрий-қамарий йилни мелодий йилга, мелодий йилни ҳижрий-қамарий йилга айлантириш учун қандай амалларни бажариш керак?
45. Ҳижрий-шамсий ва ҳижрий-қамарий йилларнинг миқдорий муносабатлари хусусида сўзланг.
46. Милодий йилни ҳижрий-шамсийга, ҳижрий-шамсийни мелодий йилга айлантириш йўллари ташунтириб беринг.

47. Араб календари ойларининг номларини санаб беринг.
48. Ҳижрий-шамсий ойлари ҳақида сўз юритинг.
49. Мучал ҳисоби ҳақида маълумот беринг.
50. Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви тўғрисида сўз юритинг.
51. Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувида унли товушларнинг ифодаланишини тушунтириб беринг.
52. Қўлёзма асарларга хос ёзув усуллари ҳақида гапиринг.
53. Кўплик ва эгаллик қўшимчаларини араб алифбоси асосида ёзинг.
54. Шахс-сон қўшимчаларининг араб алифбосида ёзилишини изоҳланг.
55. Олмош сўз туркумига мансуб бўлган сўзларни араб имлосига айлантиринг.

لغت ЛУҒАТ

آ ا - A, O (И, У, Э, Ў)

اب	аб(у)	ота	
آب	об	сув	
ابان	ибо	торгиниш	
ابندا	ибтидо	бошланиш	
ابدا	абад	доимийлик, мангулик	
آباد	обдода	суғорилган, тобланган	
آباد	абдол	муқаддас кишилар	
آباد	обдаст	тахорат олиш	
آب	абр	булут	
آبرار	аброр	яхшилар, азизлар	
آبرو	абру	қош	
آبروشم	абришўм	ипак	آبراده
آبكام	абкам	соқов	
آباكى	обаки	серсув, нам	
آبگاردون	обгардон	чўмич	
آبن	ибн	ўғил, ғарзанд	
آبه	ўба	чодир, қапа	
آبهام	ибҳом	ноаниқлик	
آبواب	абвоб	эшиклар	

ابيات	абёт	байтлар
اتباع	атбоъ	итоат этувчилар
اتحاد	иттиҳод	бирлашиш
اتش	оташ	олов
اتشاز	оташбоз	олов билан уйнашувчи
اتشزبان	оташзабон	сўзга чечан
اتشگیر	оташгир	оташкурак
اتشین	оташин	ўтли, алангали
اتمام	итмом	тугатиш
اتهام	иттиҳом	айблаш, бўхтон
اجابت	ижобат	қабул бўлиш
اجتناب	ижтиноб	четланиш, ўзни четга тортиш
اجلاف	ажлоф	содда, гўл кишилар
اجمال	ижмол	қисқартиш
آچون	очун	олам, дунё
احاديث	аҳодис	ҳодисалар
احاطه	ихота	ўрам, қамраш
احتجاج	ихтижож	ҳужжатлаштириш
احترار	ихтироз	эҳтиёткорлик
احد	аҳад	якка, ёлғиз
احسنت	аҳсант(а)	офарин, баракалла

احكام	аҳком	"ҳукм" сўзининг кўп-лиги
احمر	аҳмар	қизил
اختر	ахтар	юлдуз
اختلاط	ихтилот	аралашиниш
اختلاف	ихтилоф	келишмовчилик
اختلال	ихтилол	бузилиш, бузиш
اخضر	ахзар	кўк, яшил
اخگر	ахгар	лахча чўғ
آخوند	охунд	устоз, муаллим
اوبار	идбор	бахтсизлик
آدمکش	одамқуш	қотил
آدینه	одина	жума кўни
اذن	изн	руҳсат
ارادت	иродат	берилиш, мойиллик
آرایش	оройиш	безак, зийнат
ارج	арж	баҳо, қиймат
ارجمند	аржуманд	қадрли, ҳурматли
ارذال	арзол	паст табақалар, разил-лар
ارسال	ирсол	жунатиш
ارشاد	иршод	йўлга солиш

ازدواج	издивож	уйланиш
آزرم	сзарм	уят, номус
اسارت	асорат	қул қилиш
اسامى	асоми	исмлар
اسب	асб	от
استغفار	истиғфор	тавба қилиш
استفاده	истиғода	фойдаланиш
اسد	асад	шер
اسرو	асру	куп, жуда, энг
اسود	асвад	қора
آسيابان	осиёбон	тегирмончи
اشتباه	иштибоҳ	янглишиш
اشك	ашк	кўз ёши
آشفته	ошуфта	паришон, тарқоқ
آشوب	ошуб	равғо, туполон
اشهب	ашҳаб	қулранг от
آشيان	ошён	уй, ин
اطبا	атиббо	табиблар
اطفال	атфол	болалар
اطلاع	иттилоъ	хабар, дарак
اعظم	аъзам	катта, улўғ
آغاز	оғоз	бошлаш

آفتابه	офтоба	қумғон
افزون	афзун	ортиқ, мул
افسر	афсар	тож
افسون	афсун	сеҳр, авраш
افشا	ифшо	фoш этиш
اکبر	акбар	энг катта
اکتساب	иктисоб	касб этиш
الطاف	алтоф	лутфлар, марҳаматлар
الغرض	алгараз	демак, мақсад
الفاظ	алфоз	сўзлар
آلوده	олуда	булганган
امواج	амвож	мавжлар, тўлқинлар
اموال	амвол	моллар
آماده	омода	тайёр, ҳозир
امين	амин	ишончли
امت	уммат	халқ миллат
امداد	имдод	мадад, кўмак
آموخته	омухта	ўрганган
آمیخته	омихта	қоришиқ
انتباه	интибоҳ	уйғотиш
انتخاب	интихоб	сайлаш
انتقام	интиқом	ўч

انتها	интиҳо	туғаш
اندازه	андоза	ўлчов
اندام	андом	бадан, қомат
اندوه	андух	ғам, қайғу
انفعال	инфиол	уялиш
انگشت	ангүшт	бармоқ
انگور	ангур	узум
انور	анвар	жуда нурли
انواع	анвоъ	ҳар хил
انهدام	инҳидом	йук бўлиш
اوچماق	учмоқ	жаннат
آورد	овард	жанг, уруш
اورنگ	авранг	тож-тахт
اوغان	ўгон	худо
اولوس	улус	халқ, омма
اھرمين	аҳраман	девлар бошлиғи
اھتتام	ихтимом	уриниш, ҳаракат қилиш
آھنگار	оҳангар	темирчи
ايراد	ирод	баён қилиш
ايمگاک	эмгак	меҳнат, машаққат
اينجو	инжу	марварид
اينه ساز	ойнасоз	кўзгусоз

آين	ойин	қоида, усул
	ب - Б	
باختر	бохтар	ғарб
باد	бод	шамол
باده	бода	май, вино
باديه	бодия	сахро, чул
باذل	бозил	бағишловчи
باران	борон	ёмғир
بار	бор	юк
باز	боз	очиқ, яна
بازرگان	бозаргон	савдогар
بازو	бозу	билак
بازی	бози	ўйин
بازيچا	бозича	қўғирчоқ
باشستان	бостон	қадимги
باطل	ботил	қалбаки
باطن	ботин	ичкари
باعث	бөис	сабаб
بالا	боло	юқори, уст
بام	бом	том
باور	бовар	ишонч

ببر	бобр	йулбарс
بچه	бачча	бола
بحر	бахр	денгиз
بحران	бухрон	касод, кризис
بخشيش	бахшиш	инъом, садақа
بد	бад	ёмон
بدرو	бадру	хунук
بدکردار	бадқирдор	ёмон қилиқли
بدل	бадал	алмаштириш
بذل	базл	сахийлик
بران	буррон	кескир, ўткир
برج	бурж	қарз, қарздорлик
برجسته	баржаста	машхур
برزگر	барзагар	уруғ сочувчи, деҳқон
برق	барқ	яшин
برقع	бурқаъ	парда
برپايان	бирён	қовурилган
بزرگ	буъз	эчки
بزرگ	бузрук	катта, улдуғ
بسته	баста	боғлиқ, тугун
بسمل	бисмил	суйилган
بصر	басар	кўриш

بقا	бақо	абадийлик
بلاد	билод	шаҳарлар
بليات	балиёт	оғат, қалокат
بنده	банда	қул
به	беҳ	яқши
بهبود	беҳбуд	тузук, соғлом
بهشت	беҳишт	жаннат
بيداو	бедод	жабр, зулм
بيدار	бидор	уйғоқ
بيرون	бирун	ташқари
بيش	беша	туқай, ўрмон
بين	бейн	ўрта, ора
بين	бино	кўрувчи

پ - II

پاي	по (й)	оёқ
پاست	побаст	тўтқун, асир
پاداش	подош	бадал, эваз
پارچه	порча	мато
پايان	поён	чет, охир
پايدار	пойдор	барқарор
پايمال	поймол	оёқ ости қилмоқ

پايز	поиз	күз
پدر	падар	ота
پدرو	падруд	хайрлашиш
پديدار	падидор	пайдо бўлмоқ
پذير	пазир	қабул қилмоқ
پور	пур	тўла, тўлиқ
پراکنده	пароканда	тарқалган
پرسش	пўрсиш	савол
پرستوك	парастук	қалдирғоч
پريروز	парируз	ўтган кўни
پسر	песар	ўғил
پسند	писанд	ёқтириш
پوشت	пўшт	орқа
پشت	пўшт	насл
پشم	пашм	юнг, жүн
پل	пул	кўприк
پلنگ	паланг	қоплон
پنج	панж	беш
پانجرا	панжара	дераза
پاند	панд	ўғит, насиҳат
پوشاک	пушок	ёпинчиқ, кийим
پويه	пўя	ўртача тезликда юриш

پدري	пайдарпай	изма-из
پيام	паём	хабар, дарак
پير	пир	қари, чол
پيرواخن	пироҳан	кўйлак
پيرو	пайрав	эргашувчи, изидан борувчи
پيش	пеш	олд
پيشبند	пешбанд	этак
پيشواز	пешвоз	кутиб олиш
پيشه	пеша	ҳунар, касб
پيکان	пайкон	ўқ
پيکار	пайкар	гавда
پيمان	паймон	аҳд, аҳднома
پيمانہ	паймона	ўлчов, андоза
پيوست	пайваст	бирлаштириш

ت - Т

تاب	тоб	бардош, чидам
تابان	тобон	товланувчи
تابستان	тобистон	ёз
تاجر	тожир	савдогар
تارىک	торик	қоронғи

تازی	този	араб
تالار	толор	зал
تاوان	товон	жарима
تألیف	таълиф	асар ёзиш
تامل	тааммул	сабр қилмоқ, чуқур уйлаш
تاھل	тааххул	уйланиш
تب	таб	иситма
تېر	табар	болта
تېجارت	тежорат	савдо
تېجانب	тажонуб	четлашиш
تېجسم	тажассум	тавдаланиш
تېجلى	тажалли	жилваланиш
تېجمل	тажмил	безаш
تېخيل	тахайюл	хаёл сурмоқ
تېجھيز	тажҳиз	жиҳозлаш
تېخت	тахт	ост
تېھسين	тахсин	мақтов, офарин
تېھمل	тахаммул	чидам
تېھقيق	тахқиқ	текшириб кўриш
تېھور	тахайюр	хайрон бўлиш
تدقيق	тадқиқ	майдалаб, синчиклаб текшириш

تدارک	тадорик	ҳозирлик кўриш
تدفین	тадфин	дафн этиш
تار	тар	ҳўл, нам
توراب	туроб	тупроқ, хок
تراکمه	тарокима	"туркман"нинг кўп-лиги
ترحم	тараҳҳум	рахм қилиш
تروید	тардиц	рад этиш
تارسو	тарсу	кўрқоқ
تاشبه	ташбеҳ	ўхшатиш
تضاد	тазод	қарама-қаршилик
تعاب	тааб	озор
تعجیل	таъжил	ошиқиш, орқага суриш
تعير	тағйир	ўзгариш
تافت	тафғ	қизғин
تفسير	тафсир	изоҳлаш
تۇفانگ	туфанг	милтиқ
تاқвим	тақвим	календарь
تاқаллۇم	тақаллум	сўзлаш, гапириш
تاқовар	тақовар	арғумоқ
تاқя	тақя	суянчиқ, ёстиқ
تالغ	талх	аччиқ

تاموغ	тамуг	дўзах
تاميز	тамиз	тоза
تاماننو	таманно	тилак, истак, орзу
تامуз	тамуз	саратон
تانگ	танг	тор
تند	тунд	ғазаб
تنوع	танаввуъ	турланиш, хилма-хил бўлиш
توزلوك	тузлук	тўғрилиқ
تواريخ	таворих	"тарих"нинг кўчилиги
توانلار	тавонгар	бой
توجه	таважжуҳ	диққат
توحيد	тавҳид	ягона деб билиш
توقف	таваққуф	тўхташ
تولد	таваллуд	туғилиш
تەھيە	тахия	тайёрлаш
تەسир	тир	ўқ
تەيرانداز	тирандоз	ўқчи
تەسир	тийра	қоронғи
تەسир	тиз	ўткир

ث - س

ثابت	собит	мустаҳкам
ثالث	солис	учинчи
ثانی	соний	иккинчи
شروت	сарват	бойлик
شروتمند	сарватманд	бой
شمر	самар	мева
شمن	саман	баҳо, қиймат
شنا	сано	мақтов
ثواب	савоб	хайрли иш

ج - ج

جادو	жоду	сеҳр
جاذب	жозиб	тортувчи
جاروب	жоруб	супурги
جام	жом	қадаҳ
جامه	жома	кийим
جامه دران	жомадаррон	кийимйиртар
جانب	жониб	томон, тараф
جانگاہ	жонкоҳ	жонни койитувчи
جاويدان	жовидон	мангу, абадий
جاه	жоҳ	мансаб
جاهل	жоҳил	нодон

جبل	жабал	тоғ
جبین	жабин	пешона
جراح	жарроҳ	хирург
جرء	журъа	бир ютум
جرم	журм	гуноҳ, айб
جزو	жүзв	булак
جستوجو	жустужу	қидирув
جسته	жаста	сакраб
جشن	жашн	байрам
جغد	жўғд	бойқуш
جمهور	жумхур	халқ, тўда
جنگل	жангал	ўрмон
جوالدز	жуволдиз	бигиз
جوان	жавон	ёш
جود	жуд	инъом, эҳсон
جوراب	журоб	пайпоқ
جوشن	жуш	қайнаш

	چ - چ	
چابک	чобук	чаққон
چارمنغز	чормағз	ёнғоқ
چاقى	чоқи	пичоқ, пакки

چاک	чок	Йиртиқ
چاکر	чокар	хизматкор
چاه	чоҳ	кудук, чуқур
چايدست	чапдаст	чапақай
چرخ	чарх	айланмиш, дунё
چرخ کين	чиркин	ифлос
چاسب	часп	елим, ёпишқоқлик
چاشم	чашм	кўз
چاشمه	чашма	булоқ
چغول	чуғул	чақимчи
چک	чак	томчи
چکيش	чукиш	болға
چکيدن	чакидан	томизмоқ
چهار	чаҳор	тўрт
چهل	чил (чеҳил)	қирқ
چنگ	чангак	қармоқ
چيز	чиз	нарса
چين	чин	Хитой
ح - Ҳ		
حاتم	ҳотам	саховат
حاج	ҳож(ж)	ҳаж қилувчи

حاجب	ҳожиб	парда, тўсиқ
حاذق	ҳозиқ	билимдон, моҳир
حاسد	ҳосид	ҳасад қилувчи
حباب	ҳубоб	кўпик, пуфак
حبيب	ҳабиб	дўст
حجاب	ҳижоб	парда
حجر	ҳажар	тош
حد	ҳад(д)	чегара
حرب	ҳарб	уруш
حرص	ҳирс	очкўзлик
حرير	ҳарир	ипак
حريف	ҳариф	шерик
حزين	ҳазин	ғамгин
حساس	ҳассос	сезгир
حظ	ҳазз	лаззат
حكيم	ҳаким	файласуф
حليم	ҳалим	мулоҳим
حماقت	ҳамоқат	аҳмоқлик
حمال	ҳаммол	юк ташувчи
حمد	ҳамд	мақтов
حنظل	ҳанзал	аччиқ тарвуз

خ - х

خار	хор	тикан
خارا	хоро	тош, гранит
خازن	хозин	соқчи, казиночи
خاطر	хотир	эс, ёд, уй
خاک	хок	тупроқ
خاکسار	хоксор	тубан, паст, қучсиз
خالی	холи	буш
خامه	хома	қалам
خاور	ховар	шарқ
خبر	хар	эшак
خبرام	хиром	бир-бир босиб юриш
خبرامان	хиромон	хиром қилувчи
خبرچنگ	харчанг	қисқичбақа
خبرد	хирад	ақл
خبرس	хирс	айиқ
خبرگيش	харгуш	қуён
خبروش	хуруш	бақирш, бўкириш
خيزان	хазон	куз
خضم	хасм	душман, рақиб
خضاب	хизоб	бўёқ, ранг
خط	хат	чизик, йул

خفيہ	хуфйя	яширинча
خالف	халаф	ўринбосар
خلقت	хилқат	ярагилиш
ضم	хам	букук, эгик
خممار	хаммор	майфурӯш
خندہ	ханда	кўлги
خواب	хооб	уйқу, туш
خواہر	хоҳар	опа, сингил
خوب	хўб	яхши, майли
خود	хўд	ўз
خورک	хўрак	овқат
خوشنویس	хушнавис	хаттот
خوشچین	хушачин	бошоқ терувчи
خوک	хук	чўчқа
خون	хун	қон
خوش	хеш	қариндош
خید	хайл	турух, тўда

و - د

دالان	долон	дахлиз, йўлак
دام	дом	тузоқ, тўр
داماد	домод	кўёв

دامن	доман	этак
دانش	дониш	билим
دانی	дойи	тоға
دبستان	дабиристон	мактаб
دراج	дуррож	тустовуқ
دراز	дароз	узун
دربان	дарбон	эшик оғаси
درانده	даранда	йиртқиш
درم	дирам	күмүш танга
دزد	дүзд	угри
دست	даст	күл
دستکش	дасткаш	күлқоп
دسته	даста	түда
دشوار	дүшвор	қийин
دقیق	дақиқ	нозик, ингичка
دلاور	диловар	мард, жасур
دلچسب	дилчасп	ёқимли
دلو	далв	челак, қовға
دلیر	далир	юракли, күркмас
دندان	дандон	тиш
دنو	дунув	паст
دود	дуд	тутун

دور	дур	узок
دوش	душ	елка
دوشاب	душоб	шинни
دوشيزه	душиза	қиз (бўйи етган)
دوك	дук	урчук
دون	дун	пасткаш
ده	деҳ	қишлоқ
دهاتي	деҳоти	қишлоқлик
دهر	дахр	замон, дунё
دهرى	дахрий	диндан юз ўгирган
دهن	дахан	оғиз
ديدار	дийдор	кўришиш
ديده	дийда	кўз, қароқ
دير	дайр	бутхона
ديروز	дируз	кеча
ديگ	диг	қозон
ديگر	дигар	бошқа, ўзга
ديهميم	дайҳим	тож, тахт
	ذ - <u>э</u>	
ذات	зот	моҳият
ذبيحه	забиҳа	қурбонлик

ذرات
ذکى
ذلت
ذليل
ذوالقرنین

заррот	"зарра"нинг кўпчилиги
закий	зийрак
зиллат	ҳақирлик
залил	тубан, паст
зу-л-қарнайн	икки шоҳлик

ر - Р

رابطه
رابع
راز
راغ
راغب
راقم
راكب
رام
راوى
راه
راهنما
رايگان
ربيع
ربيه
رجوع

робита	алоқа
робе(ъ)	тўртинчи
роз	сир
роғ	чаман
роғиб	мойил, хоҳишли
роқим	рақам қилувчи, ёзувчи
рокиб	миниб борувчи
ром	бўйсунуш
ровий	ривоят айтувчи
роҳ	йўл
роҳнамо	йўлбошчи
ройигон	текин, йўлдан топилган
рубъ	чорак
рутба	даража
ружу(ъ)	мурожаат, қайтиш

رحلت	риҳлат	жўнаш
رخسار	рухсор	юз
رخش	рахш	жийрон от
رز	раз	ток (узум)
رزم	разм	жанг, уруш
روستخيز	рустахез	ғавго, туполон
رسن	расан	арқон
رسیده	расида	етилган
رشته	ришта	ип, тола
رشد	рўшд	ўсиш
رشوه	ришва (т)	пора
رطوبت	рутубат	захлик, намлик
ركاب	рикоб	узанги
رفتار	рафтор	юриш, муомала
رفت و آمد	рафт-уомад	борди-келди
رفعت	рифъат	юксалиш
رفيع	рафий	юксак, баланц
رفيق	рафиқ	ўртоқ
رہمق	рамақ	энг охирги нафас
رہجور	ранжур	касал
روباہ	рубох	тулки
رود	руд	арик, дарё

روز	руз	кун
روضه	равза	жаннат боғи
روغن	рўвған	мой, ёғ
روی	руй	юз, чехра
رها	раҳо	қутулмоқ
ريزه	реза	майда
ريسمان	рисмон	арқон
ريش	риш	соқол
ريشه	риша	томир, ўзак

ز - з

زانو	зону	тизза
زاييل	зойил	йўқ бўлувчи
زبان	забон	тил
زبر	забар	уст
زبون	забун	ожиз, заиф
زخم	захм	яра
زر	зар	олтин
زراعت	зироат	деҳқончилик
زرد	зард	сарик
زردالو	зардолу	ўрик
زردک	зардак	сабзи

زلف	зүлф	жамалак
زمره	зүмра	тоифа
زمستان	зимистон	қиш
زمین	замин	ер
زن	зан	хотин
زنبور	занбур	ари
زنجھان	занаҳдон	ияк
زنده	зинда	жонли, тирик
زنگ	занг	қўнғироқ
زود	зуд	тез
زهرة	заҳра	ут (ичдаги)
زیبا	зебо	гузал, чиройли
زیر	зер	ост
زیور	зевар	безак

ژ - ж

ژاله	жола	щудринг
ژنده	жаңда	жулдур кийим
ژیوه	жива	симоб

س - с

سابع	собе(ъ)	еттинчи
ساجد	сожид	сажда қилувчи

ساحر	соҳир	сеҳрловчи
سادس	содес	олтинчи
سار	сор	туя
ساربان	сорбон	туякаш
سافر	соғар	қадах, жом
ساكن	сокин	яшовчи
سال	сол	йил
سالک	солик	сўфий
سامان	сомон	бойлик, қудрат
سایر	сойир	бошқа, ўзга
سبز	сабз	яшил, кўк
سپارش	сепориш	топшириқ
سپاس	сепос	мақтов, мадҳ
سپاه	сипох	армия
سپهر	спеҳр	осмон гўмбази
سجى	саҳо	сахийлик
سختن	сухан	сўз
سر	сар	бош
سرباز	сарбоз	солдат
سرحد	сарҳад	чегара
سرخ	сурх	қизил
سرخوش	сархуш	ширакайф

سرد	сард	совуқ
سردار	сардор	бошлиқ
سارزمين	сарзамин	мамлакат
سارزانش	сарзаниш	таъна, гина
سارشک	сиришк	кўз ёши
سارگشته	саргашта	ажабланган
سارما	сармо	совуқ
سارنيگون	сарнигун	остин-устин қилинган.
سرو	сарв	дарахт
سرود	суруд	ашула, куй
سرور	сурур	шодлик, хурсандлик
سعی	саъй	ҳаракат
سعد	саъд	бахт
سقط	сақат	чиқинди
سک	сак	ит
سکاک	саккок	пичоқчи
سگبان	сагбон	итбоқар
سنگ	санг	тош
سنگسار	сангсор	тошбўрон
سنگين	сангин	оғир, вазмин
سوارى	сувори	отлик, чавандоз

سوخته	сухта	куйган
سود	суд	фойда
سوزن	сузан	игна
سه	се	уч
ساحل	саҳл	енгил, осон
سحو	саҳв	хато, янглиш
سب	себ	олма
سيف	сайф	қилич, шамшир

ش - III

شاطر	шотир	эпчил, чаққон
شانه	шона	тароқ
شاحسوار	шоҳсувор	чавандоз
شايان	шоён	лойиқ, муносиб
شب	шаб	кеча
شبان	шубон	қўйбоқар, чўпон
ششتر	шутур	туя
شجر	шажар	дарахт
شرار	шарор	учқун
شركت	ширкат	шериклик
شريف	шариф	шарафли
شطرنج	шатранж	шахмат

شعبه	шўъба	бўлим
شعرا	шўаро	шоирлар
شعور	шўур	онг, идрок
شفاف	шаффоф	тиниқ
شفع	шафеъ	ҳимоячи
شکار	шикор	ов
شکسته	шикаста	синиқ
شکم	шекам	қорин
شکند	шиканжа	эзиш, қийнаш
شکوه	шиква	шиксыт
شکوه	шўкуҳ	улўғворлик, тантана
شماره	шўмора	сон
شمس	шамс	кўёш
شنگرف	шингарф	қизил бўёқ
شورش	шўриш	жанжал, тўполон
شوهر	шўхар	эр
شاهد	шаҳд	асал, бол
شهریار	шаҳриёр	буюк, подшоҳ
شیر	шир	сут
شینگرف	шингарфий	қизил бўёқ, қизил ранг
شیرین	шиван	нола
شیوه	шева	ноз, усул, йўл

ص - س

صابر	собир	сабрли, бардошли
صاحب	соҳиб	эга, хўжайин, дўст
صاديق	содиқ	вафодор, чин
صالح	солиҳ	тўғри, тартибли
صامت	сомит	сўзсиз, индамас
صبا	сабо	майин шамол
صباح	сабоҳ	эрталаб, тонг
صباحات	сабоҳат	чирой, гўзаллик
صباغ	саббоғ	бўёқчи
صبح	субҳ	тонг
صبي	саби	ўғил бола, ўспирин
صحيح	саҳиҳ	тўғри, чин, асл
صد	сад	юз(сон)
صدا	садо	овоз, товуш
صدر	садр	кўкрак, бошланиш
صراة	сирот	тўғри йўл
صعب	саъб	қийин, оғир
صفا	сафо	тозалик, софлик
صفر	сафар	қамария йилининг 2-ойи
صلا	сало	чақириқ, ницо

صلاح	салоҳ	яхшилик
صلح	сулҳ	тинчлик, яраш
صندل	сандал	дарахт
صواب	савоб	адолатли, тўғри
صوت	савт	садо, товуш
صور	сур	карнай, сурнай
صوف	суф	мовут, дағал жун газлама

صياد	сайёд	овчи
صيد	сайд	ов
صيغى	сайғи	ёзги
صيقل	сайқал	жило бериш

ض - 3

ضابت	зобит	оқсоқол
ضامن	зомин	кафил
ضاحك	зоҳик	қулувчи
ضايح	зое(ъ)	бекор кетган
ضخم	захим	семиз, тўла
ضعيف	за(ъ)иф	ожиз, кучсиз
ضلالت	залолат	адашишлик
ضمير	замир	кўнгил, ички дунё
ضيا	зиё	ярқираш, нур
ضيق	зиқ	танглик, қисилганлик

ط - T

طاحونه	тоҳуна	тегирмон тоши
طاس	тос	тоғора
طاعت	тоат	итоат қилиш
طالع	толе (ъ)	бахт, тақдир
طامع	томеъ	таъма қилувчи, очкўз
طاهر	тоҳир	тоза, пок, айбсиз
طب	тиб	медицина
طبابت	табобат	врачлик
طباخ	таббоҳ	ошпаз
طبرخون	табархун	қизил новдали тол
طبع	табъ	хулқ, табъ
طبل	табл	ноғора
طبيب	табиб	врач, медик
طراح	тарроҳ	чизмачи, план ту- зувчи
طراوت	тароват	хўллик
طرب	тараб	хурсандлик, ўйин- кулги
طرح	тарҳ	план, тасвир
طرفه	турфа	қизиқ, ажойиб, нодир
طره	турра	соч жингалаги

طريق	тариқ	усул, йўл
طمعہ	туъма	емиш, овқат
طفولیت	туфўлият	болалик
طلايہ	талоя	қўшиннинг илғор қисми
طلعت	талъат	қиёфа, сиймо
طلوع	тулуъ	чиқиш
طویل	тавил	узун, олис
طويہ	тавила	ошхона, молхона
طيارہ	тайёра	самолёт
طير	тайр	қуш

ظ - 3

ظاہر	зоҳир	пайдо бўлмоқ
ظرافت	зарофат	келишганлик, зеболик
ظرف	зарф	идиш, товоқ
ظريف	зариф	чиройли, гўзал
ظفر	зафар	ғалаба
ظلمت	зулмат	қоронғилик
ظہر	зуҳр	пешин, туш вақти
ظہور	зуҳур	кўриниш, юзага келиш

ع - Ъ (А,И,У)

عاج	ож	ўил сўяги
عارض	ораз	юз, рухсор
عارف	ориф	билимдон, доно
عاصي	осий	осий, гуноҳкор
عامي	оми	оммавий, саводсиз
عبث	абас	беҳуда, фойдасиз, бе- маъни
عبيد	абид	қўллар, бандалар
عجم	ажам	араб бўлмаган, эронли, форс
عجيب	ажиб	қизиқ
عداوت	адоват	душманлик, кек
عدد	адад	миқдор, сон
عدم	адам	йўқлик, йўқ
عدو	адув	душман
عريان	урён	қип-яланғоч
عذل	азл	бушатиш, мансабдан тушириш
عزم	азм	бирор ишга қасд этиш
عرش	арш	осмоннинг энг юқориси
عروسي	аруси	келин, келинчак
عروسك	арусак	ўйинчоқ

عروض	аруз	шеър вазнлари
عرين	арин	урмон, туқай
عصا	асо	ҳасса, таёқ
عصار	ассор	жувозкаш, ёғчи
عضو	узв	азво
عطار	аттор	упа-элик сотувчи
عطارود	аторуд	меркурий сайёраси
عظيم	азим	улуг, катта
عقد	ақд	никоҳ
عقرب	ақраб	чаён
عقيق	ақиқ	қимматбаҳо қизил тош
علا	алоло	шовқин-сурон
علاف	алаф	ўт
علو	улв	юқори
علي	алил	касал, хаста
علم	алам	байроқ, белги
عمل	амал	умид, истак
عمده	умда	муҳим
عميق	амиқ	чуқур
عنب	анбар	хушбўйлик
عندليب	андалиб	булбул
عنقا	анқо	афсонавий қуш

عوام	авом	умум, халқ
عهد	аҳд	ваъда, сўз бериш
عيد	ийд	байрам, ҳайит
عیسی	исо	Исо (пайғамбар)
عینک	айнак	кўзойнак
عینیت	айният	ўхшашлик

غ - Ғ

غاو	ҒОВ	дарахтзор
غارب	ҒОРИБ	ботиш, сўниш
غارث	ҒОРАТ	талон-торож
غافل	ҒОҒИЛ	гоғил, беҳабар
غانم	ҒОНИМ	ўлжа қилувчи
غاب	ҒОБ	саҳро, урмон
غبرا	ҒАБРО	чанг, тупроқ, бостан ер
غدار	ҒАДҚОР	ҳийлакор, золим
غذال	ҒАЗОЛ	кийик, оҳу
غذا	ҒАЗО	таом, овқат
غريب	ҒАРИБ	мусофир, ғариб
غلام	ҒУЛОМ	қул
غماز	ҒАММОЗ	сир очувчи, чақимчи

غمزه
 غسال
 غسل
 غفور
 غلام
 غمگسار
 غنا
 غنى
 غواص

Ғамза	күз ишораси
Ғассол	(улик) ювғучи
Ғүсл	чүмилиш
Ғафур	кечирувчи
Ғулом	хизматкор, қулбачча
Ғамгусор	меҳрибон, ғамхўр
Ғино	бойлик
Ғани	бой
Ғаввос	сузувчи

ف - Ф

فاتح
 فاتحہ
 فاتحہ
 فاتحہ
 فاشش
 فارغبال
 فاشش
 فاضل
 فایق
 فتان
 فتوا
 فراموش

Ғотих	очувчи, забот этувчи
Ғотиха	босланиш, дуо
Ғохира	шонли, гўзал, порлоқ
Ғохиш	ёмон, ярамас
Ғоригбол	хотиржам
Ғош	очиқ, ошкор
Ғозил	ортиқ
Ғойиқ	устун, юқори
Ғаттон	жозибали күз, ғитначи
Ғатво	қонун
Ғаромуш	унутиш

فرخنده	фәрхунда	яхши, қўтлуғ
فردوس	фирдавс	жаннат боғи
فرح	фәрруҳ	ғўзал юз, бахтли
	фариб	алдаш
فراش	фәррош	суқурувчи
فرد	фард	ёлғиз, икки мисра
		шеър
فرزانه	фәрзона	билимдон
فارش	фарш	олам, ер юзи
فرقه	фирқа	тўда, жамоат
فرقت	фурқат	айрилиқ
فريد	фарид	ягона, якка
فساد	фасод	бўзуқлик
فسانه	фасона	ҳикоя, эртак, достон
فساحت	фасоҳат	чечанлик
فطرت	фитрат	табиат, характер
فقوا	фуқаро	камбағаллар
فلكي	фалаки	астрономик
فنا	фано	фўқлик
فنون	фунун	фәнлар
في الحال	филҳол	дарров, ўша заҳоти

ق - Қ

قاچۇ	қопу	эшик, дарвоза
قاروغ	қороғ	күз қорачиғи
قاش	қош	олд, хүзур
قاصر	қосир	қисқа, камчиликли
قانع	қонеъ	қаноатли
قاموق	қомуқ	хамма, барча
قبان	қабон	эркак тўнгиз
قبض	қабз	тутиш, ушлаш
قەغەن	қадаған	таъқиқланган
قراپە	қароба	май шишаси
قراپت	қаробат	яқинлик
قرار	қарор	тинчлик, ором, сабот
قرن	қарн	аср
قريب	қариб	яқин, сўхбатдош
قرداش	қурдош	тенг, ёндош
قصاب	қасаб	най, қамиш, мата
قصبە	қасаба	шаҳарча, катта қишлоқ
ققنۇس	қақнус	мавхум бир қуш
قلە	қулла	чўққи
قلیان	қалён	чилиим

قليل	қалил	кам, озгина
قىموق	қамуқ	барча, ҳамма
قىمر	қамар	ой
قىمىص	қамис	кўйлак
قىندىل	қандил	осма шамдон
قول	қавл	сўз
قولان	қулон	ёввойи эшак
قوت	қут	емак, овқат
قولداش	қўлдош	ёрдамчи, ўртоқ
قونالغۇ	қўнолға	қўнар жой
قهار	қаҳҳор	қаҳр қилувчи
قەھوخانە	қаҳвахона	чойхона, кафе
قىيات	қиёт	ўзбек уруғларидан
قىيچاق	қишчоқ	ўзбек уруғларидан бири
قىيرمىز	қирмиз	қизил ранг

ك - К

كاح	коҳ	сарой, қаср
كاذب	козиб	ёлғончи
كار	кор	иш
كارگر	коргар	ишчи
كاسب	косиб	ҳунарманч

كالا	коло	товар, мол
كام	ком	мақсад, истак, орзу
كامران	комрон	мақсадга эришган
كامل	комил	етук
كبود	кабуд	кўк осмон
كبير	кабир	катта, улуг
كوتال	кўтал	довон
كسرات	касрат	кўнлик, мўллик
كشيف	касиф	дағал, қўпол
كج	каж	эгри, қийшиқ
كدمبانو	кадбону	уй бекаси
كرامت	каромат	сахийлик
كشردم	каждум	чаён
كيسه	киса	чўнтак, ҳамён
كشاد	кушод	очиқ, очилиш
كشور	кишвар	мамлакат
كلاه	кулоҳ	бош кийими
كلاغ	калоғ	қарға
كلك	килк	қалам, қамиш қалам
كامال	камол	етуклик
كناز	канор	қирғоқ, чет; қучоқ
كنج	кунж	бурчак

کوثر	кавсар	жаннат булоғи
کوکبہ	кавкаба	юлдуз
کوه	куҳ	тоғ
کوهان	кӯхан	эски, қадимги
کای	кай	улуг подшоҳ
کینت	кент	жой, макон
کینہ	кина	адоват, қасос
کیوان	кайвон	сатурн (планета)

گ - Г

گام	гом	одим, кадам
گاو	гов	сигир
گач	гач	оҳак, ганч, бур
گزار	гузар	утиш, кечиш
گراہی	героми	қимматли, азиз
گراہمایہ	геронмоя	қимматбаҳо
گربہ	гӯрба	мушук
گرجی	гуржи	грузин
گردان	гардон	айланувчи
گردن	гардан	бўйин
گردون	гардун	осмон
گرگ	гӯрг	бӯри

گرم	гарм	Йссиқ
گیران	гирён	Йигловчи, йиги
گزار	газар	сабзи
گشت	гашт	айланиш, юриш
گفتار	гуфтор	нутқ, сўз
گل	гил	лой
گلاب	гулоб	гул сувчи май
گلچين	гулчин	гул тешичи
گلغام	гулғом	гулранг
گلگونہ	гулгуна	упа-элик
گمشت	гумашта	ваколат берилган вакил
گمراه	гумроҳ	йўлдан адашган
گنج	ганж	казина
گندم	гандум	буғдой
گوشه	гуша	бурчак, хилват, чекка
گونگون	гуногун	хилма-хил
گوهر	гавҳар	инжу, дур, ёқут

لات

лот

ل - ل.

йуксил, камбағал

لاجورد

ложувард

тўқ кўк тусли тош

لاوه	лода	нодон, аҳмоқ
لازم	лозим	керак, лозим
لاش	лош	мурда, лош
لاغر	лоғар	ориқ
لال	лол	соқов
لايىخ	лойиҳ	очиқ, равшан
لابون	лабон	сут
لاخت	лахт	парча
لسان	лисон	тил
لطف	лутф	яхши муомала
لطيف	латиф	юмшоқ
لعل	лаъл	қизил рангли тош
لعين	лаин	лаънати, аблаҳ
لفظ	лафз	суз ифода
لك	лак	юз минг
لمعه	ламъа	ёлқин, шуъла
لئيم	лаим	хасис, паст одам
		م — M
مباين	мобайн	ора
مادر	модар	она
مار	мор	илон

ماضى	мозий	утмиш
مانع	монеъ	тўскинлик қилувчи
مانند	монанд	ухшаш
ماوى	мовий	мовий, кўк
ماه	моҳ	ой
ماحتاب	моҳтоб	ойдин
ماهى	моҳи	балиқ
مباحات	мубоҳот	мақтаниш, фахрла- ниш
مبدع	мабдаъ	келиб чиқиш, бош- ланиш
مبارا	мубарро	холи, озод
مبارهن	мубарҳан	аниқ, равшан, очиқ
مترجم	мутаржим	таржимон
متصل	муттасил	ўзлуксиз
متن	матн	текст
مجنون	мажнун	жинни, телба
مجهول	мажҳул	номаълум
محبوب	маҳбуб	севикли
محدود	маҳдуд	чекланган
محرم	муҳаррам	қамария йилининг I-ойи
مخفى	маҳфил	тўғарақ, жамият

مختصر	мухтасар	қисқа
مخدوم	махдум	хўжа, жаноб
مخزن	махзан	омбор, хазина
مخمور	махмур	маст, хумор
مراد	мурод	истак
مردم	мардум	халқ, кўз қорачиги
مردمک	мардумак	қорачиқ
مورغ	мўрғ	қуш, товуқ
مورغوبى	мурғоби	ўрдак
مرغوب	марғуб	ёқимли, сеvimли
مريض	мариз	касал, бемор
مذلت	мазаллат	хўрлик, хорлик
مسرور	масрур	шод, хурсанд
مسعود	масъуд	бахтли
مسموع	масмуъ	эшитилган
مسيح	масиҳ	Исо пайғамбар лақаби
مشام	машом	димоғ
مشترک	муштарак	умумий
مشترى	муштарий	юпитер сайёра
مشموم	машмум	ёқимли ҳид
مطبخ	матбах	ошхона
مضطرب	музтариб	изтиробда қолган

منظر	мазҳар	кўриниш
معرا	муарро	бўш, холи, очик
معصوم	маъсум	гуноҳсиз, пок, тоза
معطر	муаттар	хушбўй
معنى	муғанний	созанда
مفتاح	мифтоҳ	калит
مفلس	муфлис	камбағал, бечора
مقدم	муқаддам	илғор, илгариги
مقلد	муқаллид	тақлид қилувчи
مكرم	мукаррам	олижаноб, кароматли
مگس	магас	пашша
ملاح	маллоҳ	кемачи, қайиқчи
ملاحت	малоҳат	ёқимли
ممتاز	мумтоз	сараланган
منشى	мунший	котиб
منظر	манзар	кўриниш, қиёфа
منفعل	мунфайл	ҳижолатли, уялган
منور	мунаввар	ёруғ, нурли
منير	мунир	ёритувчи
مور	мўр	чумоли
موزون	мавзун	чиройли, гўзал
مورخ	муаррих	тарихчи

موش	МУШ	СИЧҚОН
مھیب	МУҲИБ	ҲАЙБАТЛИ
موی	МУЙ	СОЧ, ЖУН
میان	МИЁН	ЎРТА
میز	МИЗ	СТОЛ
میزان	МЕЗОН	ЎЛЧОВ

ن - Н

نابکار	НОБАКОР	ЯРАМАС
ناسنا	НОБИНО	КЎР, КЎРМАС
ناتوان	НОТАВОН	КЎЧСИЗ
ناخون	НОХУН	ТИРНОҚ
ناخوش	НОХУШ	КАСАЛ, БЕТОБ
ناحه	НОҲИЯ	МАМЛАКАТ, РАЙОН
ناظم	НОЗИМ	ТАРТИБГА СОЛУВЧИ, ШОИР
نادره	НОДИРА	ЯГОНА, ТЕНГИ ЙЎҚ
ناکام	НОКОМ	МАҚСАДГА ЕТМАГАН
ناگاه	НОГОҲ	БИРДАН, ТЎСАТДАН
نامه	НОМА	ХАТ
نايل	НОЙИЛ	ЭРИШУВЧИ
نبوت	НУБУВВАТ	ПАЙҒАМБАРЛИК
نهار	НАҲОР	ТУШЛИК ОВҚАТ

بجوم	нужум	юлдузлар
نجيب	нажиб	олий насаб
بخلي	нахл	кучат, дарахт
بزديک	наздик	яқин
بنساج	нассож	туқувчи
بنسيم	насим	ел, шамол
بنساق	насақ	тартиб, равиш
بنصرت	нусрат	ғалаба
بنظم	назм	тартиб, поэзия
بنظير	назир	ўхшаш
بنعل	наъл	тақа, пошна
بنکته	нукта	нозик фикр
بنکته	накхат	хушбўй
بنگين	нигин	узук, муҳр
بنگون	нигун	эгилган, бўкилган
بنمک	намак	туз
بنمودار	намудор	кўринишли
بنوش	нўш	ичиш
بنوکر	навкар	хизматкор
بنهاد	ниҳод	яралиш
بنهان	ниҳон	яширин
بنهنگ	наҳанг	кит, балиқ
بنيازمند	ниёзманд	камбағал, ўтинувчи

و - В,У,Ў

واجب	вожиб	зарур, керак
واحد	воҳид	бирлик, ягона
واصل	восил	етишувчи
واضح	возиҳ	очиқ, равшан
والد	волид	ота
والده	волида	она
والي	волий	ҳоким, подшоҳ
وامق	вомуқ	ошиқ
واجب	важаб	қарич
وجه	важҳ	юз сабаб, йул
ورزش	варзиш	машқ, кўникма
وسط	васат	ўрта
وقوف	вуқуф	билиш, хабардорлик

ه - Ҳ (А)

هجر	ҳажр	айрилиқ, жудолик
هذه	ҳудҳуд	попишак
هزار	ҳазор	минг
هفت	ҳафт	етти
هلال	ҳилол	янги кўринган ой
همای	ҳумой	афсонавий бахт қуши

همراه

хамроҳ

йўлдош

ی - Е, И (И, Э)

یخ
یزدان
یکتا
ییرچی

ях

муз

яздон

худо

якто

якка, тенгсиз

йирчи

бахши

И Л О В А -

علاوه

علاوه

Араб ҳарфлари билан "Ассалом" сўзи битилган кабултар расми.
Тухтамурад Зўфаров тасвири.

قلم و السون المالى اول كاتر بى تحميدك
كه فساط دقمى سوردمدى شود مايلد
كاه بد حدف سقو طيله قيلود تا دئاد
كاه بد نقطه قصود يله كوزى كوز مايلد

Гуллик кӯфий хати

قللما ولسون ما مللا كل ما مل
كله فساك ر قمللا سور من لا شوق
طاه بى لحرفه سقوق طيله قيله
طاه بى نقطه قصور يله كورن كور يله

Насх хати

قلم اولسون ای اول کاتب بد تحریر لک
که فساد رسمی سورمزی شور ای پلر
گاه بر حرف سقوطیله قیلور نادر
گاه بر نقطه قصور یله کوزی کور ای پلر

Сулс хати

قَدْ أُولِيَسُوْٓنَ اِلٰى وَاوَلٰٓئِكَ اَتٰتِبٰٓتِكُمْ بِرِجْمٍ كَبِيْرٍ كَاثِرٍ
كَلِمٰٓتٍ فَيَسْتَأْتِيْنَ اِيَّكُمْ سُوْرًا مِّنْ رَّسُوْلٍ كَاثِرٍ
كَلٰٓمًا بَرًّا مِّنْ رَّسُوْلٍ طَيِّبٍ اَمَّا قَوْلُكَ يَا زَيْدُ
كَلٰٓمًا بَرًّا فَقَدْ مَضٰٓءُ رِجْلَيْكَ كَوْنًا كَوْنًا

Таълиқ хати

تقدیر سے فطرتی احکام سے بہت کھیرت
حرف کوڑ سے سیر منہ شرمندہ راہیر
طوبہ جو حریف سے قیود قیود نادر
طوبہ برنقطہ صومیریکہ کو فلاح کسیر راہیر

Райҳоний хати

قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهُ
فَمَا أَكْبَرُ وَسُوْرَ اٰلِ اٰوٰك
كَلِمَةً فَمَسَا لَدَىٰ مَرْحَمٍ
سُوْرَ مَرْحَمٍ شُوْرًا يَكْبُرُ
كَلِمَةً بِرَحْمَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ
سَقُوْطِيْلًا قَبِيْلًا نَّارًا
مِّنْ نَّارٍ يَخْرُجُ مِنْهَا
سُقُوْطٌ مِّمَّا يُمَوِّدُ الْاَعْيُنَ
وَلَا يَذُوْرُ وَلَا يَخْشَىٰ

Девони жалий хати

آز آرز اور سرگانهیں در لانا ہو لو
فطر و فطریہ میں سرور یا ہو لو

Риқоъ хати

خلایق غاکو مایقیب بی نوا
اوزونکارو اکور ساکان نی روا

Настаълик хати

قلم اولسون الى اول كاتب بد تحرير ك
كرف اور قسى سور مزمى شور ايلر
گاه بر حرف سقو طيله قيلور ناورى نار
گاه بر نقطه قصور يله كوزى كور ايلر

Шикаста хати

کرب کعبه عمر تلح جمیل و دلیران
گر کس خرم بکوی میان کسکفت نیست
حیو لایب غم تو و مهر کسکفت

خطاط سیف الدین نع الدینوف

ХАТТОҒЛИК САҢЪАТИ НАМУНАЛАРИ

Шахсий илтимосимизга кўра, каллиграфик машқлар Маъмура Рашидова, араб хат турлари эса Сайфитдин Рафитдинов томонидан битилди.

ا ب پ ت ث

ج چ ح خ

د ذ ر ز

س ش

ص ض ط ظ

ع غ ف ق

ک گ ل م

ن و ه ی

ا با ب ب ب

ب ب ب ب ب

ص ح ح ح ح

ص ص ص ص ص

ط ط ط ط ط

ق ق ق ق ق

ح ح ح ح ح

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ع ع ع ع ع

ع ع ع ع ع

ع ع ع ع ع

ع ع ع ع ع

ع ع ع ع ع

کب گج کد گر

کس گص کط گج

کف گو گل گک

کل گل کم گن کو

کہ گھ کی گے

هف هج هه هر

هس هص هط هع

هف هق هک هگ هل

هم هن هو هي

هع هه هه هه

شربت گلخن گلشن

بیرم اطلس بخت رهبر

گوهر دلداز دلبر غیرت

سلطان جوهر دفتر اکبر

کتاب لباس کبار

باشستی و ذوق بغض انا باشستی
جسمی قیل صدق انا قاشستی
نون کو زبونگا ایلا گالی نور فاشستی
سیرتین آی انگلا سیرتین قو باشستی

Ҳижрий ва григорий календарлари
муддатлари мослиги

Ҳижрий йиллар	Йиллар- нинг цикл сираси	Григорий календари муд- датлари ва ҳафтанинг I муҳаррам тўғри кела- диган куни
1371*	21	2.Х.1951, сешанба
1372	22	21.ІХ.1952*, якшанба
1373	23	10.ІХ.1953, пайшанба
1374*	24	30.УШ.1954, душанба
1375	25	20.УШ.1955, шанба
1376*	26	8.УШ.1956*, чоршанба
1377	27	29.УП.1957, душанба
1378	28	18.УП.1958, жума
1379*	29	7.УП.1959, сешанба
1380	30	26.УІ.1960*, якшанба
1381	1	15.УІ.1961, пайшанба
1382*	2	4.УІ.1962, душанба
1383	3	25.У.1963, шанба
1384	4	13.У.1964*, чоршанба
1385*	5	2.У.1965, якшанба
1386	6	22.ІУ.1966, жума
1387*	7	11.ІУ.1967, сешанба
1388	8	31.Ш.1968*, якшанба
1389	9	20.Ш.1969, пайшанба
1390*	10	9.Ш.1970, душанба
1391	11	27.П.1971, шанба
1392	12	16.П.1972*, чоршанба

I393*	I3	4.II.1973, якшанба
I394	I4	25.I.1974, жума
I395	I5	14.I.1975, сешанба
I396*	I6	3.I.1976, шанба
I397	I7	23.XI.1976*, пайшанба
I398*	I8	12.XI.1977, душанба
I399	I9	2.XI.1978, шанба
I400	20	21.XI.1979, чоршанба
I401*	21	9.XI.1980*, якшанба
I402	22	30.X.1981, жума
I403	23	19.X.1982, сешанба
I404*	24	8.X.1983, шанба
I405	25	27.IX.1984*, пайшанба
I406*	26	16.IX.1985, душанба
I407	27	6.IX.1986, шанба
I408	28	26.VIII.1987, чоршанба
I409*	29	14.VIII.1988*, якшанба
I410	30	4.VIII.1989, жума
I411	I	24.VII.1990, сешанба
I412*	2	13.VII.1991, шанба
I413	3	2.VII.1992*, пайшанба
I414	4	21.VI.1993, душанба
I415*	5	10.VI.1994, жума
I416	6	31.V.1995, чоршанба
I417*	7	19.V.1996*, якшанба
I418	8	9.V.1997, жума
I419	9	28.IV.1998, сешанба
I420*	10	17.IV.1999, шанба
I421	11	6.IV.2000*, пайшанба

Юлдузча кабиса йилни билдиради: Ҳижрий
йил 355, Григорий йили 366 кунлик булади.

Қуёш календары ойларының номлары, уларының луғавий маъносиде ва миллдий календарь ой-қуңларыга мослиги

Ж а д в а л и

№	арабчасиде	қадимги түркийчасиде	русчасиде	қозирги тилимиздаги маъносиде	Эрон қуёш календары ойларыга мослиги
I	хамал	қузи	овен	қуи, қузи	фарвардин
2	савр	уз (уд, уй)	телец	ситир	урдибехешт
3	жавзо	эрантис	близнецы	этизақлар	хурдод
4	саратон	қучиқ	рак	қисқичбақа	тир
5	асад	арслан	лев	шер	мурдод
6	сунбула	буғдай башы	дева	бошоқ	шаҳривар
7	мезон	улгу	весы	тарози	мэхр
8	акраб	чазан	скорпион	чаён	обон
9	қавс	йа	скобки	ей	озар
10	жадий	уғлақ	козерог	эчки	дай
11	далв	қунак	водолей	қовға	бахман
12	хут	балиқ	рыба	балиқ	эсванд

М У Ч А Л

1. Сичюн	1960	1972	1984	1996	2008	2020	2032	2044	2056	2068
2. Сигир	1961	1973	1985	1997	2009	2021	2033	2045	2057	2069
3. Йулбарс	1962	1974	1986	1998	2010	2022	2034	2046	2058	2070
4. Күён	1963	1975	1987	1999	2011	2023	2035	2047	2059	2071
5. Балик	1964	1976	1988	2000	2012	2024	2036	2048	2060	2072
6. Илон	1965	1977	1989	2001	2013	2025	2037	2049	2061	2073
7. От	1966	1978	1990	2002	2014	2026	2038	2050	2062	2074
8. Куй	1967	1979	1991	2003	2015	2027	2039	2051	2063	2075
9. Маймун	1968	1980	1992	2004	2016	2028	2040	2052	2064	2076
10. Товуқ	1969	1981	1993	2005	2017	2029	2041	2053	2065	2077
II, Ит	1970	1982	1994	2006	2018	2030	2042	2054	2066	2078
12. Тунғиз	1971	1983	1995	2007	2019	2031	2043	2055	2067	2079

Мустақил ўқиш учун тавсия
қилинадиган адабиётлар
руйхати

Энгельс Ф. Оила, хусусий мулк ва давлатнинг келиб чиқиши. Тошкент, "Ўзбекистон", 1967.

Абдураҳмонов Ғ. Миллий тилларнинг тараққиёти масаласи. Тошкент, 1962.

Абдураҳмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси, Морфология ва синтаксис. (Университетларнинг филология факультетлари ҳамда педагогика институтларининг тил ва адабиёт факультетлари учун қўлланма) Тошкент, 1973.

Абдураҳмонов Ғ., Рустамов А. Қадимги туркий тил. Тошкент, 1982.

Алиев А., Мирзакаримова У. "Ўзбек тили тарихи" курсидан контрол ишлар тематикаси ва методик кўрсатмалар. Тошкент, 1979.

Атеистик энциклопедик луғат. Тошкент, 1988.

Аҳмедов Б. Ўзбек халқининг келиб чиқиши. Тошкент, 1960.

Баскаков Н.А. Тюркские языки. М., 1960.

Бартольд В.В. История турецко-монгольских народов. Ташкент, 1928.

Боровков А.К. Очерки истории узбекского языка. т.ХУІ, М.-Л., 1958.

Боровков А.К. Из материалов для истории узбекского языка. Тюркологический сборник. I, М.-Л., 1951.

Боровков А.К. Таджикско-узбекское двуязычие и вопрос о взаимовлиянии таджикского и узбекского языков. Учен.зап.ин-т Востоковед. IУ, М., 1952.

Боровков А.К. Язык Навои. Изд.АН СССР, отд.лит. и яз.Ш, 1941.

Драчук В. Ёзувлар - ўтмиш сирлари шоҳиди. Тошкент: Ўзбекистон, 1980.

Жувонмардиев А. Ҳарфлар рақамларга айланганда. Тошкент, 1966.

Жувонмардиев А. Ҳарф ва рақам. Тошкент, Фан, 1971.

Зоҳидов В. Алишер Навоий ижодида муаммо жанри. Тошкент, Фан, 1986.

Исҳоқов Ф. Гулханийнинг "Зарбулмасал" асари. Тошкент, 1976.

Камол Ф. Ёзувлар тарихидан (1-мақола). "Фан ва турмуш", Тошкент, 1957, 4-сон.

Камол Ф. Ёзувлар тарихидан (2-мақола). "Фан ва турмуш", Тошкент, 1957, 5-сон.

Кононов А.Н. Родословная туркмен. Сочинение. Абу-л-Гази-хана хивинского. М.-Л., 1958.

Кошгарий М. Девону лугатит-турк. I, II, III томлар, Тошкент, 1960-1963.

Латипов Ж., Қодиров М. Филология факультетининг ўзбек тили ва адабиёти бўлимида сиртдан ўқувчи студентлар учун "Эски ўзбек ёзуви" курсидан контрол ишлар. Тошкент, ТошДУ нашри, 1980.

Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности. М.-Л., 1951.

Маллаев Н.М. Ўзбек адабиёти тарихи. Тошкент, 1976.

Муродов А. Ўрта Осиё хаттоғлик санъати тарихидан. Тошкент, Фан, 1971.

Маматов Н. Тарихий номлар имлоси ҳақида баъзи мулоҳазалар (изофа орфографияси тўғрисида) "Ўзбекистон маданияти" газетаси, 1958, 30 июнь.

Назарова Х. Заҳириддин Муҳаммад Бобир асарлари
учун қисқача лугат. Тошкент, 1972.

Наливкинъ В. Руководство къ практическому изу-
чению сартовского языка. Второе издание.
Ташкентъ. Типографія, Туркестанскаго т-ва
печатнаго дѣла. 1911.

Рустамов А. Изофалар имлоси. "Уқитувчилар газе-
таси", 1977, 30 январь.

Селешников С.И. История календаря и хронология.
Москва, 1970.

Тенишев Э.Р. К истории узбекского языка (Повесть
об "Обитателях пищеры"). - Академику Влади-
миру Александровичу Гордлевскому к его се-
мидесятилетию. Сборник статей. М., 1953.

Усмонов Х. Алиф ҳақида. "Ўзбек тили ва адабиё-
ти" журнали, Тошкент, 1961, 5-сон.

Ходжаханов Т. Арабский ключ (арабча очқич).
Ўзбекско-русский словарь. М., 1959.

Хорезми. Мухаббат-наме. Издание Э.Н.Наджиба, М.,
1961.

Хоназаров К.Х. Коммунизм қурилиши ва миллий тил-
лар. Тошкент, 1965.

Шамсиев П. Матншуносликка оид тадқиқотлар. Тошкент, 1986.

Щербак А.М. Огуз-наме и Мухаббат-наме. М., 1959.

Цыбульский В.В. Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока, Москва, 1964.

Щербак А.М. Огуз-наме. Мухаббат-наме. Памятники древнеуйгурской и староузбекской письменности. М., 1959.

Шукуров Ш. Ўзбек тили тарихининг ўрганилиши.

"Ўзбек тили ва адабиёти", 1982, 5-6 сонлар.

Эски ўзбек ёзуви программаси (Тузувчи-Т.Салимов) Тошкент, 1963.

Эски ўзбек тилидан амалий машғулотлар. Тузувчилар Ў.Мирзааҳмедова, М.Қодиров, Тошкент, 1988.

Эски ўзбек ёзувидан амалий машғулотлар ўтказиш бўйича методик тавсиялар. Тузувчи Р.Жуманиёзов. Тошкент, 1989.

Эски ўзбек ёзувини ўрганиш бўйича халқ университетлари учун намунавий программа ва методик маслаҳатлар. Тузувчи Р.Жуманиёзов. Тошкент, 1989.

Якубовский А.Ю. Ўзбек халқининг юзага келиш
масаласига доир. Тошкент, 1941–1968.

Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача
лугат. Тошкент, 1951.

Ўқиш китоби. Тузувчилар: С.Шермухамедов, Ф.Аб-
дуллаев, Л.Халилов.

Қориниёзов Т.Н. Эски ва янги ўзбек ёзуви маса-
ласи. Тошкент, 1940.

Қучқортоев И. Ҳижрий ва мелодий. Фан ва турмуш.
Тошкент, 1966, 7–сон.

Ҳикматуллаев Ҳ. Ёзма ёдгорликларни ёзиш қоида-
ларига доир. "Ўзбек тили ва адабиёти", Тош-
кент, 1966, 6–сон.

Ҳабибулло Солиҳ. Мустақил ўрганувчилар учун.
Алифбо. Тошкент, "Фан" нашриёти, 1989.

М У Н Д А Р И Ж А

Муқаддима	3
Биринчи дарс. Араб алифбоси. Алиф ҳарфи..	20
Иккинчи дарс. шаклидаги ҳарфлар...	23
Учинчи дарс. шаклидаги ҳарфлар...	33
Туртинчи дарс. (дол) ва (зол) ҳарфлари	42
Бешинчи дарс. шаклидаги ҳарфлар...	45
Олтинчи дарс. (син) ва (шин) ҳарфлари	50
Еттинчи дарс. (сод) ва (зод) ҳарфлари	55
Саккизинчи дарс. (то ёки итқи) ва (зо ёки изғи) ҳарфлари..	58
Тукқизинчи дарс. (айн) ва (ғайн) ҳарфлари.....	61
Ўнинчи дарс. (фе) ва (қоф) ҳарфлари	62
Ўн биринчи дарс. (коф) ва (гоф) ҳарфлари.....	70
Ўн иккинчи дарс. (лом) ва (мим) ҳарфлари.....	74

Ўн учинчи дарс. (нун) ва (вов) харфлари	78
Ўн тўртинчи дарс. (ҳойи ҳавваз) ва (йо) харфлари	83
Ўн бешинчи дарс. Араб ёзувининг баъзи ўзига хосликлари.....	94
Ўн олтинчи дарс. Араб алифбосидаги харф- ларнинг ясалиши	97
Ўн еттинчи дарс. Муттасил ва мунфасил харфлар.....	101
Ўн саккизинчи дарс. Сатр чизиғида ва сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилувчи харфлар.....	106
Ўн тўққизинчи дарс. Араб алифбосидаги Ўзбек тилига хос бўлмаган товушларни ифодаловчи харф- лар.....	110
Йигирманчи дарс. Унли товушларнинг ёзув- да ифодаланиши.....	114
Йигирма биринчи дарс. Ҳаракатлар.....	116
Йигирма иккинчи дарс. Сатр ости ва сатр ўсти белгилари.....	121
Йигирма учинчи дарс. Араб изофаси. Шам- сий ва қамарий харфлар....	129
Йигирма тўртинчи дарс. Форс изофаси.....	132

Йигирма бешинчи дарс. Эски ўзбек ёзувида рақамларнинг ифодаланиши.....	135
Йигирма олтинчи дарс. Абжад ҳисоби.....	138
Йигирма еттинчи дарс. Янги ва эски йил ҳисоблари	144
Йигирма саккизинчи дарс. Ҳижрий-қамарий йилни милодийга, милодий йилни ҳижрий-қамарийга айлантириш.....	147
Йигирма тўққизинчи дарс. Ҳижрий-шамсий йилни милодийга, милодий йилни ҳижрий-шамсийга айлантириш	150
Ўттизинчи дарс. Ҳижрий-шамсий йилни ҳижрий қамарийга, ҳижрий-қамарий йилни ҳижрий-шамсийга айлантириш..	151
Ўттиз биринчи дарс. Ҳижрий-қамарий йил ойлари.....	153
Ўттиз иккинчи дарс. Ҳижрий-шамсий йил ойлари	154
Ўттиз учинчи дарс. Мучал ҳисоби.....	155
Ўттиз тўртинчи дарс. Қўлёзма асарларга хос ёзув усуллари.....	160
Ўттиз бешинчи дарс. Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви	169
Ўттиз олтинчи дарс. Транслитерация ва ҳуснихат (каллиграфия) ҳақида тушунча.	177

Утилган дарслар буйича савол ва топ- шириклар.....	185
Дурат.....	191
Илова	243
Мустақил ўқиш учун тавсия қилинадиган адабиётлар рўйхати.....	267

На узбекском языке

Рахимобай Маткаримович Джумашиязов

СТАРОУЗБЕКСКАЯ ПИСЬМЕННОСТЬ

Ташкент "Ўқитувчи" 1989

Муҳаррир Ҳ. Юсулова

Ведий муҳаррир Ж. Одилов

Техн. муҳаррир Э. Вильданова

Директор Л. Мурзаоҳмедова

ИБ № 5338

Босишга рухсат этилди 11.08.89. Формати
60x90¹/₁₆. Офсет қоғози. Офсет босма усулида
босилди. Шартли б.л.24,0. Шартли кр.=отт.24,0.
Нашр.л.19,00. Тиражи 50000. Ҳақ..... Баҳоси
2 с.80 т.

"Ўқитувчи" наприёти. Тошкент, Навоий кўчаси,
30. Шарҳнома 13-249-89.

ЎзССР нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси
ишлари Давлат комитети Тошкент "Матбуот" поли-
графия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош кор-
хонаси. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1989.

Головное предприятие ТНПО "Матбуот" Государст-
венного комитета УзССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли. Ташкент, ул.
Навои, 30.

Жуманиёзов Р.

Эски ўзбек ёзуви : Мустақил ўрганувчилар учун қўлланма . - Т . : Ўқитувчи , 1989 .
- 384 б .

Джуманиязов Р . Староузбекская письменность .

81.2Ўз-8

№ 703-89

Навоий номли ЎзССР

Давлат қутубхонаси

Тираж 20000

Карт . тиражи 40000

مندرجہ

بیت

۳ حکایت لار

۸ "اوستاد اول" و "ادیب اول" حکایت لاریدن

۱۷ قصہ "یوسف بیک و احمد بیک" دن

۴۴ "شہزادہ صنوبر" داستانیدن

۶۰ "ملیکہ دلنواز" قصہ سیدن

۷۲ "حور لقا" داستانیدن

۹۱ کتاب "غریب و شاہ صنم" دن

نیزه قویک تو کمانش کرده / آنک استور نیلدم مراده / علم سنس برانده تا بنشودم
 القصد غریبه کل جمال دیگان بسینکبته ابروی اول مجایه اغاس غریبه کتارجه طبیب
 راز زرجون برنو بهایغلب برسونائیا بیاید بو توروریت / ار اوین بر شوکجی مین /
 آغا جانیم قیده بارورسنه / منه کونکون منه آه مین / آغا جانیم قیده بارورسنه
 بخشیم بیکی / کفن تو نیم غلب منک / اذ قولیکدی کج کاقویا / آغا جانیم قیده بارورسنه
 بر نام دیک سوز لیب / کتا بودیک با لیک آلب / منه بودی و دسالپ / آغا جانیم قیده کتا سنس
 بخشیم فاره با غلاب / یور کیم اوغده غلاب / کل جمال کتا غلاب / آغا جانیم قیده بارورسنه
 القصد اندین سوک غریب انسرله بسینک سزانه ایلا ما جار غصت دیلار غریب نام سرب
 اوک بسینه آله یلار مین حقیق یولده نوشته خیر دل یول بودین غصه جدا جدا غصه بو شوکر
 کیم غصه جدا جدا فریاد ابرو کند و غریب جدا با غصه دروازه سنه التور در زمانه سیر سوک با غصه
 حقیق غریب کور ایله کیم ای به قیدین کتا سنس قیده بارورسن غریب ایله غلاب مین بو لوله
 بول ییده یخ قزیده شیم یوق دورا ک قبول قیده کتارجه کیم بو لای مین دید با غلاب قبول قلیج
 سا قلا در القصد غریب باغبان کوسال ازیر با قیب یور ابروی کونلاردن بر کون غریب
 باغبان او بیکی کتارجه کور دیکیم باغبان او مین یوق غریب غیبان نینگ خانو مین مور
 کیم با قیده دو خانون ایله ایله بیابو لو تور دور کل را حقیق با کل لای مین غلاب غصه
 ایست دور غریب بد منم بارب مین با غلاب با غلاب مین اسم نیمه بولاد دیدر القصد غریب
 با غلاب خانو ذرک قوشولوب غلاب باغینف کبکده خانون ایله غریب کل سربیک مین غلاب کتارجه

ایستگیل آه داد یعنی ؛ نیکو بریم بر سبکبیل و مقصودندین سوک و دل
 زده اند ازین زوسال بیخای خوب ایستگن باب شاه صنم چار باغبان و غیره نیم بولنگ که
 او شل باغبان با بلان دستکله عمری با شان صنم فد بارنگ کبراک اندین سوک شاه صنم اول
 عمری تا نبجا باغبان کیستیک بلان مقصود حاصل کبراک دید غریب بولسوزده قبول
 ایستگیکند انما ایستگرای آنه نکا خفت کبرک کیم شاه صنم چار افرینده باش آکینارین بی خفت
 نیلاب بر سوز استغلا بولورده ؛ خوشتر الید بر کیم آغم ؛ من بولکون کینا بولورده
 شاه جاش ایلندین ؛ باش آکینا بولورده ؛ باش تو بولورده ؛ ازده سالیم براده ؛ خوشتر
 شری فراده ؛ عشقیه او نالا بولورده ؛ بر ایستگیم بولورده ؛ صنم سالدک مینک درده
 بار بار بیاید ایاده ؛ بولورده تو نالا بولورده ؛ تور محمد الین زرنه ؛ کینار من ایفدا شمشیر
 کوروش خنک جرنه ؛ بار و حسنیه بولورده ؛ غریب یوزنیم ؛ کویا بولورده ؛ اجم شیم ؛ بولورده
 باش آکینا بولورده ؛ مقصودندین سوک غریب بولورده ؛ چار ایستگین غریب انما زرنه غریب

فد خفت بریدی بولورده	دور اولد سنک ایستگیم	بلم سن برانده بولورده
برنج کون بولورده کور و تو ایتم	بلم سن برانده بولورده	بر بار خنک با بولورده
ایدرین کجا ایستگین	بار بولورده باشک آکینار	بلم سن برانده بولورده
کوز منور کوشور سر ایستگ	بهش صنم جودیم سن تنیک	در قلم بر اولورده سن ایستگ
بلم سن برانده بولورده	ایدر سنک راسن زرنه بولورده	مردوخه ما من فو بلارده
سرخ قیل کجا ایستگ	بلم سن برانده بولورده	دشمن بولورده بولورده

<p>من بودم ابرو ز غم و غمیدم سخن کوب و خالی منم نمودم</p>	<p>هنرم جان در غم منم بودم از او از غم منم بودم</p>	<p>غریب عاشق بنور غم نمودم غریب رسد سال غم منم بودم</p>
<p>انقصه هنرم بودم لارن غم غم حقیقتی انکلا بید کیم غم غم جشم هنرم بودم بولوب و غم بنده شید بولوب بنده بار بید کیم لارن انقصه هنرم کیم غم غم غم غم غم غم غم غم غم لارن دی و خلق دین با اقدیش هنرم کیم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم بول انشید غم اما از بولوب ایرد کیم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم غم منم غم بولوب غم کوند غم ان از غم مودید غم ان ان الله غم</p>		
<p>کیم کیم غم غم غم غم غم بار و غم غم غم غم غم مغذرا کول سا کیم</p>	<p>لید و بوب غم غم غم غم که تو غم غم غم غم غم غریب و بولوب لارن غم</p>	<p>مغذرا کول سا کیم چو کول کول کول کول اعظم اربابین ملوز غم</p>

دینا در بر ستم مویک نیمه سیری دیدی کبیر یکدیکم منور قو لوم سازنده عاشق نور و دیدی لیا
 صحت تمه بولوب ایدی انداخ بول قو لونه بغیل منی شایمفوز بر ل سیمون اینستا بین قو
 کبیر شقیلی قو لوم غریب یکدیکم بر دوتا خانه اکیستور و نکلا دیدنه صمیم آقچ غوب بولور
 آقچ قو لوم غریب قو لوم خانه اکتوردی غریب قو لوم سیری غریب دوتا زنده لاری سانی
 تاب حالیش صمیم جانفوزاب بر اسیق ایتقا بولور در ایتقا قولاق سالیب ایتقا سینیک

الو بولسنگ قو لوم حال صمیم	کشنه سلی شیشه اصل حتمه	الو بولسنگ قو لوم حال صمیم
بو کویسیر لولک اوزون باغانی	بولو کوب عاشق عشق لانی	اکر کویسیر لولک اوزون باغانی
الو بولسنگ قو لوم حال صمیم	عاشق لولک اوزون باغانی	جانین آلو بار بار باغانی قولا ری
خفا کولور لولک اوزون باغانی	الو بولسنگ قو لوم حال صمیم	عاشق لولک اوزون باغانی
کرفا حالیک من حرم ایلیم	رقیب ایلیم زین کویسیر ایلیم	الو بولسنگ قو لوم حال صمیم
رقیب ایلیم زین نهات منی	قل حالیک سنیک نهات منی	غریب بولور من عاشق سنیک

الو بولسنگ قو لوم حال صمیم
 القصد غریب بجاره بول غزل خاتمیت نام قلدی مانا صمیم
 بولوز لادن غریب نایندی و محبوب جالولکاننه سلیدی کبیر غریب ای دی لولک اوزون باغانی
 دیدر کبیر ایشات قیلد غریب بزدو مارالب سالیب اینفاجتیه ملا بوزر کلک یک شمش بولور ایلیم
 بوسوز قهوه سنیک بولدی
 جالیسنگ کوزده انتظار من
 کولوب کوزده انتظار من
 بره مخلوق نیرکوشون لیم ایلیم
 که عشق در سینه لیم جومک
 هر عاشق در سوز لوزده جومک
 خرافه کدی صمیم جانین خرافه
 بیل سیر لولک اوزون باغانی

کوزین باشیم آقار سیلا	فستق نبرده بولدی یولدا	مجن اولش مردان ضعیف
اوزونک نیکو باره منینگ	کافلاره او قنر آلتسان	خزیره ده وطن نوتقان
مجن قطب ایز جیلان	اوزونک نیکو باره منینگ	غویب دیرنه دورکن سیم
تیلده باره دور شاییم	اول آفرورد خندا ایم	اوزونک نیکو باره منینگ

القصه غریب لایت بکرده کیدنه منم اختار دیکر کدکنت خانه سرخ کیدنه منم نمانده
 بولار دین سواد ایلا ایلار کیشام عیسا شاه منم خوشاه وزیر دیکان جایه کوشک
 قرق کینز برلان شاه منم اوشنده قولوبه تور دویلا غریب منم اختار اول کوشک با
 اختار قیلده باروم ای کیم شاه منم قرق قیلا باره برتلا اولوبور ایرته قولالاقوش منم شو
 کیلو دیر غریب بولشوز ایشیب وانه بوله کچه بولوبار دیکیم بر کینز نیک او بیجا کیده اول کینز نیک
 قیامت آه آقود اول کینز غله یدیر آه ایرته شاه کیدنه زارون بر قولالار برکان نسیر نسیر
 آلباب منم فرساتیک بهام اذ مننگ نینار قولونک دیر کینز قبول قیلدی ایتیر غریب
 بنده باره ایله الب کیدله امان غریب باشنوقوبی ای کیم سینه تارته یوز لیکازه لیک سوره جسته
 صوفی غولوله امان شاه منم کل نهال دیکان ای انا که لیسر ایدی لغه نینگ آقودیر ایدولار
 اول کویانا باغیمبر ایدر شاه منم آمل کل کینز لاغده سردا قلیب ایدی لغه شاه منم آقودیر برلان غلام
 اسر سلطنت برلان بنده بازار نیک کیده اول شول کینز نیک آه نیک کیدت بر کیم ای مایول
 حشمتی کینز بهاسر تور دیر سواد کیم ایدر کیم قلمو نر بهاسر مننگ نینار تور دیر
 شاه منم ایدر ای مایو حشمتی خسته قولالده بهاسر اول تور دینار قرق دینار تور دیر سینه موله مننگ

سرخنده با رسم دیدی اول چو باں چوره سے ایتے بو باوه لکونده را کما سینے
یا با نه ماشلا کیلک با ده مذ سنن آو دیدی غریب غه بو سوز معقول بولد

بیشک اوله ایز تو نوم باره	بیت	زار نیلاب بر سوز ایتے بوتود
علامه یو باره باره اسیلم	بسیک کیخه لاس لمدین	علامه یو باره باره اسیلم
براقلا بو قوم بو قوم ضا	شوراکانه شریه تله ناله	آلما غنم جانسی فراله
غنم جانده نیجه بو تو نوم بو با	بیشک اوله شریه کیخه یو با	علامه یوق یار غه باره اسیلم
بیشک دور سینه کوبه وار	علامه یوق یار غه باره اسیلم	فر ایدین فان نیلام زمان
علامه یوق یار غه باره اسیلم	کجه کونده در فکر غنم جانیم	چقار بولد ایزدی نیمه جانیم
غنم جانده نیجه کنکل خوشکیم	رضا دوزمه نه قبله ضاییم	غریب ایزو نیلمه دوشناییم

علامه یوق یار غه باره اسیلم
الفصله اندین سونک غریب هر کونده باوه دین بال
ایک مال ماشلا کیلک ایزد در رنج وقت دین سونک مال یکا سے کیلک ردیکم مالین
باریسه بیت دور کونکلینه ایزد ایزدی بول مال نیخه باقی دور ایزدی مونه
قولا بانشقا قلمز دیدی و غریب فولادی غریب یولوغه کرب فدای غه
غه شکر قلب زار از چون ایزد بهار نیلام ایزد یکیم ایزد غه یاننه ازونک یار غه شکر

ازونک شیکور باره	بر بر نیلاما در خدا	دیجے منا شاه اقدوی
حق بولنده بر سر لار	ازونک شیکور باره	نیلمده دور در شنا
او زونک شیکور باره	حق جیلین سرور لار	خضر الیاسن غم لار

الدینو آلب باردی آیکم انب و حشاک وزیر برله برده قلیب یرکان سیز او شل و مئند
 اکر دفا بول کور این دیب کیدیم من حشاک وزیر و صیغه سر بولور من دیدی شاک
 عباس یرنه و عده قلیب یرکان من دیدر غریب ذانا س اول عمد نامه حقا رب بی شاک
 خدی بروی شاه عباس مطلق قلدی کوردی کداوزی یرکان عمد نامه سر تور و بی شاک
 شاه عباس شیطان لعین بولدی من آغور و ب بومعز دین انکار قلیب ایدی حشاک
 بو خطه بنفان قلیب و و بولمهنیک قلیب دور دیب و در غصه بولوب بو بوزگی کم
 غریب برله اناسینر شهر من چیقاریب قولادیلار انا و وزیر دین بر کوزه طلاق اولور
 قالیب ایدی غریب نینک اناس او شل کوزه ذاوزی برله الب و غلر بران شهر دین
 حقیق بر صحرانده باریب اولک کوزه ذاوزی کوموب انینک و کستینور کازه سالیب اولور
 اما برنج غریب قلیب اوقبالاری اناسینک الدینو کیدیب ایدر کیم ای بادی اکر غریب
 شیر الدینک غلر تور عباس شاه مو اولدور و غریب بیز لار منم بی انک اکیب لک و کوز
 اناسی هم راضر بولدی القصد قریندا اشلاری غریب بر اوزاق چولونو آلب سبیه
 بانلیقن سالدیلار اما غریب بیچاره برنج وقت داده بانلیقن مشول اولدی بر چولون
 بران دوست بولدی اما کونلارده بر کون غریب داده بان بولکاشی هت قیلدی
 کیم بیشتر سلجوق تور اما شاه منظم قلیب زار زار چون ابرو بهار نیلاب اولور
 چوره سینن بانینو کیدیب ایدر کیم ای چوره سینک یار کجده یاریم بار ایدر منم بو داده بان
 لیکدن قونولوب بیلدیم بو داده ذالیکا س بانین من دین آلایدر کیم من قونولوب بچن

یاریم کیمدی دیب اولتوروب ایردیگیم ناکاه شاه صنم کت خانه فخر کرب کیمدی
 غریبچ اناسر براناسینک قیلدا مصلی لاینه بر بر بیان قیلده شونده شاه صنم لایق
 بر سوال جواب ایتمه لازیم بود تولاساب انی صنم سنه نیر اولان خوریم
 الله له چه لایق دینیه دینیه نوزین حقه خوریم جوا جدوشوم دبو قیفو بجا کیل
 ایرالغ در نوزیک بولسا سوا قیلداک اولورنده وصال دور بنفلا اولتک نحر سال
 کیمکلی قایل اولادونک اولتورنده نیر که سنور کیمدی جوا عاشق بولک کیم خوتایوتسه
 عشق اولورنده باره کیلر کیم بیلانده بیلعانیمه نیزده بولغین اقبال باره
 صنم دینلر نوزیم قیلدینک سوا منه برچو ده لب کیمینک اولورنده باره مکار کیمینک
 بچاق استخوانی تیه غمیم جوا غریبچ بول بول سوز لایق کیل بور کیمینق اولورنده اولاساغیل
 جدوشوم دبو قیفو بجا کیل ازله بریمت لانی باره القصد انین سونک عا

بصیحت قیلده شاه صنم ایردیگیم ای غریب نفاق بول کیمکل اولورنده قیلدا نوزوز
 بولنده مندن آغیل اگر موندین زیاده اولتوردم شمس لاری بیا فیم قیلور لاری اتراق
 اغم فخره شیکو بارای دیدی غریب ایردیگیم ای دوستوم اول عشق مجازی ایردی ایدر
 هر لارده مدد لار بر لالان حقیقته مبد بولور ایدی سنه او باقیم کیمت ایراس
 خدای تعالی اغمیزه شیکور لاندیریم سونک عشق عشرت قیلورمیز دیب تیه بر می
 القصد انین سونک غریب بیاره شاه صنم بول خوشلاشب هر قیسیمه اوز اوکا
 کسه اما غریب نیک اناسر شاه صنم او چون بیرکان عهد نامه شاه عباس اولورنده

هر کس موعظ بلا بر او بود
 یا غیر مکتب و غیر کتابی بود
 بجز آن غیب بود که قبله کرده
 جامه بزرگ بر آرد و قیل
 تیر اشو که که لکلا این غیب
 بر من نام نه شده با کرم
 بند و دشمن که او کبیر است خاتم

قلمت جانم از تو نیکم خفا
 جامه بزرگ بر آرد قیل
 جامه کما قویای و در میدان
 بیام آجران تو نیکم خفا
 جامه بزرگ بر آرد قیل
 و کز یکا قویای و در میدان
 جامه بزرگ بر آرد قیل

تیر اشو که که لکلا این غیب
 غیب او عالمی بود که کرد آن
 عشق تو قید و پیرستان
 تیغ برید فلک که او در قایم
 جامه بزرگ بر آرد قیل
 شکر تو نیکم خفا و در میدان
 القصد اسلام بود نه این شب

متوجه بودی که نکلیجا اید یکم بولا در اید یکا نیکم و اقصی اید یکا نیکم
 انکلا مین دیدی القصد اسلام مکتب که بولا در اید یکا نیکم و غیب اید ای غیب سنم
 اوج کونین ای اوجون سبقت کس سیدی غیبان زحف لیغزلان دم او روی
 و اید ای سن منظر قیاس کون که اید ای سن من سبقت کین بید و رمای قویا
 من و غیب مکتب خانه خوب ایب شکر قفلا دی غیب زار زار ایبلا کونکینو اید یکم
 ایبتا اید یکم خدی قزو کان بند سنم سنم سنم سنم سنم سنم سنم سنم سنم سنم سنم سنم
 او در اید ای سن منظر قیاس کون که اید ای سن من سبقت کین بید و رمای قویا
 بول اشیک استیو بول و غیب بینا ماقه مشول بولدی القصد کینتیب اید یکم
 خانه منم ان راه قبله کرب کیمت خانو بار نیکم آل نیکم کرب کیمت کینتیب اید یکم
 خانه و کورد یکم غیب نیکم کوزنده پاشن نوننده پاشن قولنده رو بان و بولنده ورا

صنم جانمیرا کبیرا کبیرا	مجت اراده بولو تور سیدا	بولومین بشید
بیل بو تو غولک کوا س	جواب شاه صنم	قمرنکا کینو او تو عاشر خطینک
کیرا کیرا آل او تو غول خطمنی	شاه فرم بولوا او بیانا کولاسنم	حق روزی ایلا دورا سورا سنم
اکمیر خضر اکمیر خضر ایلمتی	شاه امان کار سیر لیک ایتی	سئول غیب
جواب شاه صنم	قمر کستورنکا او تو عاشر خطینک	حق لعلنک لطف ایتمی
اکمیر دور سیر ک نکاح ناما س	حضرت علی اکمیر خیره سیردی	صنم تو چه یقین شایع تری
العصه اندین سونک کچ	کیرا کیرا آل او تو غول خطینک	خطبه قوب یز لکاحین س
<p>خطلمانی بر بیکایر دیلار خطلارما قوب کوردیلار او کون ارادین او نه شاه صنم انامی شاه عباس اناسی ایلمکیم شاه صنم غیبی بیرومیز دیر شاه صنم نینک ایلمک ایلمکیم ایشا شوخ خلقی طور موک ایسن کوردینک یدر فریختی اوز سیمینکا بیورسن دیر اوزکا قریب بولدی شاه صنم غیبی ایلمک قبلدی غیبی بیورسن بولدی خانودا ایدر انداغ بول قیز غیز مکتب یا مس منوریدی العصه شاه صنم فرض قمر توره نازما قوب مکتب بارور ایدی کیم اناسی ایدی شاه صنم قنده بارور سن شاه صنم ایتمی مکتب بارور سن اناسی ایدی سینگ اوردونک و نه ایلم علم دهنر اوزک ایلمک شاه صنم حیران بولوب مکتب بارالای اکر مکتب نازا قوب شول پرده بر شو ایلمکا</p>		
دجاسنک ایلمک ایلمک	بیر ایلمک ایلمک	بو تور در خمس
جانما نیرا کیرا کیرا	برتا ایلمک ایلمک	نخاینده سواد ایلمک

نوز جا یارین دیدی اناسرا بکم بغیب سنم او خلا کین نوز غوزدوس
 دیدی غیب خوشحال لوب او خلا در شاه مسم او بیو بارب او خلا دی
 اما خدی بقا نینک امری برده حضرت شاه مردان یکیم نوز کینو کیرب کینو
 الیب دیلار لانیسک هر تینو فرق بهال نراب بر دیلار حضرت شاه مردان خط
 تب مهربانستیلایا کاد کینر عاتق حقیق و ب الارا بر بریکا عقد نکاح قلب کینبند
 خضر اوبن بولار نوز او دیلار نوز کینتور و ب قوی دیلار انقصه فرغ و قوی اید و یکیم ایس
 هاشم بنایب طهارت قلب زباله دنا او قودیلار نوزین سوک غریب برده
 صنم فرمایا لکت خانم غلام دیلار شاه صنم اید یکیم ای غریب کیم کما دوقه بیای قبیل
 غریب اید یکیم ای شاه صنم سن خطبکنر منکا بر کینل او قوغاین و ب بر سول جواب
 ایسکا خاری بیای تور و سول غریب : طاقیم قالدی صبر ساریم :
 خاک کینتور منکا او قوغای خطبکنر : عقلم الفای نازین نکایم : خاک کینتور منکا او قوغای خطبکنر
 جواب شاه صنم : قاده سنکا منکا لطفایشی : کیرک بولال او قوغیل خطبکنر :
 شاه مردان یکیم نوز خطب بر دیلار : کیرک بولال او قوغیل خطبکنر : سول غریب :
 بر باره عاشق لار دنیا و کیلو : ایزانار توشنده مطلبین بیروز و نیاده شاه صنم
 اتلی کوب بولور قاده کینتور منکا او قوغای خطبکنر : جواب شاه صنم : غریب غریب
 و ب کورد و خوشیم : کیران احوالاتیم منیم باشیم : خطب بر دیلار فرق صبر نینک
 فاشنده : کیرک بولال او قوغیل خطبکنر : سول غریب : بیل و این خطبکنر

برکان برلغ نایب شاه صنم کتا بینک ایچکا تو پیر نگاه شاه صنم کتا بی
 اچیب کوردی برلغ کورغ غیب مطالو قیلدر کوردی کانا سر موز غیب
 برکان ایرکان شاه صنم پوسوز نایب کلاب خوشحال بولدی کونکلیکا ایدی
 کیم مکن قیلور ایدیم غیب مینک فریندیشیم ایدیم معلوم بولدی
 کیم غیب مینک ایدیم ایرکان دیب خورسند بولدی ناکاه غیب کیلدی شاه
 صنم ایدیم ای غیب کیلیم ایچکا و یغیز ایدیم قیلالوک غیب ایدی بی
 ایون قیلور ریش شاه صنم ایدی هرکم مکتب ک اول کیلیم جوره بوسه آلون
 دیدی غیب قبول قیلدی بوکجه تاسو که او خلا مادی سحر دین کوزنی القو
 ایلتب غفلتکا قالدی ناکاه غیب ایقودین او یغایب تور و کیم جاشتگاه
 بولو بتور غیب جان بو تور له مکتب ک بار کوردیم شاه صنم بقیقی آلب دود اولا
 اوغلان لدا از او قیلدی اندین سوک شاه صنم غیب دین ایچک بوشه آلدی القصه
 بود فو تو قوز بوشه شرط قیلدر مار غیب غلکین بولوب کونکلیکا ایدی کیم اگر شاه
 ابرته هم کورده بوت ایشیم آلب کتارین دیدی القصه غیب او یچا کلب
 کف باسیر چاک غایب تو زجا یلی قتر اختیار قلدی اناسر ایدیم ایغوب نه ایش قیلور
 سن می غیب ایدی آنه شاه صنم بر له بخت قیلدی بوسه کوبا غلا ایدیم شاه صنم
 منزه یوب ایچک بوشه آلدی یه تو قوز بوشه دین شرط قیلدی ایدیم بوکجه تاسو
 من اکرانم ایقوده قالور من شاه صنم منزه تر شول دین کف با یعنی جا کتا

هم آله بمذکبیدی ستم اما حاصل لغت کوروب اولدور و عیون نه او چون کیم مشک
هم ضعیفم حاصل ابردی و دب بادشاه اید کیم ای وزیر اگر خدی تعالی ایجا بجز غنه
فرزند بر سر برمی اغول بولسه ویری قیز بولسه بر بجز غنه که قد بولور منیر دیدی
وین خط بازب مهر باب اید کیم هر کیم بو سوز دین قیت لغت کا کفتار
بولور ویدی القصد شولطریق عهد ایمان قبله یلار و بنه قانین شکار دین
گیلدیلار بر نجه کونین سونک بادشاه ضعیف سر قیز تو غدی وزیر نه ضعیف سر اغول
بادشاه قیزی آتینی شاه صنم قویدی وزیر او غلیزه آتینی غیب اندین سکه
شاه بزرگ غیب انیکه کایر دیلار پرورش قبولر ایدلار تازا بک سنی یاشار
بولدی یلار بولار مکتب کا قویدی یلار بولار تا اوان تور یا شینو کیر کا نچ مکتب
اقو دیلار کونلار ده بر کف غیب آنا سر حسن وزیر کسل بولدی غیب دیلار
ایر من ایدی فاذا دنیا دین با دنیا بار دین اینک کیم آتم منر که خدا قبله
انکلاب قویغیل کیم شاه نیک قیر سیند بل کور بختشور بو مضمونده باد
خط قلب مهر باب بر کس دور دب عهد نامه بیغاریب غیب قویدی و بنه
اید کیم کیم کیم من دنیا دین اوان م شول خطله بادشاه غیب کیم بادشاه قیت
سنگا بر ب منر جا بمذوزیر قبولر غم بکیم دیدی بعد ازان حسن اولدی
غیب آنا سبز دین قبله ای اندین سونک غیب کونکینو اید کیم من شاه صنم
فرید اشیم بلیب ایدیم بول منر بخشیم ابرکان دب خوشوقت بولدی آنا سر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اما راه یار از غار روایت قبیلور لار کیم دیار بکشده نده شاه عباس دیکان بر
 پادشاه بر ایردی کونب عادل رعیت پرورد پرورد حسن خان دیکان پرورد
 بار ایردی کونلارده بر کون شاه عباس بر پنج محوم لار و کولادی بر لان مشکا
 حقیب ایردی و نوکر اینی بر طرفه ساریب اوزی تاشا قبیلور ایردی شاه عباس
 حسن خان خدایه کیم ای وزیر سنم نوکر لار بر لان شکا قبیلور و بر وزیریم باردی ناکه
 بر توشقان وزیر الدیه حقیقی وزیر قسده قبله کیم توشقان مذوق اورد سه بنه پنجه
 لاب کوردیم توشقان حامله تورور اما شو زمان لارده ضعیفه سی هم حامله ایردی
 یاد بنه توشوب رحیم کلبیب توشقان مذوقه توشقان اندین اتوب پادشاه الله
 حقیقی پادشاه هم آله او واقعه میل قبیلورینه کوردیم توشقان حامله تورور قضا هم
 پادشاه مذوقه ضعیفه حامله ایردی پادشاه مذوقه توشوب رحیم کلبیب توشقان
 آله توشقان سلامت اتوب کیتی بر ساعتین سونک وزیر پادشاه تنبک
 الله بنه کلبدر بن ناکه توشقان مذوقه سوسه بنه توشوب کولده پادشاه ایرای ذوق
 مشکا مذوقه کوردنک کولار سن وزیر ایردی ای شاه سن اوز همز امق لومک کول
 سن نه اوجون بر توشقان الله بنه کلبدر سن مذوقه حامله کورد اولده و ما دیم وزیر که
 ضعیفم مذوقه لیسر یاد بنه توشتر اینکله و چون کولار سن کیم اگر اول توشقان مذوقه
 خدمت عاقله کور رسم عجب بولور ایردی دیدی پادشاه ایرای وزیر اول توشقان

بیخون صنایع ملکین و مکان و فضل خلاق زمین

در عهد پادشاه عالی جاه و شایسته سلطنت فریدون صورت
 سید امیر عبدالاحد محمد بن سید سلطان خلد الله تعالی
 ملکه و سلطانه و سبی قلم و شرکت ملا سید محمود مع ملا محمد
 بن قاری عبید الله بن سعید در مطبع دار السلطنه بخارا
 شریفاً مطبوعاً گردیده مقبول طالبین شد

جواب حور لقا

منی سنی یا راوغر اندیم بودده برکنده مکانه نیم چول و معانده	سینگی سلیده و مره صلا نام برده فرق کون جلیک بولده و منی میکم
---	---

سوال همراه

آتم همراه شاه فرزه او غلمن تا اولکونجه شول قراره باغلی من	سینک او خون سینده لار اعلیا فرق کون جلیک بولده کسینی منک
--	---

جواب حور لقا

بنده برده بار وورالتون کمش لار من هر من منده مکان نشیلا	سینه عاشق بنده معشوق دیشلا هر بیره حاضر دور منی مکانیم
--	---

القصه بربر لاری بر ایش عشرت قلیلیج لار ایش عشرت بولده لار
اندین حور لقا ایکییم ای همراه ایش عشرت قیلعا بنمیز او کونمیز مو و یا
توشومیز مو آنده همراه ایسا دور که او کونمیز حور لقا او چرجه اید تو کونمیز
دی می همراه ایساندی حور لقا ایدی ایل بولسه ای همراه اور نمیز دین
بر بریمیز قولا لادیدی تو را لکیب ذوالحال اور نیدین تو رب
ایرودی شول مان همراه سسک نیب یغاندی یا دین اثر تا با
دیوانه بولده معشوقی درویدین همراه زار زار اعلیاب بوسوز ایل

بر بری کاین سورج قالین همراه جولغا کا بوتوز ایغاز دور

سوال همراه

سینی کورکن کیسی تقاییم خیالیم	قیده بولوردوستوم سینی مکینک
هرزادیم قد سرد نهاییسم	قیده بولوردوستوم سینی مکینک

جواب جولغا

منی سورسنگشخ شه ذقیزی من	من ایامین ایبرسکا سوزیم من
اهلیم ذتیم هرزاد ذقیزی من	شونده بولوردوستوم منی مکینک

سوال همراه

سینی کورکان لادو عقیلال بولور	تایلسکیم ایشی قیلن قال بولور
ارمیزده نیجه کون کون ل بولور	قیده بولوردوستوم سینی مکینک

جواب جولغا

عاشق اولسنگ کو یولاندا وارین	صبر قیلسنگ دست ملکین تو بار
یور ایبرسنگش یولاندا یارین	بیش یوزیل کولک لیدور منی مکینک

سوال همراه

اولاننده تنگرم جانیم آلدی	اتم نهدو نصیحتین آلدی
قال کانه ذیوتوب قالدی	بیش یوزتلیک بوکسه سینی مکینک

شاه مردان غنچه قبر لاری ایرو همراه اول کسبندک باروی ایر سه چهلتن لاری
 کوردی ایدیلار یا شاه مردان بو برده یا تقان کیت نه او چون کلبیت
 بو کیت نه او ایدین خبر المای نیز مو دیدی لاری و مردان ایدی لاری ر غنچه
 شعبان ابن شهر خنی قیزی جورقا خدای تقاشول کیت کا قلمی غنچه
 دیدیلار چلتن ایدیلار بو کیت نیزه جو مکنی غنچه الماق او چون کلبیت
 موزه معشوقی نه اکی کلبیت سلمان چلیخ برله قوشسا کیدیلار
 کیشی بارینک دیدیلار القصه شاه مردان کیشی بو بار و لار جورقا اکی کلبیت
 لاری کیشینی بر برده قویدی لاری غنچه ابن خطاب ضی الله عنه کج قبله
 حضرت یس قس رنج کول قیلدی لار اندین کین همراه برله جورقا
 قول لاری بر بر لاری بونی کا سالوبوشتی لار انده همراه ایدیتکینک
 ذاتینک کید و دیدی قیز ایدی اتم معاد و راتام نه آه شعبان ابن شهر
 دو جا بینه باغ ارم دور دیدی قیز ایدی ای کیت نیزه ایتکینک نیزه دو
 دوری همراه اید اتم همراه دور اتم نه آه پادشاه خسر و دور مصر و لایم دو
 دیدنیه همراه ایدی باغ ارم قیده دور نیجه کون لوک لاله لارعا اید بو یوس
 میشن بو یوس لایم یول دور دیدی منزه لیم چول معان دور دیدی غنچه
 قیلنک سرق کنده بار و سن دیدن شول وقت و رعا برله او قوت

موندن کیتب باغ این کیم کیمک
 اول کویده اولون تورتمینه کیدی
 قواندیم منینه اولما قالدی
 کاشکی من کوریکای ایزیم
 چونکه ایتیم جکایر اولدوم کاشکی
 خسر و ایتور کیم ختمه بر این
 اولکونجه صمان من ایزیک کیم

بولغانو من کفن تو نغمه هم اتم
 اوغلان لایم بیایسی اولدور
 جداتو شار اولدوم هم نهر ایا
 ایشیتما سدردی مندن کیم
 جفا تیغین حکیم نیه هم ایا
 سن بارینکه پیش کون و سون
 نصیحت بودور سنک هم اتم

القصد من سونک ستر اغالاری اروه سیدین ایتی کوریم اغالار
 چشمه شمشید اولتور دو سوره اغالاری شمشید اولتور ایدر اولدور
 سنم کیمیه نگیو آری کیلیم ویدی آنا بولده اوج خیل اول بار ایدی
 بمره ایدی اغالار صلیت نینک دیمی اول شمشید شمشید بر تاس ایدر
 لوان شده خط بیک لیکد و کیم هر کیشی اونک لوفه بار صحت کیلغای ایدر
 اورتور لوفه بار سه کیلغای یا کیلغای کرب یولده بار سه ایدر
 بمره ایدی اغالار صلیت لوفه کیم بمره کیم ایدر اولغ لغانیز باونک ایدر
 یولده کیم کیم اغانیز باونک کیم بمره لغانیز من لغانیز ایدر بمره ایدی
 قول اولدور القصد من کیم نغمه کون اول کور دنا کور کیم کور دنا

ایدی معلومی بود و او هم او غلبه میسر بولمائی مشکل دورید
 از پلوت ایدی هر کیم میسر قبلس بود بر ابر بر و من تینه از قوه
 بر حمره ز بر و من ایدی ایر سر سج او از جمعی پادشاه
 اکی او غلطه متبید تو بک اید اید کیم ای پادشاه علم بو خند متغ
 نیز قبلیو نیز دیدی لارینه فرزند بولوب نیز که مناسب است
 و شب او بن هر بان لین بولسه نیز لاکلیتور او دید پارینه پادشاه
 خوش وقت بولوبت بر ز بری بولانیک او آتیلدی اندک
 مکتب بر دی اغالاری کیتکا ذ بلیب تا سنی نند متبوعول
 قاشو و سوب تو و ایدی ای اغالاری بلبل کو یا ک یار سیر
 لوفیک و سیدین کیم از من ایدی آری پادشاه پارینه سیر
 من ایدی اهلوا تا سنی سوزنی ایشی کونینه قشقی اید ایدی ای تا سنی الا
 دین کم کرد و سیکیز مودیک کیم بولدی انده پادشاه پارینه هر چند
 قولا سیکدی بولمائی پادشاه زاننا راجلاب بوسوز ایما ذ دور

اغالایک سیتی چون بیاریم	سهم تو خیل مان همان سها اسم
بلین بین باوه بولدی بودیم	منی قوبد کلمنی وقت کو تو سیر کیم
یه مشکله منی نهیم الماسک	مان بینه نوب قال کانه کلمنی

سیر تخت کا جی سکنیز بود لایت د کونیا د لار بود دیدی لار	باغده که د کوردوم کچا اوز جوم
انده پادشاه اشتیغ سرش حالیم ندیب بر سوز ویدی لار	قفس خیر کوردوم بلبل نقش
عقل پویشیم دین بر باد ایلا د	جمع بولوبان انده بر نیچ قنبر لار
آبادان کو ککوم فاشا ایلا د	اشتیغ سرخیم صاحب لار
هر بری طوطی سوزینی سوز لار	سکایو بغایب بولیم یونیا
جادو کوزین منکا جلا د ایلا د	پویش لار دمه بولدی بهانه
خوش آویدن آفت توشتی بوجا	خسرو اتور کو ککوم آه ایلیم زایم
بو قمت غنبرکا اوسا د ایلا د	کورکو خچ بولیم ستر قرایم
کوردوم ترک ایلا دیم ناموس عالم	
کویا عاشق لبغدن فریاد ایلا د	

القصد من کین پادشاه از اغیلاب لیدی ای باران لاسیر لاسینی
 پویشیم بر مصلحت فلک سکنیز لار بولسان هر وزیر ایدی جمع حلالیق
 یغنیکی می خبر بر دیلا معیح حلالیق بغیلب لیدیلار نیه پادشاه آوا
 دین خبر لیب سجم لاد کتاب حتی لار دوقعه انداز لار قوسه لار دیلا ریدیلار
 پادشاه عالم تعبیری بوتور کوروم بلبل کویا دیکان بر جانور ترور بسیار
 منتقش خوش کویا بولور نیه پادشاه ایدی اول باغ قید و در سجم لار

ای سلطان منور چشم شب جان بیلا جانانیک کلدی
 باغینکده تو بد بملوک آغیلدی غم غم کاکونک
 اوج قالمه سینه نهینک اصلدی ماچین بولدا
 سوز بارد سکا قیاشن لار غم ذ او با
 قاسم دیر قلوبنک آغینه تولاق آل خیر ایزد

چین ماچین شهرینه کیتکان خطیر لیکه نیشکلیک
 ایگم باندوری وراغینک زوی سکا لیکه
 ندرم حل ایتی مشکینک توکان غم نیشکلیک
 نایج تختینک ایسی گرم لیکه سکا لیکه
 قوت سگوردی ملونیه کیتکان اغماونک

القصه لوسوز و پادشاه ایشیت و قتلار خیرش لوخو ایتیم کاک شکر باغچا

شکر ایتایین قانغازه کازنک ایم بهار لری
 ایشیک فیه نشکین تینک فانلیک
 یندی کلمه ز مرادی سینه کیلدی کولک
 خسر ایتور کولک خوشی ایلدی یاز کیتیم

خران اوکان آدو غم ایتیم بینه باین
 کوردم اغول لار بارین قیتیم نوز
 ایشیک شیم سودای نیر ما تابان لیکه
 قوندوری دل سغوشی خیتیم اوز بیدر لیکه

القصه پادشاه اوغلان لاری کوروش شادنا بولدی پادشاه بزرگیمی
 توش کوردی کیم بر باغ ذ اکیغچه کوردی سیر قیلیب یور ایدر کیم ناک بر جانغنه
 کوزی اوشتی کوردی کیم بلسیل ترو بد و عجب خوش آع از عجب خوش لیکه
 قفس سیراب ترو بد و پادشاه بیکبار کوروب عاشق بولدی سیراب
 سحاب توردی عجب یوانه بولدی فوق کیم کوندوز او پیرین چوقدی قیز
 وهر الله فقرا ایشیلیب پادشاه آله فیه کیله یلار ایدر یلدرای پادشاه

سوسا سه بر مین دیدار بر مینک یلوک ایرکاشنی آلا سیمراه بولوبون این باب
 کیله یاز جانیه توشنی لاری چاهه بار بردی باری سیمراه طهارت قلبی تو
 ایرودی بر جلا کمان پیدا بولدی بر کوزی منکلا سیمراه بر کوزی میسینه
 کیلیک سیمراه ذوق لیدن توه ایدی ای کیلیک سنه منی ماتیم بار دو
 بیرل دیدی سیمراه ایدی نیمه مانینک یلوک کیمیر سه ایدی سن جهان
 ماتیم بار دو کیرل دیدی سیمراه ایدی می عزیز ایل اینان بولونک زمان صبر کیم
 من جولا یق برله ضعی یلیخ تیلای دیدی اندین کین جانیم کینک
 انده سیمراه ایتمیم اغیلاق لاسینیک سوکا بولونک لار من دارالفتا
 دار البعانه حلت قیلومن دیدر بوموز نیک شلاق لاشی سیمراه
 اودو قوتی لاری دیدی لاکیم سیمراه خدا سیمراه اوز سیمراه برجه سیمراه
 اغیلدی بیغلا دی لار انده خدایتجا بولار و عایشی اجاب سیمراه
 سیمراه جانده بیغیش لادی دا و طفیلک هم ای اعاشی سیمراه
 سیمراه سیمراه جانده بخشش لادی اندین خوش بولوبق لارینه کیم
 شول مقدمه قوشم بر ایدی ای سیمراه اما نکیزه سو بوچی کا اوزوم بار
 دیدر اندین سوک و نیر بولغه روانه بوله یلار خیم منزل بول بول
 مضره میتب کیلیدی باوشا که بغیر خوش اولدین خوشی بر بیان کیم

یقین کبلیدی نیزکا دیکان تده
 کوزوم دیکشنی بلیم قوتنه
 نهال کلب مراد کیم تدم
 قوی تاشا قلیب ان بو دیم
 وفا سیز فرزند تنگم بیسون
 آلب بار بنک اف کوزوم کورسون
 آلب بار بنک اف کوزوم کورسون
 عاشق فاسم سن سن منی هم
 یازوق سده کوشه موم بودیم

من طبلاین با یازوق دولتی
 کولکل آیمه منسکا تابشوریم
 سینم آجب سایه ایا هم
 کل کلده اینه منسکا تابشوریم
 یراق کینسون بویرده هم تورما
 یراق کینسون بویرده هم تورما
 بمراد کومنه منسکا تابشوریم
 خرد ایتوتن کیم بیجان هم
 توزوق جایم منسکا تابشوریم

القضاة من بادشاه اعلان لارینی اوز تیب قیاتی لاری لفته کیرینجه
 کون یول بوید جین باچین شهر غیبه تی لاکو دی لاکیم شهر کو باج
 ایکن بهره ذرمی کلبی اعلی لاری غیبه ایدی ای اعلا لاری برنواست
 میلا لاری ای اعلا لاری ایدی بر سودا کلبی غیبه غیبه منزه بر
 برابر بر وزیرانده بهره ایدی عالی ایدیم سیر لاری غیبه لاری نیکنه منسکا
 من بو خلق سیر ایدی القضاة لاری جوده اکی غیبه منی کور کور هفت غیبه لاری
 بو خلق کیر بر وزیرانده بهره ایدی هم باران لاری هم منی بر لاری غیبه منی

کسیک بار دوش جون قومه کو کجایم
 بوزنگ کو کجایم نیا ندو فایده ق سنج
 سخا محنت قوروق باطنا بالکاسن اف
 خضرو اتیو بوفرنده نایا نه بولمه نه

بوش کون لینگ مرنیک ان قومه کو کجایم
 هرزه کورک نینکسین دو قوروز کو کجایم
 سخا محنت زیاده اق قومه کو کجایم
 صبا بکوسین شرمند قومه کو کجایم

العصه ماوشه شکار دین یا نیکی لیدی اوغلان لاریغه قرق کچه کوندوز تو
 دماشا قیلده ملار وینه عالم لار و فقر لار و مهر لار و کیم لار نه چاقیریب
 اوغلانلار یغیات قویدور دیمار اولغ ضعیفه قوروقان اوغولنی اتی ذرینی
 فیروز و برینی خورشید قویدی لاریک کجایم ضعیفه سیدین بولغان
 اوغولنی آتده همراه قویدی لار و قیزی آتده کلی سمیله قویدلایان
 سخا کچه باشنه کیر کوچه او قودی لارا ون کورت باشنه کیر ارباب
 غلین بولدر با بولاندر فکرینی قیلدین با فیمم اویم و اگلو کچه بر لورغه
 بار اوبلغانه بخشیر اقدیب کیم ذریرینی چاقیریب اوغلان لاریغی قوشوب
 او غلینه اون نینک تون کیر بر سردی هر توه کا غله بولکلا زینه همراسته ستم
 اکی کو هر سردی اول کور شمع چراغ ابروی بولار نه اوز تپ باوشا قویغه
 طلاساز آتیب اوغلان لارینی ارقه سیدین زار غلاب بر سوز و کانه

دوشی مراد عینی بسکنا باشتوروم

کیسار بولسنگین همین شهرینه

ایدی لاریا که جمله کتبت لاکو پنجه خشتی بولماس بی بی لاریا پادشاه
زارزار چون ابرو تو پشتر نقد برک باره یوقد و سب بوسوز اجاز

حکیم لاریا سوزینه غسل بولما
منی باشین اوز کاسل بولسه
توشا دو یادیه شوک خشتی توش دو
تنگرم نقد برینه بدل بولسه
په تندی بولدی ایل باش ده آدم
بیرکا آغیر و نازل بولسه
جانفداقت توستی یوقد و رطایم
مکراندین جانفضر بولسه
اوقد یاقتی کوهر حکیم کاسیم
بر زمان دنیا ده حلیه بولسه

کوکلن کچمان بونیا ده دوستینه
رهنی ابرو هم تنگرم آل جانیم
بیرکا بیرکان حضرت علی او توش
حکیم لاریا دورنه بیان ایش دور
اشما و بولمدی که منده بروم
نه صد بار دور هر ساله اول کزوم
باشین بیکلکیده هر چه بیتم
کوکلن ده یوق منی اوزکا نیشیم
خسرو اتور بوزدی منی شایخیم
من انی من تنگرم آل جانیم

القصه پادشاه حکیم لاریا سوزینی قبول قلیب تون آک برله صحبت قیلد
الغ ضعیفه سیدن ایچی اوغول بولدی کجهک ضعیفه سید بر اوغول هر قیز بولدی
ینه پادشا اودی که ای کوکلوم بوزندا و چون خوش وقت بولدی بیجا

کلی عنادین کل لبس قونده کوکلوم

سکونین اول بولس قونده کوکلوم

<p>دین او چون سبب یکی سال از نیک رسول بر وی اول کند خصم غریب سر او تو در صفینک دلید آن سر جانده بر کافوزه قولید</p>	<p>کافر ای بله فال نیک تو غاف بهلست لاریاری بیرون مکن بزوات شریفین بر ایلیه قسمت خرابر لان اول کن عین</p>
<p>القصه انده پادشاه از ارباب غیلاب کوزی او یقو کا باروی تو شیده حضرت شاه مردان که کردی شاه مردان پادشاه کا اید پلایر کیم ای پادشاه بکون سینی او چون تو قان بر مرتبه هجره دور کا هیجده پدم اما منی خاطر عیدین اوج او غول بر قیز سیردی آتا بر رسم الامانیک جانی ز اوان تورت پیشیده اکور من زیدی کندین سو نکایو سسکایک نیک شاپینی کو ماروی منکا قسمت مو نونغ بور من ایمر و سیاورین کجتمه دسب پادشاه بو سوز لار نیک ایغانو</p>	
<p>تیلید کو کلوم بو تو شوم کا تو نه کس تکلیک شایک لایک نغ تو نه ای شیکله خصلت یارسن بو جان باز کان من کج زوم تولدی تو ما و غایب فرزند آسبیتاسین</p>	<p>پایان سیز فرزند دین چهار بوی بود نیلایج کیمه و ما دار اولس یامندین فرزندین نام شای پایان سیز فرزندین چهار بوی خانانیم هر سبب کجایان</p>

<p>بسم الله الرحمن الرحيم جرح فلک باغی یوراک یاغیم فرقیاتک تیغه کون دو بانه من یرکین اریلغان غریبه من خسرو اتور کونم آهیلان کجیا اوزیم اولغان کونیم هر غم اوجا</p>	<p>کیمغه دیر من ستم و ادا غم مسکار اچیلغان کل دیغار من هر جرح فلک یوز منکانه مسکار اچیلغان کل دیغار من اهل کلبه بیکون تو نیم سچار مسکار هر سرحی دیر ایتلار</p>
---	---

القصد حضرت علی السلام ایدیلار اول کورون خان شامروان قبر لاریدونه
 باریب تیکلیسکنی تیل کوردیب رخصت پیر دیلار اندین سونک
 حضرت شامروان قبر لاریغیه باریب زار زار یغلا کا دور

<p>تکریمی دوستم دور احمد خنار حیله بیلان آلدنیک شهر خنار اولوسین ساتی سیر مشر کوفه التبعی کوک ازه مسراج تونیده مؤمن اوغراتینک الامتجینه</p>	<p>سن انی باری بولغان علی سن کافر لازه دین کج سالانج پیشیل توغ قولینکده رسول انی رسول یوز وکین العان علی سن کافر قالدی قیامت غرخبینه</p>
---	--

پنجمه کاتوبیلان شیر بر بینه ...
 بسم الله دیب قولونک سالمان علی سن

چاه ایچند شاهی نمن الارهم ترا و خول سیر
مناجاتا غنیغه جهان مت لاریسز یاریغا

بیمبر خرد سین کبکان اولس اتم اوده او خول سیر
قاسم دیر حتی کابنده سن الارهم و ککان مینده سن
ایمانینک اولس بیزنده سن سنهم او مار این اول سیر

العصه اندین سوک امر او باو شاه کا اید یلار ای باو شاهیم که خدا
بولسکنیز شاه خدایم قلیب زنده سیر کای بی یلار باو شاه بولار بوسون
قول قلیب قرق قیز الدی هیچ فرزند بولمک مست منون ایچ
دیب بر چه ضعیفه لاریغه خصت بیزدی اندین سوک باو شاه اید کیم
اولیا لاریغه بار بیج استعانت بیلا مین دیب سرق اولیا تو ما دی
خود خضر علیه السلام اوچ اولیا اید لاری بولمک بول بولسون بی یلار
اندو باو شاه خضر علیه السلام کا قراب بولوز ایغا

خدا کا بر نظر سالدیب بی یلار مین
بیرکان لمانینک الدیب بی یلار مین
نه منده فرزند و نام و نشانه
مسکافرت زنده سیر بی یلار مین

بازوق کون لار توشتی منی شبیه
اکر منی فریادیمه تمسک
ایده منی تریک لیکیم کمانه
بازرکان من کوزوم اولدی توغی مانا

اند آتی قاسم دیر ایبرهیل اول وزیر پادشاهه کو تصحیح قیایب
 فرزندی یوقلینی مین کو نخلینه تیز برب شاید که شادمان
 بولغای موکسین دیب قاسم وزیر بوغزل او قودی بولم
 ای سلطانیم بودنیادین کیمیلار او تندی اوغول سیز

برخدا نوسو یار دوستی حق رسول اود اوغول سیز
 برنجی اوتکن پادشاه لار الله دیکن قلندر لار

برنجی اوتکن انسان لار لاسیم اود اوغول سیز
 ادم آج بولدی باش سلیمان یوزینی یودی شایان

قابل اولدی وژی تاش سلیمان پیل هم اود اوغول سیز
 قولینده اوج تجار اولدی موسی کلبیب دوچار اولدی

کوزار کوزی کورس لودی شعیبیم اود اوغول سیز
 اتی بلنج شک جعان پیشه یوبه شیر سوکان

اون کیز مینک عالم سوکان پیمان اوغول سیز
 اوغول سیز لاجبیکار زمت فیز لیک ایغنه یاغاریمت

خدا ن دوستی محمد لایم اود اوغول سیز
 قلندر لار کیار زنده همد دیکن الله کبند

اما راویان چهار و ناملان اما و محمد ثمان دستان چنین برود
قیلیوب لاکیم مصر لاتی ده بر پادشاه باره رودی خانه خسرو دیر
رود و یار خیمه لیل پادشاه مع قیلدی نازین او غول بولدی آهسته
کون لارده بیر کول خسرو شاه اوز بغیه اندیشه قیلدی کیم من کیم او چون پادشاه
مع قیلور من اوزوم اوسم ختم کیم اولتور و پادشاه مع فرزندی اوی
ایندی لاکیم اوزوم غه اوزوم ظلم قیلدیم تخت بدین اوزینی تا شاد
کجه کوندوز قهر الارغه کور و نوش بریهای اچکار بغیه کیر سب کیتی قرف
کوندین سونک فخر الایغیلیک بیلدیلار ایدی لاکیم ای پادشاه
نیک خت اوزد سینه مقیاس نیر دیدی ننده پادشاه ذر و زبر بار باره

بعضی مکین و مکات و فضیلت و زمان

حوالقا

بہت سہ ماہنامہ امیر اکرم اعلیٰ خاں ایلہ جالبکیند

غلامی الحسنی مطبعہ سندھ

ТИПО-ЛИТОГ. В. М. ИЛЬИНА ВЪ ТАСКЕНТѢ.

چگونگی پیش بینی بودلاتی آذنی مطبوع فرمان بولدیلار ملیکه فی
 کمانی همسم بو خبرتی ایشتیب شادان وفرهان بولوب رانی
 کیک بولدیلار قرق کون شهر غنه آیین بالیاب قوی تماشالار ایلاب دو
 یله نکاح المیادیلار شاهنی باشی غنه تاج دولت ایلیک کینکین حکومت
 ملیکه ازاتی المیادی اوزی کیوان و حرم غنه کیردی القصد هر کی
 مخالف وصال لار بربر لاریدین کامیاب بولدی لار شاه خزینه
 الله ایشیکین آجیب خاص علم لار غنه و رعایا لار کجا حرم لار
 نیتخام لار المیادی ولایت اهلی بر نفس غادرین خالی ایس
 ایردی لار شاه اوز شهمس تختی کورمتی خواهلار شاه
 ز غننی طلبت یلور ایردی ملیکه فی شاه برلان موند تیاورور
 ایردی کاهی مونده و کاهی انده بولوب ایکی شهر فی پادشاه
 ایغین قیلور ایردی تاجیت ایردی لار عمریش لاری بولور غنه
 ایردی نیجه فرزند لار هم بولدی بو ایکی مملکت غنه شاه ایغ
 بو اولادده بولدی نیب مور لار

و انشاء علم
 ر

لارعه امر قلمی که اول کلخندانی آدمی موند آلیس بگفتونیک بر
 از غده و خشا سیر از ادینی بزغنه ایتار دیدی مھر ملا قیب کیلب شاهانی
 بلیکه اولوزنی آلدیغده حاضر قلمیلا بلیکه قیغ آستیدین کوردیکه اول

پادشاهیانی کاجیل ایدی بلکه بسیا سهر بایلق لاریلاب نیز مھر ملا غنه
 امر قلمی که بو قلندنی حمامغز آکیب یارب کیزه ایلاب با سلاسلان آراسته
 ایلاب فلان قصده خدمت قلمی کلا دریب لھر ملا شاهانی حمامغز آکیب یارب
 بلیکه ندر کاندیک ایلاب لغصغنه یارب غنه متد تور دلا ارکان و تلال و اول
 قلمیلا ایلاب بلکه نمان نیز حکمت ایدر که بو قلند غنه مونداق مھر ایلمتلا قیلور
 نیز بلکه خواب بر دیکه کیشی قلند اریس بلکه شاهان دوزمن نول شاهانی
 اجم و محترمی دوزمن کتاب سمانی کچی بر لان بارما سن سیر لارعه بو پادشاهی حکمت
 ایلاب ایدریم نول کیشی رود بو ولایت غنه ایکی مرتبه قدم چکوردیدر بو شهر غنه آدم
 لاریوی پادشاهی کچی و محترمی من حیات و بار دنا همیشه سیر لار از برای منی دوست
 نونکان محرمین مویچک ایش لار تا قیب تاج تخنیتی تا شلاب بر لار غنه قدم تگولور

تا میباید رانی لبخند را بدین برنجه بوسه لارا ایله دیم بید بخندنی بولیکه بنگورد
 ایلیکه دنلوازانک کرشمه لار برلان شاهینی کوز بدین غایب بلدر شاه کوریکه
 دنجا ریسانان بیخا صحره قالیبدور شاه خیران بولوب بنه وزیرنه والی ایلاب
 قلندارنه یولغه توشتی برنجه کولارده اولغوزنه خلوصه مسیکا قدیمینی
 نیکو روی باغلارین مطلق ایلاب کونیا خلیفه نیاز من لیکه نلو غه کیلکوردی
 اولغوزنه کرکلبت یکینه اول شاه همغان بکوردی ایدر همه شهر اولارینی
 جات پارس اولدیگه بولور سن بولسا بوانک نکتهدورکه اول شهر اولارینی جات
 یعنی اولبیکه دنلوا برلان ایزدی تا ایلیکه دنلوا لذت خسواتی بدین خبر تا بونجه
 سوکوره کی امرانی حضرت الله تعالی فاقدی بلیو دیت تخم بریدی شاه جرض
 بولوب بر جانیف با بر الخ اوت قیلدر شاه همغان بهرینی اولغه سالدر شاه
 مرغان بنه حاضر بولدی شاه شاه همغاننی باغلارین اوتوب لهار عاجز لیتی
 لارا ایلابی واقعه عرض قیلدر شاه همغان بنه شهرین اوزوالک شهر بجان
 درازه مسیکا نیکو روی با بیکه ای نور دیم قهاگه بولسا سنک حاضر مندی ب
 همنداز ایلاب بوزکاشانه سی شریفه غایم بولدر شاه اشد البر دیشپ شهر ایدر
 نخل لیدر محب بر شهر بیکه آرسته آادان همه اوزکاریدر دور لار غاشا
 قلیب قصر شاهی طرفیکا باردی کوردیکه اول جماعت لار قنغ او تیغوه
 بریدلر هم لاری بیدار بولوبدر لاجه آدم بو قنور که قصر عالی شاهی لایحه
 بارورنه بولور لار عللج تخت شاه توغریب بولر که زایلایک دهر قلیب
 مسکن بولدر او شومو سوالدا انجه کولار اوتی هر کونی ایلیکه دنلوا زهرم

در وازه سیکایکوردی و داغ ایلاب بنا همرفان او را آشیانه سی
 سرغیز روانه بولد شاه اوز تخنیغه اولتور سب قرار تابتی هر دناش بولد ملید
 کیم بولد برملیکه صحبت کدخال بولد برملیکه دنواز همزاده خوشدل بولد برملیکه
 وردی شهر بجان اقصی معلوم بولد میوردی شاه کورکا ملارین بربر بیان

ایلاب تخت شاهیک تیتی ملیکه دنواز سوخوق ایلاب و لطفنی ایجابک سب
 تمام شیوه لارا ایلاب بو کونه او تک دیلار ایچخی کیم بولد بازملیکه دنواز شهر بجان
 دین سزار سوردی شاه کورکا ملارین نایبینه تخت شاهیک تیتی ملیکه دنواز اوزکا
 نونعلر بر لیک ایلاب بو کونه هم او تک دیلار شاه بی طاقی قالمی کونکله دیو کیم بو کیم هم
 هر واقعه ایستی البته کام براد آلمس لعل سب نیشیلادی کیم سی بولد ی زینه
 ملیکه دنوازی ای شاه شهر بجان دین سوز لاناک شاه سوز نیشیلادی نینه بربر کورکان
 واقعه لارینی ایستین تخت شاهیک تیتی ملیکه دنوازی ای میردی سوز نیشیلادی
 ایلاب کور سوز لاناک نیشیلادی بولور سوز نیشیلادی کیم بولد ی زینه او سوز نیشیلادی
 ملان قاریب امیر او تخت او سوز نیشیلادی زبور سوز نیشیلادی سوز نیشیلادی سوز نیشیلادی

بریدی القصه ایملدی ایکی کلیمه سوزنی شهر بجان
 دین ایشتنیک شاه مرغان شاهنی شهرین او سینه خلدی قوالیب
 نهایتی یوقار یلاب کیتی هر طرفنه یاقیب یولدیر ارا دین بر کونجه کوندوز او
 بر شهرنی یانینغه توشوب ایتوردی ایملر شاه شهر بجان کونجه
 اوج تورت قفامینی استی سیم یولوب بریدی قجان من درکا بولسم برنی
 برینی اونغه تشلاب و دایلا کیل من حاضر بولور من ایملدی من ابله لاری
 حال دین خبر اربولا من یب درواز ایلایب بولدر شاه روانه بولوب
 دروازه کانی دروازه بالار همی اولو کدیک یاتیب بر شهر غوغا بر هر دره
 املیک کیشی ایشک یک کیشی تورکان تورکان اولتورکان اولتورکان
 یجاندر لار شاه تماشالا قلیسی پادشاه کیشی هم قصر لار قوغان سنگین دور
 همی سباز لار درسته ماللا جاجا توریدور هر سوک جان باری بولس بجاندر من
 اخور املار بر لان سیا و للا صنف و صف عصا لر فولیدور ملایم اوز مقاملایم
 هر لاری بجاندر لار شاه دیکیم اونخت اوزره جوقیب شاه سیم خبر آلا یرب حجت
 اوزره جوقیبی کور دیکیم پرده زنبورنی افسیب بر صبا جمال پر یوسن اتمیدور کورنجه
 حجت سنالو و ندر بعینه طیکه دنواز دور شاه مذک تماشای جمال قلیسی قتی
 کیلیسی یوز کوز لاری دین بر نیچه بولایملادی نینه دیکار و همی کیلیسی پرده
 یاپیغی زینی اشکلر اناشقا رناله بر اوت یاقیب اول پشاه مرغانی تشلادی
 در زمان شاه مرغان یقب کبلدر شاه مرغانی ایلایب ایلایم او پوب بیلدی
 القصه شاه مرغان شاهنی شهرین او سینه کور تا بر شاهنی اوز و لاری

بشینی اوزره قویوب ایگی کعت ناز شکرانه ادا ایلاب دیدیکیم
 ای پروردگاریم بولغولار سندن دور دیش تا ایشلا قیلدر بشینی
 کونادرو بولشدن فایغ بو اوب اول ایشیانه سایه یلمه اتر حنکا
 مشول بولدی زمانه او توب شاه مرغان پیدا بولدر کوردیکه بزنی
 ایشیانه سین تکیه او تودور دور ال لاری حیله و در غضب
 بولوب قصد ایلا دیکیم پاره پاره قیلبت شلا کامن دیش بجه لار فریاد
 قیلبت دیکه ای انا اول اومکا آزار بر ما کمنزلار نه حیات یغمینه
 کاشیب لدر دیش انا سیکا التی ایلادی لار اولقوش کوردیکه برنا
 دیک ایلان اولوب ایتدور در حال خداغه شکر ایلا شاهی بشینه
 سایه دولت سالدیر ال لاری ایدیکه بولیلان نزلار غه قصد قیلدی بو
 اومنی الله تعالی تنگوردی شمشیر بلان ادر ساییک پاره قیلدی لار
 بلرب نیکی استراحت ایلادی دیدی اولدور شاه هم او بغانه شاه
 مرغان کلام بردی جواب سلامین سونک ساه مرغان کوردیکه ای
 انجان نمره ایتدیرس بو مکانلا فرقت م تنگوردیکه دیدی شاه باشین
 ایلمر کوشینی بیان ایلاب لغز زنده سلام پیمینی تمام ایتی ایدی
 ای شاه مرغان کیمنه باشیکا ایش تو شو بد سهر حجان کیمینی بلیق
 ایلمر ایلا من بیان دلایتی کانیکوریه لادرب النجالا قیلدی
 شاه مرغان خوب لغایرب در حال میوه لار پیدا لاب مش اهنی
 کرسنه یغمین جنجاری بجه لار کاهم اوج نورت کونیک طعم ایلاب

سب کینتلا میدی اولقوش بجه فنه زار دورا کر بار سب اهل المانی دمع
 قلیب کبلا ذالیب قالسنگ مراد ننگه اولقوش تگور و آدم
 تیلیم هم سوزلا دور بزدین هم دهالار بکجه کیل نهم موند سنی شه
 تعالی این تیلاب توجه بملان تورور نیز دسب فاتحه سیر دیلار شام هم
 بولوب اول طرف غبار سب شه تاجتی و اولقوش اشهاد سینی تاپ
 کورد کجه بر طنا به مجسم اولغوز و توشنی اهنی یوق شکار الماسق
 اوجون کیتکان ایجان کورد کجه کولاری تمیور قنات دور سب فرنگ
 ایلادی الله تعالی این در تیلاب اولتور سب اوردی بناکا اول اوردی
 ایلان پیدا بولدی شاه اوزنی پنهان قیلدی اول ایلان خورکا
 هر باشعی تا که بولارنی خوراک ایلاکای اولقوشی غنیمت سب
 خون کاشینی قلم نیا مهدین الیب اهل المانی شهبکا بزور تمام

اورد کجه تا بشیدین کور کز اکنه ایلی باره بولدی و در خستین سیرکا
 یقلدی و دملارینی هر لاقعه اوره اوره جلن بحق ایلیم قیلدی شاه

نیمه دور که شهر سجان دیدار اگر بوشتر برجا بولسد بوس کنا ستم
 بعد و کرامت با شمشق اشقی اصلا موجود بولسد می شاه گوید که یکم اش
 بوی غنچه تی تردد ک بیلین ایلابی زیلار یکا دزیرینی والی قلیلیت ریغیه
 قلند زانه لباس در ایلابی است صحر اول لارینی آلد شهر شهر و همه همه
 در یابد را بوی سه هر کیمین شهر سجان و قنیه سیدین سورا را یردی همه
 تیران بولور یردی بالقصه اش سینه ک ولایت قطنطیه نواحی لاریدی هر
 نامنی بار یردی ننده بر غریز اجابت و دعوات بار یردی کونکلی کواه لیتق
 بر دیکه اولغز نیند نفی بر کاتیدین شاید غمانی کلی آچیلسته دی اول
 ریغیه نجه مدت لارده ایستاب اولغز نیند تا بتی کوردیکه بر صوی سفید
 نوزانه دور نمازده تور ویدر بعد از ادای نماز سبلم پیر قیل لارینی
 و پوب یوز کوز لاریغیه سورتوب طو افلا ایلادی عاجز لیتق نیاز مند
 لیتق اظهار ایلادی سر کنه شین بیان ایلاب امداد لاری ایلادی اولغز نیند
 هر و بالینغ یوز مدین دیدار که شهر سجان بو عالمده بار دور مشرق ویه
 طرفی دور و لیکن ننده تهاق لیتق بی مشکل دور افتلا سبب بار اگر اول
 نایب کی یلده تیه بولور هر تقدیر به تردد بولمه جو نیده یاننده ویر لار
 باز ترحم ایلاب ایلادی لار که بولتا خنی فلان سیرید سیریشیا اول پیشه
 و بر زبردست اولوغ خوشنی کاشانه سی بار دور هر طایفه از برای نسل
 تخم قویب بله لار آچار بجه لاری تیمور قنات بولغانده انهمی طوره چون
 یار کانه سرتدر در همانند المان پیدا بولوب اول بجه لاری تا خود ایلاب

بولوشوب سوزلاری اولکان بولوب پادشاه لیتوقه عاید بولدی اول
پادشاه بول صنم و شنی بر کور مق برله انوغ واله شهید اسی بولوب بقیر

بولد اولتورت باغ پادشاه ایسی دوا ایشلا رینگیز بیتیا قلیغی عقل دین
 ناشقاری کور و نادور مکر اینکه بر بر نیکیز غه ما هر وی مع حساب خر جمی
 انعام ایلامی بولیکه بهریدین اوتونک لار بوتور کیشیلار بومر غه راضی
 بولد پادشاه اینکا ندین جم بلند طاق انعاملار بر لان اوز ایتیلد بوتورته راه
 فی القصره قصر عالیکد ملیکد تعیین ایلامی یزرد و نیغه توشوب بر شجه کونلا
 تمامشالدر بر شهر خلقینی خوشنود بیتب قاضی ملا لار غه انعاملار بر سرب
 سعادت و حقد ایلام همه قلغ البال اولد ایلام کجه سی بولدی موی سفید
 قاتولار پادشاهنی شهبستان ملیکد کالسیب کیر سرب بر نیغه تا بشور
 دیلد یزچا دولاری وصال شر بتیدینم نوشا نوش بولد یلار بوس کند
 حصون نماوه بولد کلام دل بو تپی بولد ملیکد اوزینی کسه توتوب دوا اینکا
 لاضی بولد ملیکد ایسی شرط ایلام بدور من نا شهر سجانین خبر تا یلر باغشی

توفی بولدی جامه دوزیم او یقولاب قالدی زور کورده کیم
 فانوسنی آلمیده بر صورتی تور دبدور برادر لایم هنر لاری
 دور زیب نرین بریه لار بر لان یساب آلا لار بیری نوبت
 زاهد حه شی وقت سحر بولسا بیری کور دیکه فانوسنی آلمیده
 بر جان صورت تور دبدور بیلد کیم بواج عدو همرا هینی هنر بید
 زاهد غیره در جوش بولدی غسل پاک ایلاب یکی کعت نماز
 حاجات ایلاب بشینی سجده تور یوسب مناجات قلیب و کیم کیم
 بواج قیلا زهن کور ساتبیدور اییدی مندرین هم بریشی بولجا کیم بو
 بواج منظور بولغان صورتغ بر جان تازه کرامت ایلاتا بولار آلمیده
 شرنه قیلانله زار یغ تور دی صبح وقتید اثر مستجاب طلب هر یوب
 اولصورتغ جان پیدا بولسا در نیدین تور مینا هغه آداب بر لاک
 سلام بیری بواج همرا لار هم تور دی پریش منعی بخشی تور بید
 بولار غه هم سلام قبله قدرت نظر اسیکا مناقشه خوشی تجاری
 بوشینی من باشلا دیم و جامه دوزایدی جامه لار مندرین وزر ک
 میدی بو بریه لار مندرین و کوش واره لار من زینت قیلتیم
 دور من ملا زاهد ایسی الله تعالی من التجا و زاری ایلاب جان
 سیر کیدر بسو حیات ایفیکه من باعث مندور من بو سکنج سوز
 الله کوب اتی بولدر القصة بو یقین ده بر شهر بار بیری پادشهی
 عادل قاضی و علما لاری عادل کمال بیری او عل شهر غه دخل

بسم الله الرحمن الرحيم

آثار او بیان اخبار و ناقلان آثار و محدثان اندر آن کیلتوریب
 دور لار کیم دقتی اوقات تورت کیشی بر اوزاق سغزنی
 اختیار قیلد یلار بر کچه نی تورت حصه قلیب بری بیدار
 اولوب اول اوجی استراحت قیلور ایردی الارنی بری
 بخار و بری جامه دوز و بری زر و بری ملای زاهدایدی
 اول کجه اولی بخارغه تیکدی ایرسه بخارغه اول یوقا هستی
 اوز کجا اوزی دیدیکیم مهاد ابر و اقع روی بیریب میان آئی
 منکا قالسوندر باره یشنه آلیب بر عاقدین بر قیزنه
 صورتنی بیادی فانوس ادر یغه قویدی جامه دوزنا نوبتی
 اولدی بخار او یقوغه باردی جامه دوز کوردیکه فانوسنه
 ادرینه بیخامدین بر صورتی توریدور بر ادریم بخارغه ایشیدور
 ادرینه کلاقی لایق لایق ایلار لایق ایلار ایلار قویدی زر کرنا

مجله ادبی و تاریخی

شورسار و حکایه بخارا و جزایر و فرزند کرمان - هر نوبتی است

ملکدینواری

استقامت امیرزا احمد ولد سیرزاکرم مرحوم

علا مطبعه حاج

Стар. Ташкентъ

Литографія Г. Х. Арифджанова

اولوب قالسنگ بمکیشتر سندن مسکاشتر

تیکور سمنی شرمندہ قیلکس موسن دیب

زار زار عیددی اما صنوبر اما سینت نصیحت کا

قوتق سالما می اوز حال زارینی اثیب پر

بیت او قود

پر نصیحت پر سنگ عدلت شامی

قیہ دین شاد اولسون منیک ماہ کو کلوم

جان دل قو اسون سخاوت شامی

سوزنیکدین بولسون اوارہ کو کلوم

کوزومدین کتیس اول زمان دہر

جاینمزا فنی عمرہ لیک کاشتر

طوطی نیکلیغ سوزدین شکرلار سب
پرمان باقشیکا کونی زریک
اقصص سنوبر اتا سیدین حضرت لیب
ایتا دور که امی اتا اوزومه ختیار یوقتور
بولپ حق تعالی نی اراده سیچ بولور دیب
یغدا ب توردی اتا سی دیدیکه امی او غلوم
قیلینک اوز جانینکنر کا اوز نینکنر ستم قلمینک
منی جانینر داغدا منک سیزدین ایر لیب
کورکان کونیم نیمه بولور اول پر یلار نی جا بیدر
یولی یراق بولپ اوج یوزیل لیک یولدور
یراق دور سنی عمر نیک انکاتیمه ناحق یولدر

انی عشقیده من بولدوم اثر لیک

بوزولعان کونکلو منی قیلدی عمار

دلبر نیزی باقیب قیلدی شارت

کوزلاری جان آور غمزه سی آهنت

دفعی زرفشان لیک مشک عنبر لیک

پر کل پریب دلبر قیلدی مستانه

اول شیرین سخن لیک دژیکانه

اوج یوزیل عهد قیلیب پردقانه

پر غنچه دهن لیک شهد شکر لیک

آلدیمه اولتور و نغایین چتیب

صنوردیب کیلدی سینه سین چتیب

تو کا شرح تیر لیک جانیک بولدی

کلتش نینک تو لو بدور خزان بادینہ

پرسوزوم بار الکلا کو نکل شاویغہ

تو لاق سالغیل زبور قل فی داویغہ

سوز لہ چاک کر میانینک نہ بولدی

انڈین کین صنوبر تو شہ کور کا نیز اتا ناسی

کا و بیک لاریغہ بیان قیلب پر میت اوو ب

یغدا کا ملاری

پرسوزوم بار اغا لاریم بیک لاریم

توشومده کور وندی پر سپن زیرہ

الف دیک مستی کل بوزلی دلبر

زکس یک کوز و کدین شنگ تو کولمش
قیزیل یوزنیک زعفرانده ساعریش
الف دیک قامتیک یایدیک بو کولمش
رستین بغیل بو افغانیک نه بولدی
یوسف نه اتاسی حضرت یعقوب
یغلامادی سن چه ای تازه محبوب
فراقینکده یغلامی خوب ایله نا خوب
سوزله کوزدین آقان قانینک ش بولدی
قویونلارنیک قانلیغ یا شقه تولدورم
کل یوزنیکنی کهر بادیک سولدورم
دوستلارنیک کویدورم دشمن کولدورم

مستانه کوزلو کوم قاسمی شمشاد
قوراق سالکیس بو افغانلیک بولدی
مجنون عاشق بولوب کیزاردی حیران
ییلی نی عشقینه بغلادی چندان
رحم ایلا حالیم کا ایشاه خوبان
عرق ایلاب داننه داننه کیل امید
سیف الملوک یوردی نچه سیل لعذاب
بدیع فی یادیده بغزنی دواعذاب
مرقع بلیغه شده لار باعذاب
قول لار نیکنی بویاب قانه کیل امید
مشک تا تارقدی نبی نهالیم

بوسیتنی اوقوب اعینا کانه دورر
غمزه جان ایب کتیکان پرزاد
گلگون کیب یانه یانه کیل امیدی
شمس قمر روزوک قامتی شمشاد
خجهر چکیب بو قرمانه کیل امیدی
بقیسیس بخریده کویدی سلیمان
یعقوب اوغلی اوچون دئیر کرکین
پیماره عاشق من یولوکنده بیران
رحیم ایلا یوب ناتوانه کیل امیدی
شیرین اوچون جاکوب چکیتی فرماد
بودنیادین کچمتی اول زار ناشاد

فرخ شاهانی قیزی آتیمزکل دور
غمیک بدیشید ابولکان طبل دور
تا اولکو کچه قیدی او آیم شوله دور
نفس ابدی پنگ اول مکاندین بولور
القصه بوسوزلارنی دیکانندین کین پرزاد
صنوبرکا پرکل تو توب ایسانی بوی آماق هانا
اویعانب قالدی اویعانب قراسه توشه
ایکان اچیفه پرسم توشه بدور انراغ که مشق
نشدنی طعنیان عیتدی آما سچاره صنوبر
حیران سرگردان بولوب قیوب اولتوروب
زار زار عیذاب اول پرزادنی یا قلیب

جواب پرزاد

اصیلم پرزاد یوقتور شایم

اشکارا ایلا پم شرمنا یم

اوج یوزیل لیک یولدور منی مکایم

بیلنک شمشبتانین بولورمن

سوال سنوبر

شاخورشیدنی اوغلی آتیم سنوبر

حسرتنیکده حشته کولکلوم مکر

ملانیک صورتلی کل یوزلی دبر

رہتین دکیل ماریم قیدین بولورمن

جواب پرزاد

ازم یک سلطایم قیدین بولورسن

جواب پرزاد

عزرائیل سجدی دریا دہ ماہی

نالمنی یا ندوروی دامت نی آہی

امیلیم نی سورسنگ پر یار شاہی

یا قوت یک کو ہر دیک کا ندین بولورسن

سوال سنوبر

کوزلارنیک رنگس دورقا متینگ طوبی

مازیغ دلبر ہم جهان محبوبے

نچیل یک منزل یو لوکنی خوبی

سوزلہ نوجو انیم قیدین بولورسن

یوسف کبی سالمه منی زندانه

زینا نشایم قیدین بولورسن

جواب پرزاد

یعقوب کبی کیلیم سنی سراغلاب

چرتیده بیجی سینم نی داغلاب

کیردیم من یولوکنغه بلیم نی باغلاب

پر لوطی من شکر کانه من بولور من

سوال صنوبر

خجرخکیب بغریم قانه تولدورمه

قیزیل بوزوم زعفران دیک سولدورمه

نانک دلبر غمکنک بیله اولدورمه

خزانی یوق کلتان دین بولور من
سوال صنوبر باشینکا کیب مرقع تاجی
کورکان آدم بولور یوزنیک محتاجی
کوزومنی روشنی باشیمنی تاجی

غمز سی پکانیم قیدین بولور سن
جواب پرزاد عاشق مسکن نی عداست باشی
یا غموردیک آقیرمه کوز نیکنی یاشی
مکینم کلشن دور چشمه لار باشی

منی سورسنگ پر مکان دین بولور من
سوال جناله قول لار بویا بسن قانه
زرفشان زلفونکا سالیب سن شان

حسن لطافت ده کورج عشق صنوبرنی سینه
صندوقنه اولتوردی اول پیرزاد کا سوزنا شله
صنوبر سوال سورا ایدور پیرزاد جواب ایتدور

سوال صنوبر

پیرلاچین قمشلیک اهریل بریم
تازه نوجوانیم قیدین بولورسن
شمس قوزلوک ماه انوریم
کوزلاری مستانیم قیدین بولورسن
جواب پیرزاد منی سورسنگ پیرزادنی شایمانا

اصلیم شهمر شهبان دین بولورسن
فهم ایلا سنک حسن ایلینی مایمن

ایرودی لقص سرتی یا شغه کیردی کتک پیری
تا اون یا شغه کیر کو بچه علم طلب قیلدی اتاسی
ایدی که ای او علوم مو بچه لیک مد بولد نیک بی
سپا کر چلیکین اور کا کینل دیب او علی کا مجرم
راز قرق میکیت قوشوب چهار باغ خیالیغ
یارودی لقص بو میکیت لار بیلده سیر تاشا
قلیب یوروب بنا گاه اولقوغلبه قیلدی پر
فضل استرحت قیلما قغه رعنت قلیب تللا
توشکده یاتیشتی بمانا اولقوغلبه قلیب توش
کور دیکه کلذارینی اچننده پر مرزاد کا کوزمی شوی
ماه آفتاب طلعت و شتری سعادت مونداغ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

آثار او بیان اخبار و ناقدان آثار و محدثان در
بوستان کهن و خوشه چینیان خرمن سخن آما
روایت قلیب دور لار کیم چمن شمریده
خورشید شاه آتلیغ پر پادشاه بار ایردی آما
آنی صنوبر آتلیغ پر اوغلی بار ایردی بغایت
صاحب جمال ایردی و صاحب کمال زیرک

پر شہر بار ایدی آندہ آلا و خواجہ دیکان پر پیر
کامل بار ایدی حضرت غہ قول پر دی شول
ایک لاری فی تربیت قیلاتو رغان اول ذات شریف
ایر دیلار اینیک شرافتس دین یوسف بیگ بیان
امدیگ نینگ آوازہ سی تحت فلک کایتمدی

قصیدت اصل نسو سیدن
بیر پیر چنے اوز اقتدارم
یتکایچی کو چیردیم خطا سے
بولسہ عذر
رحیم ابن محمد کریم الحمد نیاز

یوسف بیگ دیرای پیرانلار

من عیب ایتمانگیر جانلار

ایشینک بیگ و سلطانلار

حالینی بیلگان نجشیدور

دیب یوسف بیگ نینگ سوزی تمام بیلار کا

معقول توشوب اولتور دیلار انی سونک

ایر علی خان نینگ بر قیزی بار ایردی کل عمل

ایم دیکان آنی یوسف بیگ کا بر دیلار توی تماشه

قیلیب بر دیلار وینه ندر سلطان نینگ بر قیزی

بار ایردی کل خدیجه دیکان هونی احمد بیگ کا

فاقی خواند قیلیب قویدیلار وینه خوارزم دیکان

ويچيڪ بيڪ لار غ قرا ب نپي مثال كيلتور و
بر غزل ایدی

علمالار اکابر لار وزير لار
اوز نپي حال نپي بيلگان بخشيدور
نتيب ايناق ملا مفتي لار
اولوغ نپي دعاسين النان بخشيدور
هر کيم بيلسي بولين بليب
کيتما ايا قس تايير بليب
اولوغ لار نينک جاين اليب
اوز نپي کم بيلگان بخشيدور
بيکيت ديگان جوهر بولور

سیوار قوزوم سین سن بو صبر جانیم
خدا سنکا فنا بولسون یوسف جان
ایر علی خان دیر عزم راهنیک اوزیم من
قدم قوسیانک خاک پانیک اوزیم من
کیچی کوندوز دعا کونیک اوزیم من
سینیک یانینیک اوزاق بولسون سنجان
دیب آندین سونک یوسف بیگ ادب سقلاب
تخت غمچیتماوی آشاقد اولتوروب دعا
قیلدی ترکمن بیگ لاری صحرا ایسی ایرکان اوزیکا
عزت نی لایق کورماوی دیب شکایت
قیلدی یوسف بیگ آنده اری غلام اری

مال ملکیم سکا بولسون یوسف جان
برای سیزه حکیمتیم بارینی
ترخان قیلای خوارزم نینک شهرینی
قیلنیل بلام پروا او کچج بهرینی
سیزکا قدا بولسون بو جان یوسف جان
ایکار توروب نیچینخش بیک لارنی
آغزی غنچه حسنن تازه کل لارنی
سیراتیان مرغزارلی کل لارنی
شونقار بهیرن یوروب اولایوسف جان
هر سوزنیک کا قدا بولسون بو جانیم
سکا برای بو کون بو تخت تاچیم

قويديلار برينچي كوندرين سونك يوسف بيك
 بيلان احمد بيك ويندياننده قرق بيكتي
 بيلان خوارزم ولايتي غه داخل بولديلار
 ايرخان خان تمام بيك لاري بيلان اكردي شيراز
 حبيب عترت اكرام قليب قولتوقيدرين سوياب
 اطلدين توشوريب تحت نينك اوستيكا چيقتيك
 ريب اشارت قليب يوسف بيك كا قراب
 بر غزل آيدى

خوش قليب سيز باش او سئينه غميرنيم
 تاج تختم سنكا بولسون يوسف جان
 سرنيكا دونايين صاحبقرانيم

سکر دین هر سوزی بلکہ مزالمی
ارادت سلوکلی ایشانیچہ باردور
ہفتہ دین سونک ہونہ قیلور ارادت
آلار اوچون قیلینک زرین عمارت
قادر مولام سیزکا قیلور کرامت
پیری شیر دور پیری قنلاچیچہ باردور
ایکی سلطان بربریکا موافق
خدایم یراتیش دولتکا لایق
آمی خان ایتور کور و کیلیم خلیق
ایشیکان دین زیاد یوزاچیچہ باردور
دیبا ایر علی خان زرنکار مہمانخانہ سالہ و زور

تویان دیک چافنوب جیرانی بار دور
کونده نیچہ خرنینہ سی آپیلور
عزات برلہ دایم عمری کچیلور
معرفت ایلاسہ دُر لار ساچیلور
سمنور بابینده عبا کچه بار دور
یکیت لاری بار دور زرین خلعتلی
اوروش میدانیده رستم صفتلی
فقر مسکین لار کا مهر صفتلی
کیمنی بخشش دیر سن او شنانی بار دور
یوزری نورلی تیلی ذکر شنالی
خوش قلیقلی مروتلی و عالی

دیب آندین سونک ایلمچس لاریدی لاری
یوسف بیک زنهار بنر نهار بار نیک لاری علی خان
زیاده مشتاق تورور دیب روانه بولدیلار
ینیچه کون لاریول ^{بورول} ایر علی خان نینک خنوشی
یتوستیلار ایر علی خان برله کوروشدی لار
ایر علی خان ایر ایلی نی چاقیریب ایدیلار
شهرزاده لار نیچوک بیکیت لار ایر کان دیب
مسورادی آنده آی خان تکریم ایتیب آیدی
خوب بیک اوغلی ایر ایلی شهرادی
سختارت بابینده حاظم چه باردور
گمستیب بولماسدور پکلیک بابینده

جمع اولسونلار جوان برله قمری سی
اصفهان نی ایمرایی باریسی
کو چوب کیلکان اون مینک اولیون کسیم بار
ایلاتیمه قیلای برینی مصلحت
کو کلونک کایا سون بز دین کمرخت
اوزوم برله بارور بیگ احمد
خدمت سیز کا قیلای یالغوز باشیم بار
یوسف بیگ دیر کعبم آنام کور این
غنییت دور عاسینی الاین
بشمه دین سونک ارقانگیر دین بار این
بند دور من اجازت غه خوشیم بار

و تقدایوسف بیک تولید ساز آلیب بر غزل

ایدی

ای سلطانیم موزدین قیلینک ایرادت

منینک موزده بر هفته لیک ایسیم بار

خبر برهای کیتسام قیلوشکایت

کنکاشما کک ایلاتیم غه خویم بار

ایلاتیم نی بارچه سیننی کوندورای

اولوغ کچیک بارچه کونکلین تیندورای

طلب کار کایچیشی اطلار میندورای

بر کایلتای امد جان دیک شیریم بار

شکایت قیلماسون بیزنی باریس

ایلاتینس بریر کاج جمع قیلیب ایر علی خان نینگ
یبارکان کیشی سینی سر پاپلارین کیب
ایلاتی هم آیدیلار امی یوسف بیگ ایر علی
خان چاتیرخان بولسه بارتیک البته عزیز
بولورسیر وینه دولتینکیز دین ایل خلق
هم شایسته بولور تیدیلار آذین سونگ
یوسف بیگ ایر علی خان نینگ کیلکان
ایلچس سینی کوبکوب انعام لار بیریب پاپلار
بیریب سرفراز قیلیب آیدی اینرنیکیز دین
برهفته دین سونگ بارورمیز دیب کونکونی
خوش قیلیب ایلچس فی اوز اتیب یبارور

تیز کیلکان دولت نینگ زوالی بار دور
یولی بولماس منمنلیک قیلغان بیکیت نینگ
اولار کبی سلطان یوقتور دنیا ده
نظر قیاس تیشور میز مراده
کون بکون حرمتینگ بولور زیاده
پادشاهلار دین دعا آلغان بیکیت نینگ
مصلحت بیتکار و کار دنیانی
یغدی پرو پریر کا خور د کلانی
محشر کونی همراه بولور ایمانی
ایلاتی فی قدرین بیلغان بیکیت نینگ
دیپ بوسوز یوسف بیک کا معقول توکوب

امجد بیگ یوسف بیگ کا قراب برغزل ایدی
کنکا شہس توں قیستہ بولماس ہر پردہ
آغہ سینی آغہ بیگان یکیت نینک
نصبہ س زیاد بولور دنیا دا
اولوغ لارننگ پندین آلتان یکیت نینک
ادی ایر علی خان اوزی ولی دور
اکر بیسانک قرق چہلتن نینک بریدور
چنکیز خان اولادی اوزی ولی دور
کوہر تاپار نظر سالغان یکیت نینک
کوپ کا سالغان ایش نینک کمالی بار دور
ادا بولماس دولت نینک اقبالی بار دور

مہربانلیق پیلان پیام پیارگان
قاہدہ بارہ خار بولماسد و ہیکیان
ہر بندہ کا خدا بولسد مہربان
اور کینچ نینک یورقی دین سلام پیارمیش
یوسف بیک دیر بود و رائلار غنیمت
ینہ کیلدی بزرکا ایام دولت
امد جانیم بزرک ایمدی مصلحت
کیا سونلار دیب بزرکا سلام پیارمیش
دیب بوسوزنی ایتناچ امد بیک ایدی
بارغانینکیز بخش تورور کنکاشلی تون قیستہ
بولماس دیب نیچہ پیرلار دین تمسال کیلتر و ب

بیک لاریبکی بزرگاسلام بیامیش
خوارزم نینک عدالت لی سلطانی
یخش سوزلاریتیب سلام بیامیش
آمی ایر علی خان آمی خان قرداشش
کون خان ایرمیش ایر علی خان پولداشش
ایلمیریکا کیلتیر و بدو ریش کیس
یخش سوزلاریتیب سلام بیامیش
خوارزم نینک عدالت لی سلطانی
توقوز تورلوک سرپای اون بید و آطی
بیش مهربا کیلغان بیارکان خطی
آلماس تلیچ زرین خلعت بیامیش

توقوز تورلوک سرپایلا ریلان اون بیدو آطا
وینه اون قچرزروینه شاهانه سرپایلا
ریلان بیک لار موزه کیلسونلاریب نامه
پازیب بیش مهرباسیب یبار دیلار آمی خان
برینچه کون یول یوروب سبزه وار چشمکیکا
باریب یوسف بیک کا ادب اکرام برله
سلام بریب سرپایلارنی یوسف بیک نینک
آلیدره قویدی یوسف بیک نینک و قش
چنان خوش بولیب اهد بیک کا تراب
بر غزل ایدی

تولاق سالیب ایسیت اهد جان

یوسف بیک بیلان احمد بیک نینگ آواز هس
خوارزم شهرغیه توشوب رواج تاپدی القصه
اور گنج یورتی نینگ هر قلعه سینده بر حاکمی
بار ایردی اولوغلاری عملی بیک لاری بکی
ایردی ایر علی خان دیر ایر دیلار خیمه نینگ
حاکمی فی ندر سلطان ماناشلاق نینگ
حاکمی ایردی وینه بر پشینده کون خان دیر
ایردی لاشه آباد نینگ حاکمی ایردی وینه
بریکا آمی خان دیر ایردی لار غاز آباد نینگ
حاکمی ایردی لار بولار همه چنگیز خان نینگ
اولادی ایر دیلار آمی خان فی ایلچس قیلیب

جمع قیلیب اصفهان دین کو چوب کیتدی لار
قرق کون یول یوروب سبزه وار دیکان
قدوقینک باشیغه باریب توشدی لار زیاده
خوش هوا جای ایردی شول یروه مسکن
توتوب آسایشته بولوب ساز صحبت توب
اولتوردی لار ایلاتی دین قرق سیکت کیلاب
آلیب عشوریک دیکان نظر کرده بار ایردی
آنی سردار قیلیب آدی غه سالیب تزیلما شنه
غزات قیلدی لار سواورنیغه قانلار آقوز دیلاریم
بر آی لیق یولنی آچدی لار اصفهان نیشک
هم بر نیچه یول لارین چاقیب کیلدی لار

اعمالار کایورکان پولین بیلدیرور
قربان بولای مرد بیکت نینک ایشینه
آطین باقار غمزات قیلماق قصدینه
یمان برلان بارمنک دوشمن اوستینه
نکته آرتار میانلیتین بیلدیرور
یوسف بیک دیر شونداغ بولدی زمانلار
ایمدی بیز کا بو پورت حرام پیرانلار
اوز حالسی نی هر کیز بیلماس نادانلار
برایش ایلاب هر نه حالین بیلدیرور
دیپ آندین سونک یوسف بیک بوسوزنی
تمام ایتیب اون مینک اولیوک ایلاتی نی

نا اهل بیان صحبت قومنگ بر پرده
هر کمیسه کاسری حالین بیلدیرور
کونکلاکس سرنس ایتمه نامر ۵
دوشمن لارغه ساغ و سولین بیلدیرور
نادان لارنی قویب بولماس رائنه
اوزین بیلماهی سالور غمچینک چانیه
نامر د لارنی مصمان بارسه اوینه
ایتدیگ قفاریمان فعلین بیلدیرور
محبت سیزکلدین اولی دور یفراق
بهره کیا دین یخشیدور تفریق
بس عقل یولدا سدرین یخشیدور تریق

بوز اوغلان دیر یوسف بیک کا پیامین
ایلچس دین بیار دیم دوغری کلامین
هوئی کوریب تو تسون یولینیک انجامین
یوسف احمدیورت غه سلطان بولاماس
دیب یوسف بیک بو نامه نی او تو خاچ بیکیت
لار نینک زنگی بوز ولوب دو شمن آیاق
آستیزه ایرکان دو شمن بوز اوغلان خان
ایرکان پز لار کا جواب بیر نیک نامه کیلتوکان
ایلچس نی اولتوروب اوروشور منز دیب آیدیلار
یوسف بیک بیکیت لار کا قراب تسلی برب
رأس نی قایتاروب بر ورساقس ایدی

اصفهان دین کیتسون ایمدی شولرمان
بزلار کادشمندور پلینگ پیکمان
تولکی شمال بولار ارسلان بولالماس
اوغری کذاب بارور انینگ قاشینه
حالین بلیب توغری یورسون ایشغ
کوپ سودالار توشارانینگ باشینه
هرآهندین تیغ بران بولالماس
سلطنت لیک تحت آیوان منده دور
حشت زرین کاخ کیوان منده دور
اصفهان تیغ بران منده دور
کونا کدین ذات دوراب قفلان بولالماس

امحق غه کلنگ ديب بو يورت غه ايکي
اوغلان لار نينک دخلي يوقتور و کيتسونلار
ديب نامه غه مهر باسيب بر محرم غه برب
بياردي يوسف بيک کا آيب باردي
يوسف بيک آيب اچيب او تو ديلا مهنئي
شول تورور ديب بر سوز ايدي
بر شهر ده ايکي سلطان نه ايشلار
فطر تليک دارا هس تومان بولالماس
پر ده ده تورالماس بر نيچه قوشلار
قرغه قوزغون قوشلار سهبار بولالماس
نه دخلي بار موزده بو ايکي اوغلان

لاری قاجیب یوسف بیک کا موشیلو ایردی
لار یوسف بیک نیشک یغینی کون کون دین
زیادہ بولور ایردی بوز اوغلان خان نیشک
بر وزیر ی بار ایردی بر کون ایدی امی
پادشاهیم یوسف بیلان احمد بیک نیشک
یغینی زیادہ کوپتور و زور بولمای تیز
علاجینی قیلینک یوق ایرسد سیز کاضری
تیکیب دشمن بولوب یقانکز دین آلور
تیدی بوز اوغلان خانغہ بوسوز معقول
توشوب دیوانینی چاقیریب نامریاز و زور
ایدی امی دیوان عاقل غہ اشارت

آدی یوسف بیک ایردی آنجه بیک نینک
اوغلی نینک آدی احمد بیک ایردی بو ایکی
لاری هم بوز اوغلان خان نینک جین لاری
ایردیلار یوسف بیک اون سکیز یاشغده کیردی
احمد بیک اون تور ت یاشغده کیردی اما
اصفهان نینک یخش بیکیت لاری کیلیب
یوسف بیک نینک آلدینده بزم صحبت قیلور
ایردیلار یوسف بیک بیکیت لاری کاجولان
بریپ انعام احسان بریب آط سرپامی
لاری بریب وقت لاری فی خوش قیلیب
ایردیلار بوز اوغلان خان نینک یخش بیکیت

قصه یوسف پیک احمد پیک

اما راویلا رانداغ روایت قیلور لاریم اصفهان
شهرینده برپادشاه بار ایردی آدمی غه
بوز اوغلان خان دیر ایردی لار اما انیشک ایکی
سر کرده سی بار ایردی برینه آغجه پیک و
ینده برینه بابا بیک دیر ایردی لار وینده بوز اوغلان
خان نیشک ایکی قریند اشس بار ایردی آغ
بیک بیلان بابا بیک ایکی لاریغه ایکی قریند اش
لاری نی بریب کیو قیلدی لار ایکی لاریدین ایکی
اوغول پیدا بولدی بابا بیک نیشک اوغلی نیشک

غلبه قیلوب آغزین آچوب ایریلیاب سوگا
اوزین تاشلادی سوگاتوشکلاچ برشونغوب
ینه سویوزیکه حقیقی قراسه نه ایت بار و
نه نان سوده کور وگان ایت ایسه اوزنیگ
عکس ایگان صونگره سوزوب سوزوب
زورغ چتیگه یشوب اولار حالته سودن حیدی
اوزنانیدن هم ایریلیدی چونکه ایریلیاب آغزین
اچکازده نانی سوگاتوشوب آقوب کیتگان ایدی
حصه اوز آغزیده گیگه قناعت قیلماکن
بر اوزنیگ نرسه کیگا قول اوز اگان کشش
اوز نرسه سیدن هم ایریلور

اگر وہ بربر نیگز ایلہ اور شوب تالاشوب
ایرلیسیوب یورسانگز سزگہ ہر کمیننگ کوچی
یتوب آیاع آستی قیلادور دیدی

قناعت

برایت آغزیدہ نان تیشلاب کچکنہ گنہ کوپرکن
اوستین اوتوب کتمدہ ایدی کوزیکہ سواچیدہ
اوزیکہ اونخشاب نان تیشلاب تورگان برایت
کورندی اول ایت نینگ آغزیدہ گی مانگہ بوسی
کیلوب آنی تارتوب المک آرزوسیدہ تیز تیز
تیکلکانیدہ سوده گی ایت ہم بونگہ کونزین
آلایتوروب قاراب قویار ایدی آخردہ بنفس

هر برلاری قول لاری که آلوب زور پیروب
کوردیلار پیچ برلاری سندورالمادیلار آخرده
سندورماقده کوچمیز تیمادی دیب قایتاروب
بردیلا آتالاری چوبینگ باغلیغین چچوب
هر قیس لاریگه بر دانه دن پیروب مند بونی
سندوروب کورینگیز دیگانیده هر برلاری
سویونوب آلوب اونگنایلیک ایله سندوریلار
صونگره اول کیشی بالالاریگه باقوب اوغلانلاریم
کور دینگیز می سز هم شول چوبلارگه او شیسز
اگرده بارچونگن اتفاق بولوب برگه قوشولوب
تورسانگیز سز گدیچکمینگ کوتی تیمیدور

ہوندا ہی پاش بالانینک قولیدن نانن تارتوب
آلوب ییب ترکلک قیلکونچہ آچلک دن
اولگانینک یانشش اپاسمو دیدی
حصہ: نادانلک کشش کہ اوز اوزینی تجارت قیلدور

اتفاق

برکشش نینک تیس سکنز نفر بالاس بار ایدی
بالا لاری نینک آراسیدہ بولگان اتفاقسز بک
اوروش تالاشلارنی کوروب ہمہ لاری نی الیکلا
چاقردی اون دانہ اینلچکہ چوب نی برگہ
قوشوب باغلاب بونی سندورینگنز
دیپ بالالاریگہ پیردی بالالاری نینک

نادانلک

بر بالا قودوق باشیده نان سب اولتوروب
ایدی نانی قولیدن قودوقغ توشوب کیتدی
بالا یغلاب آتاس نینک آدی کا باروب حالن
بیان قیلدی آتاس در ر و اورنیدن توروب
بالا سن قولیدن او شلاب قودوق باشیگا
کیلدی ایکی قولن قودوق نینک ایکی یانیکا
قویوب باشین اینکا شتوروب قودوق ایچکا
باقغانده سوده اوز عکس نی کوروب نادانلک
سوده کورونگان کیش اوزی ایکانن پیلما دی
کمال اچغنی ایله انکا باقوب امی شیطان

بی آداب

بر آدم خطا پیسوب اولتور کازده بر پیکانه کیشی
انینگ آلدیده اولتور روب انینگ خطینده قرادی
اول آدم خطینده یاز دیکه بر پیکانه اجمق آلدیده
اوتور روب خطینده قرادی شول سبیلی بیج
سیریم نی یاز الما دیم دیب اول کیشی من خطینگی
اوقوغانیم یوق نیکامنی اجمق دیب یاز اسن
دیکانیده اگر خطیم نی اوقومکان بولسانک اجمق
دیب یاز کانیم نی قیدین بیلدینک دیب او یا ایتور بوز
ای شاکر دلار بر او خطا یاز کان حالده خطینده
اصلا قرمانلار قتیغ بی آدابلیک دور

ایکی آشنا

برکیش اوزی نینگ دوستی پیلان خرمایب

اولتوروب اوزی بیکان خرمالار نینگ دنکین

دوستی نینگ آلدیزه قویوب انی اویالتورماکیں

بولوب مکر سیز خرمانی بخشش کورار ایکان سیز که

آلدینکیز ده شونچ خرمانی دنکی یغیلیب دور دیکانیده

دوستی جواب بیریپ ایتوب دور که من اویلا یمن که

سیزانی مندین کو براق بخشش کورار ایکان سیز

نه او چونکه آلدینکیز ده نه خرماقالیدی نه خرمانی دنکی

بلکه همه سیندنکی برله ییب دور سیز دیکانیده اول کیش اوزی

اویالیپ دور مقال بر اوکا اورکا و لاده او بزیقیتیلورسن

حکایت

بر قل اوز ایکا سیدین قاچدر ایکاسی اذ اختاریب
باشقه شمر غه باریب اول قل نه تاپیب و شلاب
آتیدیکه نیکا قاچدینک یدی اول قل ایکاسی نینک
ایتا کینی او شلاب آتیدیکه سن مینک قلموم دور سن
کوبال لاریمنی او غورلاب قاچقاندور سن اید برنی
تاپیب سنکا سیاست کورساتور من ایکا و تر قاق
آلدیغه بار دیلار قاضی اول کی سینی در یچه آلدیغه اوتور
غوزوب بو یورویکه ایکا ولارینک باشلار نیکنی در یچه
تاشقار قیلینک لار سونکره باشلارینی تاشقاری
قیلدیلار قاضی جلا و غه بو یورویکه قیلچ بیلان قل نینک
باشینی کیسگیل قل بو سوزنی ایشیتیب رحال
اوز باشینی ایچار تارتد قاضی قل نه جزاغه بو یورویک سیغه تابشو

یو لکانینک قویاسانک سنکاسیاست کورساتور من
دیدر برنیچه کونیدین کیین مذکور وزیر مذکور پادشاه غانداغ
خدمت قیلدی کیم پادشاه کوب خرسند بولوب زیر غایتدیجه
برنیچه تیلانک سنکاباغیشلار من دیدی وزیر توروب آتدیجه
تقصیر دیدی مشکایان سقالیم ز باغیشلار سانکیز اندین باشقه
نرسه ن سیز دین خواہلامای من دیدی

Бир подшоҳнинг бир вазири бор эрдикі, доимо
уз сақолини юлүб турар эрди. Бир куні подшоҳ
анга айтдики, - "агар сақол юлганингни қўймасанг
санга сиёсат курсатурман" - деди. Бир неча кун-
дин кейин мазкур вазир мазкур подшоҳга андоғ
хизмат қилдиким, подшоҳ кўб хурсанд бўлүб ва-
зирга айтдики, ҳар нима тиласанг санга бағиш-
ларман деди. Вазир туруб айтдики, "Тақсир, -
деди, - манга ямон сақолимни бағишласангиз,
андин бошқа нарсани сиздин хоҳламайман", - деди.

او غلوم نە ايکي بولدور مانک اغيار ميغه بر نيك دیدي
قاضي بليد يکيم او غلان نينک ايناسي شولدور او غول نە
ايناسيغه تابشوروب باشقه خاتون نە کيتکوزدي

Икки хотун бир кичик ўғлон устида уруш қилиб турдилар ва гувоҳлари йўқ эрди. Икковлари қози олдиға бориб арз қилдилар. Қози жаллодни чақириб буурдики, " бу ўғлонни икки бўлуб иккала хотунға яримидин бергил!" Ушбу сўзни эшитиб мазкур хотунларнинг бири индамай қолиб, яна бир хотун дод деб йиглаб ойтдиким, " эй қози, худо учун ўғлумни икки бўлдурманг, ағеримға беринг", - деди. Қози билдиким, ўғлоннинг энаси шулдур. Ўғулни энасиға топшуруб бошқа хотунни кеткузди.

حکایت

بر پادشاه نينک بر وزير بار ايردي که دايا اوز سقايني
يولوب يورار ايردي بر کون پادشاه انکا ايتدي که اگر سقال

Бир табиб бор эрди. Ҳар вақтики, гӯристонга борса боши билан юзига чодир тортар эрди. Бир куни одамлар ондин сўрадиларки, "мунинг сабаби нимадур", - деб. Табиб жавоб бердики, "бул гӯристоннинг ўлукларидин уёламан, - деб, - негаким ҳаммалари менинг дорумдин ўлган эканлар".

حکایت

ایکی خاتون بر کچیک وغلان اوستیده اوروش قلیب
تور ویلار وگواه لار ریوق ایردی ایگاولاری قاضی
آلدیغیه باریب عرض قیلدیلار قاضی جلادنی چاقریب
بولور دیکه بو اوغلان نی ایکی بولوب ایگلا خاتونغه
یریمیدین بر کیل و شبوسوزنی ایشیتیب مذکور
خاتونلار نینک بر ایدامای قالیب ینه بر خاتون
داودیپ یغلاب آیتدی کیم ای قاضی خدا اوچون

Бир донишманд масжицда ўлтуруб одамларга ваъз айтур эрди. Бир киши ул мажлисда ҳар кун йиғлар эрди. Бир кун донишманд айтдики, " менинг сўзум бул одамнинг кўнглига кўб таъсир қилмаду, бул сабабдин йиғлайду ". Бошқалар ул йиғлагон кишига айтдиларки, " бизнинг кўнгуллари-мизга донишманднинг сўзи ҳеч таъсир қилмайду. Сенинг қандоғ кўнглинг бордурки ҳар кун йиғларсан? " Ул киши айтдики, " донишманд сўзига йиғламасман, аммо бир оруқ эчким бор эрди, они кўп яхши кўрар эрдим. Ул эчким қари бўлуб ўлди. Вақтики, донишманд ваъз айтаёерса, онинг сақоли қимирлаб, ул оруқ эчким эсимга тушадур. На учунки, ул ҳам бул тариқа узун сақол эрди ".

حکایت

بر طبیب بار ایردی بروقتیکه گورستانغه بارسه باشی بیان
یوزنیغه چادرتا ایردی بر کونڈ آدملار اندین سور او یلار که
مونینگ سببی نیمه دور ویب طبیب جواب برویکه بول
گورستان نینگ اولوک لاریدین او یالامن ویب نیگایم
همه لار منینگ دار و مدین اولگان ایکنلار

шоҳ кӯб хурсанд бўлуб онинг исмини сӯради. Айтди: отим Давлатдур". Подшоҳ айтди: "давлат кӯр бўлурму?" Ул жавоб бердики, " агар давлат кӯр бўлмаса, оқсоқ уйига кирмас эрди". Подшоҳ бұл жавобни манзур кӯруб онга кӯб инъом берди.

حکایت

Броданшмэнд مسجد ده اولتوروب آدم لارغه وعظا ايتور ايرد بر کوشی
اول مجلس ده هر کون يغلا ايردی بر کونم دانشمند آیتدی که
مینک سوزوم بول آدم نینک کونکلیکا کوتب تأثیر قیلا دور بول
سبیدین يغلا ایدور باشقه لار اول يغلا غانگ کیشیکا آیتدی لار که
بیر نینک کونکل لاریغیغنه دانشمند نینک سوز هر هیچ تأثیر قیلا
سینک قانداغ کونکلینگ بار دور که هر کونم يغلا رسن اول
کیشی ایتدی که دانشمند سوزیکا يغلاماس من اما بر آروق
ایچکیم بار ایرد اول کوب بخشی کورار ایردیم اول ایچکیم قارر
بولوب اولدی وقتیکه دانشمند وعظا ایته برسه آنینک
سقالی قیملاب اول آروق ایچکیم ایسیغنه توشا دورنه اوچون
کیم اول هم بول طریقه اوزون سقال ایردی

حکایت

آقساق امیر تیمور هندستان غمباریب نغمه قیلا دورغان
کیشی لارنی چاقریب تیدیکه اولوغلا و دین ایشیتان
دورمن حکیم بول شهرده کامل نغمه چرلار بار دورویب کوربی
کور بر نغمه چراول مجلسده حاضر بولوب نغمه آغاز
قیلدر پادشاه کوب خرسند بولوب نینکا اسمینر
سورادر آتیدی آتیم دولت دور پادشاه آتیدر دولت
کور بولور سواول جواب بر دیکه اگر دولت کور بولماس
آقساق اویگاکیر ماس ایردی پادشاه بول جواب
منظور کوروب نکا کوب نعام بیردی

Оқсоқ Амир Темур Ҳиндистонга бориб нағма қиладурғон кишиларни чоқириб айтдики, "улуглардин эшитгандурманким, бул шахарда комил нағмачилар бордур деб". Кўзи кўр бир нағмачи ул мажлисда ҳозир бўлуб нағма оғоз қилди. Под-

رحیم بای جمونیازوف

مستقل اورگانوچی لارا و چون قوللا نمه

"اوقوتوچی" نشریاتی

تاشکند ۱۹۸۹